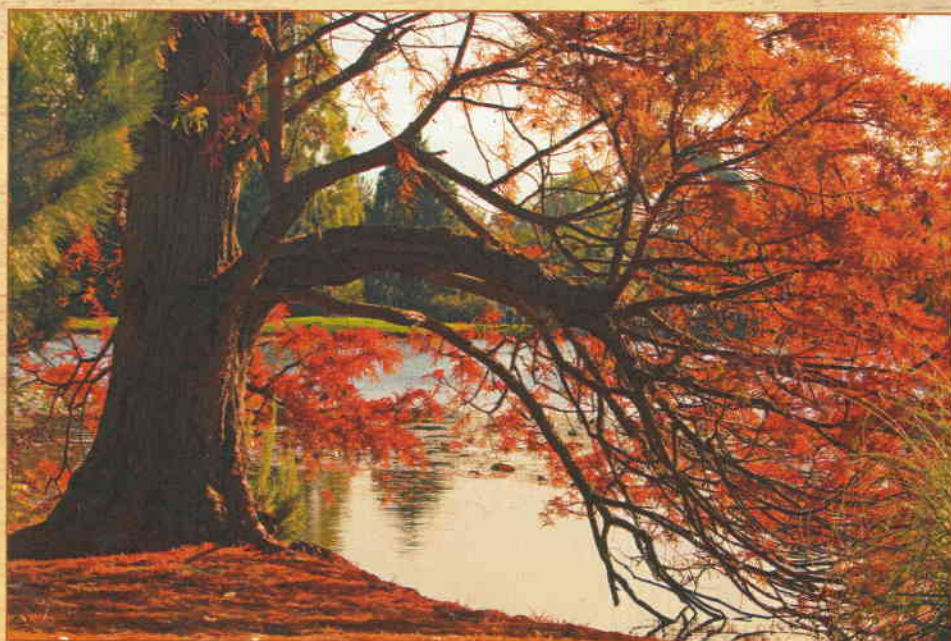


Mircea Lăzărescu



**CULORILE NOSTALGIEI**  
*amintiri ale unui psihiatru*

*- Ediție revizuită -*



*Mircea Lăzărescu*

# **CULORILE NOSTALGIEI**

**amintiri ale unui psihiatru**

*– Ediție revizuită –*



**Colecția: In Memoriam**

*Tipărit la Imprimeria Universității de Medicină și Farmacie  
„Victor Babeș” din Timișoara - 2017*

Mircea Lăzărescu

**CULORILE NOSTALGIEI**  
amintiri ale unui psihiatru

– *Ediție revizuită* –

Editura Victor Babeș  
Timișoara, 2017



**Editura „Victor Babeș”**

Piața Eftimie Murgu 2, cam. 316, 300041 Timișoara

Tel./ Fax 0256 495 210

e-mail: [evb@umft.ro](mailto:evb@umft.ro)

[www.evb.umft.ro](http://www.evb.umft.ro)

**Director general: Prof. univ. dr. Dan V. Poenaru**

**Director: Prof. univ. dr. Andrei Motoc**

**Colecția: In Memoriam**

**Indicativ CNCIS: 324**

© 2017 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate.

Reproducerea parțială sau integrală a textului, pe orice suport, fără acordul scris al autorilor este interzisă și se va sancționa conform legilor în vigoare.

**Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**

**LĂZĂRESCU, MIRCEA**

**Culorile nostalgiei : amintiri ale unui psihiatru / Mircea**

Lăzărescu. - Ed. reviz.. - Timișoara : Editura Victor Babeș,

2017

ISBN 978-606-786-039-9

821.135.1

616

## ÎN LOC DE INTRODUCERE

*Sunt de profesie psihiatru și practic această meserie de peste 35 de ani. Știm cu toții că psihiatrii se preocupă de „nebuni”, iar „nebunia” este un aspect straniu al existenței umane, stârnind curiozitate, dar și o anumită tensiune în sufletul oricărui om și-n viața societăților. Cine se ocupă cu nebunii și cu nebunia – se crede și se spune prin diverse medii umane – nu poate să nu aibă unele „afinități elective” cu aceasta. Vor fi deci oameni mai excentrici, mai problematici, poate mai stranii... Maestrul meu într-ale psihiatriei, profesorul Eduard Pamfil, a fost timp de multe decenii un om în același timp iubit și admirat, dar și contestat sau ridiculizat. Ca personaj tulburător – uneori chiar turbulent – în mediile medicale și intelectuale românești, toți cei care au avut privilegiul să-l cunoască știu cât era de scânteietor în replici și aforisme, cultivând o poezie eterică și cântând perpetuu melodii preclasice la chitară...*

*De ce n-ar fi, deci, interesante amintirile unui psihiatru?*

*Totuși, decizia mea de a scrie – mai bine zis de a povesti – câte ceva din cele pe care le-am trăit ca psihiatru a avut, îmi dau seama, mai multe condiționări ce s-au cumulat în timp, existând însă și un moment declanșator.*

*În urmă cu câteva luni a murit prematur un prieten apropiat și drag de-al nostru, Doru Ogodescu. El a stimulat și*

*sprijinit publicarea mai multor cărți de către psihiatrii din Timișoara, în colaborare cu doctorul Ștefan Stössel, profesorul Eduard Pamfil și subsemnatul, scriind la rândul său câteva lucrări și susținând cu generozitate tinerii intelectuali umaniști, sugerându-le să studieze și să aplice teorii științifice moderne, precum cea a determinismului neliniar, a catastrofelor, a haosului, a ordinii înfășurate, a fractalilor etc. În ultimul său an de viață, adică în 1996, unul dintre proiectele sale prevalente era publicarea unei istorii a psihiatriei din Banat. („Pentru ca să nu se uite, cum e firesc că altfel se va întâmpla, tot ceea ce s-a inițiat și făcut pe aceste meleaguri întru ideea dimensiunii antropologice a psihiatriei”, obișnuia el să spună.) Acum, când Doru Ogodescu s-a așezat pentru eternitate în cimitirul din Calea Șagului, îmi dau seama că nimeni altcineva nu va finaliza acest proiect. Cine oare se va mai strădui să adune în vederea publicării amintiri și documente privitoare la cele petrecute în psihiatria zonală? Documente pe care Doru le cerea cu insistență multora până înainte de neașteptata sa moarte! Iată un motiv ce m-a stimulat pentru a scrie aceste rânduri. Dar mai sunt și altele.*

*În cursul vieții am întâlnit oameni care au scris amintiri. În 1989 a conferențiat la Casa Universitarilor din Timișoara Alexandru Paleologu, pledând pentru necesitatea publicării „memoriilor” celor ce au trăit în anumite vremi, mișcându-se prin unele medii umane speciale, fapt ce ar putea constitui un document de epocă. De fapt și începuse să-și scrie amintirile, din care n-am citit decât un mic fragment în „Viața*

*Românească”, dar care (foarte intim fiind) m-a făcut să mă gândesc la faptul că nu e tocmai decent să-ți povestești toate detaliile vieții.*

*Un alt episod ce-mi vine în minte când scriu aceste rânduri se referă la reîntâlnirea din 1993, la Congresul Mondial de Psihiatrie Socială din Hamburg, cu Ion Vianu, fiul criticului, esteticianului și filosofului Tudor Vianu. (Ion Vianu fusese coleg de generație cu mine într-ale psihiatriei și a emigrat în Elveția, angajându-se în activitatea internațională de denunțare a abuzurilor psihiatrice din Uniunea Sovietică, problemă asupra căreia am să revin.) La Hamburg mi-a dăruit o carte de amintiri-memorii, construită în stil epistolar, împreună cu Matei Călinescu (carte ce apăruse de curând, dar personal nu știam de ea și nu o aveam). Argumentând scrierea cărții, mi-a spus: „Oare toate câte s-au petrecut în România, în perioada tinereții noastre, nu au nevoie de o mărturie?... Oare cei ce vor veni după noi, dacă nu vor avea la îndemână documente scrise cu sinceritate, exprimări autentice și nu contrafăcute, vor cunoaște ei și vor înțelege cu adevărat această perioadă a istoriei României?...” I-am dat desigur dreptate, în principiu, sub rezerva faptului că „mărturisirile” pe care le poate prezenta o persoană reprezintă cel mult „documente” la îndemâna unui specialist. Pentru a înțelege o perioadă istorică, specialistul respectiv trebuie să procedeze la un amplu demers analitico-sintetic și hermeneutic, utilizând cât mai multe astfel de materiale, filtrându-le printr-o grilă definită de reconstrucție (am fost și rămân un adept al școlii istoriografice franceze a*



*lui Braudel, cu corecțiile și dezvoltările ulterioare realizate de grupul de la Frankfurt, de Ricoeur și alții). În drumul de întoarcere de la Hamburg am citit textul lui Ion Vianu, găsind în el observații și meditații deosebite, multe date pe care nu le cunoșteam și altele ce le știam și eu. Am remarcat, însă, și absența unor fapte și evenimente psihiatrice din perioada respectivă, cunoscute bine de autor prin faptul că participase la ele, pe care nu le menționa (ca să amintesc aici doar de întâlnirile de psihoterapie de la Sibiu și cele de psihiatrie socială de la Timișoara). Și atunci, m-am gândit că în textul unor memorii intervine și un moment de selecție, în redactare.*

*Privitor la astfel de situații și evenimente din psihiatria românească (și nu numai) la care am participat, dar care nu sunt consemnate în amintirile lui Ion Vianu, mi-a venit în minte și un alt episod. În 1992 a avut loc la București un mare Congres Internațional de Psihiatrie și Sănătate Mentală, cu sute de participanți de pe toate continentele, organizat de Liga pentru Sănătate Mentală condusă de Bogdana Tudorache. Pe lângă referatul ce l-am prezentat în calitate de președinte al Asociației Române de Psihiatrie, mai eram nominalizat să coordonez un seminar cu tema: „Psihiatrie și cultură în România”. El s-a desfășurat în ultima zi, la etajul al treilea, la prima vedere doar cu participarea românilor. Dintre oamenii noștri de cultură literară a venit Augustin Buzura (dar nu a rămas, din motive medicale); Nicolae Breban, de la Contemporanul, nu era în țară, Andrei Pleșu s-a scuzat, iar Nicolae Manolescu nu a răspuns. (Gabriel Liiceanu și Octavian*

*Paler au ținut expuneri în plen fără a veni la acest simpozion.) Am discutat câteva ore despre unele perioade ale vieții noastre, în care medicina, psihiatria, știința, cultura, filosofia au interferat. A fost evocat „Cercul de filosofie a medicinei” din '70 la Academie, despre care a vorbit Geo Săvulescu (fostul secretar al acestuia), precum și Andrei Reștianu (cu studiile sale privitoare la medicină și informație); apoi cercul de discuții interdisciplinare de la Clinica Psihiatrică din Timișoara, din anii '60, '70, '80, evocat de Radu Ricman, Florin Găldău și Constantin Dumitru (cel ce a avut curajul să publice înainte de '90 cartea „Înțelepciunea materiei”, în care sunt prezentate și idei ale mișcării New Age); și apoi câteva date privitoare la grupul de la Săvârșin (reflex al binecunoscutului Cerc de la Sibiu), cu antene ulterioare în Timișoara, Oradea, Cluj, București (Ion Maxim, Mihai Cotruș, Radu Enescu, Nicolae Balotă), despre acesta vorbind profesorul Alexandru Olariu din Craiova; legătura acestor grupuri cu cercul de la Păltiniș a lui Constantin Noica (evocată de Corneliu Mircea și alții), centrul de studii antropologice de la București al profesorului Victor Săhleanu și legătura acestuia cu toate celelalte deja amintite. Bucuria reîntâlnirii și a amintirilor era, pentru toți cei prezenți, mare. Trecuseră aproape douăzeci de ani de existență semi-clandestină, în care totuși am existat informându-ne intensiv, dezbătând, formulând idei și ipoteze, simțindu-ne până la un punct solidari cu gânditori într-ale antropologiei din plan mondial, cu permanentul regret că nu puteam discuta în direct cu aceștia. Oricum, reuniunea s-a încheiat senin, cu invocarea*

*spiritului socratic al profesorului Eduard Pamfil. În agitația evenimentului de atunci nu citisem cu atenție programul, în care se menționa și un co-chairman în persoana profesorului Jilles Bibeau din Canada. E drept că, în cursul dezbaterilor noastre aprinse, am observat cum, într-un colț, o doamnă traducea în franceză ceea ce se discuta unui bărbat. Încheierea Lucrărilor Congresului a fost încredințată tocmai profesorului canadian. În alocuțiunea sa, strălucitul profesor din Canada și-a exprimat uimirea privitor la faptul că undeva, într-o parte a Europei, într-un colțișor al acesteia numit România, într-un oraș ce se numea Timișoara, timp de peste 7 ani (1975-1982) un grup de intelectuali animați de psihiatri au dezbătut sistematic, săptămânal – împreună cu semioticieni, epistemologi, logicieni, critici de artă și artiști, scriitori și matematicieni –, probleme contemporane ale hermeneuticii și „teoriei științelor umane”, ale structuralismului, logicii deontice, logicii acțiunii și a întrebării, teoria valorilor și alte probleme antropologico-filosofice, cu trimiteri constante la marile doctrine psihopatologice. Cum de a fost posibil așa ceva într-o țară pe care toți o știau că supraviețuiește sub monotonia terorii ideologiei comuniste și a limbajului de lemn?!*

*Cum au fost posibile astfel de preocupări, activități și dezbateri intelectuale? Problema nu am regăsit-o în textul lui Ion Vianu! Dimpotrivă, din cartea lui ar rezulta, indirect, că toți intelectuali care nu s-au expatriat (din motive mai mult sau mai puțin politice, cu mai multe sau mai puține șanse social-financiare de a supraviețui „dincolo”), iar dintre cei ce au rămas,*

*toți care nu s-au manifestat astfel încât să fie închiși în închisori sau să primească domiciliu forțat (ori, eventual, să ajungă victime ale abuzurilor psihiatrico-politice), toți aceștia ar putea fi suspectți de un anume „colaboraționism” cu odiosul regim. Acest punct de vedere nu apare explicit în textul menționat. Dar l-am auzit și citit după 1990 în repetate rânduri. Și oare a existat o viață psihiatrică – ba, mai grav, o viață cultural-spirituală – în România până în 1990?... Întrebarea fusese formulată cu peste zece ani în urmă de către Culianu și persista.*

*Mi-am amintit cele de mai sus pentru că ele pun totuși în discuție sensul existenței multora dintre noi. Și bănuiesc că această problemă s-a adăugat și ea la determinismul aparent bruștei decizii de a așterne pe hârtie aceste amintiri psihiatrice.*

*Câteva cuvinte despre momentul declanșator.*

*La începutul lunii februarie din anul de grație 1997, am fugit cu mașina unor colegi mai tineri până la Spitalul Gătaia, ce se află la 50 km de Timișoara, în clădirile unei foste cazarme de tancuri aparținând pe vremuri Armatei Sovietice, pregătită să apere „sistemul” de presupusa invazie a lui Tito. (Spitalul se află la 30 km de granița cu Iugoslavia, iar tot drumul până acolo e presărat cu cazemate, sisteme de apărare și spitale subterane, ciment suficient pentru a reclădi Timișoara.) În jurul clădirilor din Gătaia a crescut o minunată pădure de salcâmi, iar în careul din mijloc se desfășoară, majestuos, brazilii. Spitalul de Psihiatrie de aici a luat ființă în iarna anului 1966 și a beneficiat în mare măsură de echipa psihiatrilor de la Săvârșin (ce tocmai se desființase). Iar la Gătaia, la fel ca la*

*Săvârșin, s-au petrecut lucruri minunate. Pe vremuri, aici psihiatrii citeau și traduceau din diverse limbi, încercând practicarea variatelor metode de psihodiagnostic și psihoterapie. Mulți dintre intelectualii țării – deci inclusiv din București, Iași, Cluj – căutau refugiu în toposul protejat social și spiritual al Gătăii, alături de „bolnavii propriu-zisi”. La dorința lor, uneori recomandați de alți intelectuali, se întâlneau aici, ca într-o agoră spirituală aparte, muzicieni și pictori, scriitori de romane și filosofi, traducători și regizori de film, critici literari și actori. Toți, obosiți sau angoasați de vălmășagurile vieții zilnice, retrași pentru un timp, întru regenerare, ca într-o altă variantă (în versiune tristă acum) a lui Pantazi, ce dispărea din când în când la mănăstire. Aproape toți medicii erau, în acele vremi, tineri. Ei trăiau de dimineața până seara și apoi noaptea în mijlocul pădurii, quasifermecate, studiind și rămânând entuziaști, percepând cursul mării lumi din incidența particulară a locului. La Gătaia s-au ținut congrese naționale de psihiatrie, precum și nenumărate reuniuni interdisciplinare centrate pe medicină și antropologie. După stingerea treptată a focului psihoterapeutic ce pâlpâia la Sibiu, Gătaia a devenit, treptat, centrul de întâlnire a celor ce se preocupau în România de această formă de tratament.*

*Toposul Gătăii era pe jumătate real, pe jumătate fabulos pentru mulți; inclusiv pentru mine. Într-o iarnă, petrecând aici câteva zile la Traian și Victoria Lohan, ne-am plimbat cu o sanie cu clopoței pe o zăpadă de cristal, sub o lumină orbitoare (nu am alt termen de comparație decât tot o plimbare cu*

*sania, sub un cer strălucind de stele, cu ani în urmă la Săvârșin). Vara, în câte o după-amiază, dădeam o fugă cu mașina lui Tiberiu Mircea și jucam partide de tenis până la apusul soarelui, pe terenul din mijlocul pădurii. Aici m-am retras pentru un timp, în 1968, pentru a-mi încheia în liniște teza de doctorat. Aici, contemplând natura, pentru ultima dată în viața mea, am pictat tablouri.*

*Locul și universul pe care l-am invocat – așa cum îl știam eu, și nu numai eu, căci cel puțin douăzeci, dacă nu treizeci de psihiatri formați în jurul careului militar s-au răspândit apoi în cele patru colțuri ale lumii – microcosmosul aparte al Gătăii a început la moment dat să devină tot mai palid, intrând într-o dureroasă topire. Exsanguinarea putea fi diagnosticată deja de prin anii '80, odată cu – sau a fost o simplă coincidență exterioară? – decretele ceaușiste care limitau la 15 litri dreptul personal de benzină pe lună. Cum să mai faci drumuri prin Timișoara sau prin țară, sau cum să mai faci naveta zilnică la Gătaia (Pompilia Dehelean, care în prezent este unul dintre cei mai de seamă psihiatri clinicieni din Timișoara, îmi povestea frumusețea dimineților în care, plecând pe la ora 7 din burg, simțea pe drum ziua născându-se, admira globul urcător al soarelui, și tot înainta în spațiu și timp, prin sate și printre șiruri de pomi, prin tinerețea și adolescența zilei, spre acel loc al maturității lucide, unde se desfășura ziua lucrărilor responsabile)... Fără o posibilitate firească de mișcare, de deplasare, cum să trăiască sau să vină la Gătaia medici, asistente, psihologi, bolnavi, aparținători? Totul a intrat progresiv în*

*eclipsă. De fapt, nu era vorba doar de aspectul tehnic al transportului, ci și de încheșurarea aceluia tip de viață luminată de entuziasm și speranță, care fusese specific locului; precum și anilor '60. Iar timpul ce a trecut, săltând peste anul '90 și mai departe, în continuare, până azi, nu a adus nimic nou nici în costul transportului, nici în revigorarea prin tinerețe și spirit activ a fostului miracol al Gătaii. Spitalul pierde în continuare sânge... E tot mai palid... Cât va mai supraviețui?!*

*În această zi de 7 februarie 1997, micul grup de medici ce supraviețuiesc aici au hotărât, printr-o solidaritate mută, ca în toamnă să organizeze la Gătaia Conferința Națională de Psihoterapie. Va fi un moment important în viața noastră, deoarece el urmează să consfințească oficial statutul și modul de practică al psihoterapiei în România. Și oare unde altundeva s-ar putea ține o astfel de întrunire decât la Gătaia?*

*În continuitatea anilor ce s-au scurs, cu demnitate, la Gătaia.*

*De aceea, întors acasă, acum seara, m-am așezat să scriu aceste amintiri, cu legământul interior să le închei înainte de începutul verii.*

*Timișoara, 7 februarie 1997*

P.S. Mi-am dat imediat seama că voi putea menționa doar câteva aspecte din cele ce le-am trăit în viața mea publică psihiatrică. Dacă, trăind, vor mai exista vreodată argumente care să mă mobilizeze, poate voi îndrăzni să povestesc și altele.

## **CLUJUL DE ALTĂDATĂ ȘI FASCINAȚIA PSIHIATRIEI**

La simpozionul „Psihiatrie și cultură în România” de la congresul bucureștean din 1992 (pe care l-am menționat deja), o colegă din Cluj remarca faptul că nu a avut șansa să aibă maeștri în formarea sa psihiatrico-spirituală.

- „Dar eu am avut!”, am replicat imediat! Și am menționat pe Eduard Pamfil și Arthur Dan. Deși mă gândeam între timp la mulți alții. De la câți oare nu poți învăța câte ceva esențial într-ale meseriei tale? Căci nu pot să-i uit nici pe bucureșteanul Dosios – mare clinician, dar și subtil om de spirit, cu nuanțat umor, ironizând blând sau sarcastic; sau pe George Constantinescu, tot de-acolo, din Spitalul Central, – blând și deschis spre dialog, hiperinformat, dar cam nehotărât. Și de ce nu pe Aurel Mihala din Lugoj (ce-și sacrifică banii de pâine pentru a obține din străinătate cărți de psihiatrie pe care le împrumută oricărui pasionat într-ale domeniului). Sau chiar, indirect, pe Constantin Noica.

Mi-am început oficial profesia de medic și psihiatru în 1961 la Păclșa. De acest domeniu eram însă legat – îmi dau seama acum – direct sau indirect, încă de mult timp. Psihologia – și din anumite incidente chiar psihopatologia, dar și filosofia, dogmatica, precum și antropologia într-un sens larg – m-au



interesat încă din timpul liceului urmat la Lugoj. Liceul „Coriolan Brediceanu” de aici (pe atunci Liceul Nr. 1) avea o bună bibliotecă, parțial păstrată la arhivă, care oficial era proscrisă, dar de fapt accesibilă oricărui tânăr interesat. Îmi amintesc că din ea am citit „Psihologia persoanei” a lui Mărgineanu și „Vademecum filosofic” a lui Bagdasar și Petrovici. Literatura clasică îmi era accesibilă din biblioteca reunită cu grijă de tatăl meu care, avocat fiind, era pasionat de literatură și pictură (de altfel, prin anii '50 apăruseră colecții sistematice ale clasicii și se vindeau volume cu reproduceri chiar din arta modernă). În primii ani ai studenției, la Timișoara, am avut de asemenea acces la câteva biblioteci particulare bogate.

Începând medicina, nu știu de ce psihiatria mă fascina. La Lugoj vizitam secția de psihiatrie a Spitalului, împrumutând cărți de la Aurel Mihala. De aceea, când profesorul Pamfil s-a mutat la Cluj, nevăzând în orizontul românesc pe nimeni altcineva pe lângă care să mă formez în această specialitate, m-am transferat în 1958 la această prestigioasă școală de medicină. Într-un fel am avut noroc. În toamna aceluiași an am urmat cursurile de psihiatrie cu Pamfil și am ajuns să dialoghez mai mult cu el. În februarie 1959, profesorul Pamfil a fost însă destituit și arestat. Despre acest lucru voi relata mai încolo.

Atmosfera vieții studențești din Cluj era cu totul alta decât cea din Timișoara. Având în principiu o tradiție de Școală Politehnică (ce-i drept, excelentă), dar frustrată fiind de inima iradiantă a unei Universități umaniste (care s-a înființat târziu, după cel de-al Doilea Război Mondial, într-un oraș cu tradiții

predominant comercial-financiare), Timișoara își ignora pe atunci studenții, lăsați să se descurce și să se manifeste prin locurile lor improvizate. La Cluj, în schimb, agora era stăpânită de studenți și universitari. Când ieșeau seara pe stradă, puhoie de studenți de la toate facultățile se revărsau, se cunoșteau, dezbăteau, puneau la cale lumea. Cel puțin acesta a fost sentimentul meu, poate prin contrast. Principalii amici pe care mi i-am făcut aici din primele luni erau de la Arte Plastice și Litere, unii începând cea de-a doua sau a treia facultate, alții stând în expectativă, dar citind enorm. Iar serile se prelungeau până după miezul nopții pe străzi și prin cafelele, dezbătând ultimele date culturale (pe care le aflam din „L’Humanité” și de prin alte cotidiane străine). Informații trunchiate desigur, care ne permiteau să ne imaginăm și să visăm, să ne credem – ca orice tânăr abia ieșit din adolescență – că vom fi capabili să răsturnăm lumea, că vom pătrunde într-o epocă tulburător de nouă și plină de speranțe. Evident, odată cu revenirea zilei, visurile se mai domoleau. Dar era posibilă o muncă serioasă într-ale meseriei. Iar o bună parte dintre profesorii noștri de vază, mai explicit sau în complicitate, dădeau mâna cu acești tineri zănațeci, tulburați de spiritualitate. Căci agora Clujului era populată înspre seară și de către intelectualii urbei. Celebrul profesor Bologna de la Istoria medicinei, om de vastă cultură și cu spirit deschis, se așeza mai în fiecare seară în cofetăria de pe strada Rákóczi... Lucian Blaga venea nu arareori la „cofetăria verde” de pe strada Horia, și așa mai departe.

În acest mediu, întâlnirile informale cu profesorul Eduard Pamfil, deși foarte neconformiste, ne păreau firești și erau benefice. Pamfil era un copil al Clujului, făcându-și aici studiile liceale și medicale (tatăl său, originar din Odobești, căsătorit cu o elvețiancă din Geneva, fusese decanul Facultății de Farmacie). Iar acum Pamfil se întorsese acasă, în triumf, după îndelungate studii la Paris, după activitatea sa din București și după ce pusese bazele psihiatriei la nou înființatul Institut de Medicină din Timișoara. Când sosisem eu, Clujul medical și intelectual era deja tulburat de prezența și manifestările sale. Ținuse cursuri publice, cu largă audiență, de prezentare critică a psihanalizei. De asemenea, comentase în repetate rânduri relațiile dintre medicină, psihiatrie și cultură. Era idolatrizat de studenți, plasându-se împreună cu Iuliu Hațieganu pe primele locuri de popularitate în lumea universitară.

Pamfil avea un cabinet la primul etaj al Clinicii, unde, în fiecare marți după-amiaza, primea pe oricine voia să vină și să discute... Despre ce?! Despre orice... Cabinetul era plin de cărți, pe rafturi, pe masă, pe fotolii, pe jos... dar oricum îți puteai găsi un loc. Și dacă doreai să discuți antropologie și psihopatologie, medicină și fenomenologie – așa cum propuneam eu și Octavian Hanganu, – o puteai face. Eduard Pamfil, cuminte și naiv ca un copil mare, se avânta în considerații teoretice și asociații de idei, dar făcând tot timpul trimiteri la texte și autori (mai ales la cei de limbă franceză, el fiind legat de cultura acestei țări și influențat de personalismul francez). Ba puteai să și împrumuți cărți, chiar dacă veneai acolo pentru

prima oară, atunci când puteai dovedi că o problemă realmente te interesează și nu ești șarlatan sau impostor (deși au existat și dintre aceștia). Adevărul este că biblioteca Clinicii de Neurologie și Psihiatrie din Cluj avea o colecție excelentă de lucrări clasice și multiple serii de reviste încă din perioada interbelică. Atunci și în anii care au urmat până la terminarea facultății, am putut studia aici multe din operele lui Charcot, Janet, Dupré, de Clerambaud ș.a., precum și colecția *Annalles Medico-Psychologiques* pe foarte mulți ani.

Dat fiind că veneam destul de des în după-amiezile de marți și nu pregetam în a ridica probleme, Pamfil ne-a propus – mie și lui Hanganu – să scriem câte un text pe o temă pe care urma să ne-o alegem și să venim la el „acasă” pentru a o expune și comenta. Eu mi-am ales tema „Zâmbetul și râsul”, Octavian Hanganu – „Despre bătrânețe”. „Acasă” la Pamfil era de fapt tot în Clinică, la etajul uneia dintre secții. Ne-a primit acolo într-o după-amiază, în bucătărie – probabil că doamna Trude se distanța de aceste excese ale soțului său – și ne-am citit opusurile, discutându-le îndelung. Eram pe atunci student în anul IV și aveam 20 de ani.

*Excurs despre zâmbet și râs. Emil Cioran a declarat în repetate rânduri cum, într-un moment al vieții sale, voia să susțină un doctorat cu tema: „Despre lacrimi”. La fel, aş putea spune că mi-ar fi plăcut dacă s-ar fi putut să promovez unul cu tema „Despre zâmbet”. Aceasta*

*pentru a sublinia așezarea sa antropologică la un pol cu totul opus râsului.*

*Ideea pe care am susținut-o în bucătăria lui Pamfil în toamna anului 1958 era următoarea: zâmbetul exprimă, în esența sa, deschiderea omului spre apropierea și comunicarea cu semenii, pe când râsul are în esență o semnificație agresivă, de ținere la distanță a celuilalt, prin depreciere și inferiorizare. Citisem până atunci și am citit și ulterior destule texte privitoare la râs, dar mai nici unul despre zâmbet. Și acum, comentariul.*

*Râsul este un fenomen specific uman (având în biologie ca echivalent doar rânjetul), prin care altuia i se sancționează defectele și inferioritățile, fiind plasat „acolo”, la distanță, la locul lui în raport cu noi, cei ce ne permitem să râdem de el, să-l batjocorim, să-l umilim. Atunci când un grup de oameni râde de cineva, ei se coalizează pentru a-l evalua negativ, făcându-l să-și simtă nevrednicia, incapacitățile, prostia, nepriceperea, gafele, toate sancționate tocmai prin atitudinea critică, satirizantă a râsului. Cel de care se râde, cel ajuns de râsul „altora” („cutare s-a făcut de râs”, „a ajuns de râsul lumii”), acela se simte rușinat, nemulțumit de sine, caută să se retragă din fața celorlalți, să nu mai dea o vreme ochii cu ei. Respectiva trăire o întâlnim și în variante psihopatologice în delirul senzitiv („de referință”), când subiectul trăiește tensionat convingerea că alții râd de el, batjocorindu-l. La fel, unele persoane cu fobie socială evită constant apariția manifestă în public pentru „a nu*

se face cumva de răs”. În oricare din formele sale, râsul presupune o „distanță psihologică” apreciabilă între cel de care se râde și cei ce râd împreună de el, aflându-se într-un fel de comuniune superficială. Aproximare susținută eventual de o bună dispoziție, de o „voie bună”, ce întreține sentimentul superiorității.

Voia bună și râsul ce exprimă buna dispoziție se manifestă în mod obișnuit cu ocazia dezinhibiției oamenilor în perioada petrecerilor sărbătorești. În aceste împrejurări, ei se rup de grijile obișnuite ale vieții, se destind, se așează pe mâncare și băutură, se simt bine, sunt joviali, găsesc variate prilejuri de a se distra și râde, de orice, glumind și luând totul în ușor. „Sunt bucuroși, destins, mulțumit și râd în voie”. Suntem acum în prezența unui răs al omului ce lasă la o parte grijile de zi cu zi, devenind optimist și încrezător în sine. În aceste circumstanțe, evident, individul nu tinde spre izolare. Sociabilitatea sa este excitată, el simte nevoia de a fi împreună cu alții, pentru „a râde împreună”.

În spațiul deschis al vieții publice, râsul este chiar instituționalizat prin spectacolele de comedie și de circ, stimulat cu ocazia carnavalurilor, cultivat prin promovarea glumelor și a „bancurilor”, prin profesia de bufon, prin „operele-bufe”. Dar dacă ne gândim bine, glumele și „poantele”, ridiculizarea în comunitate prin modalitatea umorului, sunt oare toate acestea îndemne de orice agresivitate? Pe vremuri, la noi, se organizau spectacole intitulate de „Satiră și umor”. Cineva parafraza: „Satârul și omorul!”

*Râsul din agora este popular și contaminant, făcându-i pe toți cei prezenți să se simtă împreună; dar la un nivel superficial. Uneori, câte o sală întreagă poate râde la unison asistând la giumbușlucurile câte unui bufon, înfrățire circumstanțială ce se poate evapora cât ai bate din palme.*

*Dar zâmbetul? Mai are oare ceva de a face zâmbetul cu această lume zgomotoasă și dezlănțuită? Zâmbetul este și el un fapt funciarmente uman ce semnifică deschiderea spre întâlnirea cu celălalt, în liniștea și pacea profundă a unei ființări duale. Zâmbetul apare înaintea râsului, iluminând fața copilului din leagăn și declanșându-l pe cel al mamei, care, la rândul său, îl întărește pe cel al pruncului până ce treptat cei doi se leagă prin mii de fire și intră în rezonanță. Când cineva zâmbește, spontan sau deliberat, el exprimă faptul că e deschis și receptiv, că e de acord ca celălalt să se apropie de el, că-l acceptă, îl primește, îl cheamă în apropiere și intimitate. Zâmbind parcă spunem: da, vino, vino cât mai aproape, simt că putem fi alături unul de altul, cine știe, poate chiar prieteni sau iubiți. Chiar și zâmbetul de conveniență, masca zâmbetului spune același lucru: te accept și te aștept, poți să te apropii de mine și să mi te adresezi cu încredere.*

*Zâmbetul e unul din elementele fundamentale ale înțelegerii mutuale, al limbajului tăcut dintre cei ce se simt într-o firească reciprocitate, într-o bună legătură și*

*interpătrundere sufletească. Prietenii – dar mai ales îndrăgostiții – se înțeleg unul cu altul din priviri, zâmbindu-și, iar, uneori, împreunându-și mâinile. Nu e nevoie de nici un cuvânt atunci când stai, fericit, alături de cel iubit. Suntem acum departe de vuietul pieții, de strigătele satirilor și bacantelor, de râsul nestăvilat al carnavalului, al teatrului de comedie, al agorei în care se râde de altul, arătându-l cu degetul, ostracizându-l.*

*Desigur, zâmbetul poate avea și el modulații infinite. Zâmbind și privind într-un anumit fel poți să exprimi întrebarea, ba chiar și mustrarea, reproșul, fără însă a rupe legătura de profunzime cu celălalt. Apoi, din element fundamental al raportării și comunicării cu altul în cadrul unei relații duale, intime, zâmbetul se poate adânci pentru a exprima unele atitudini speciale ale subiectului solitar în raportul său cu lumea, ale existenței sale în lume. Există pe fețele unora un fel de zâmbet involuntar, al nevinovăției și curățeniei sufletești, zâmbetul sfios; După cum poate apare și zâmbetul melancolic al înțelepciunii resemnate. Hegel vorbea – în „Estetica” sa – de „zâmbetul printre lacrimi”, iar Nietzsche – în „Dincolo de bine și de rău” – de zâmbetul îngăduitor. După cum mai există și zâmbetul fericirii de nespus nimănui, care face ca fața să se ilumineze și să răspândească raze. Și apoi, zâmbetul „serafic”, zâmbetul Madonei. Sfinșii egipteni, dar mai ales sfinxele grecești și mai recent Leonardo da Vinci ne-a etalat zâmbetul*



*enigmatic. Pe de altă parte, chiar și zâmbetul poate aluneca spre atitudinea ironic-critică, putând deveni uneori sarcastic, malefic, mefistofelic, creându-și astfel punți de legătură spre lumea râsului. Iar râsul se poate îmblânzi în surâs: sau, ca excepție, se poate manifesta cristalin, zglobiu și nevinovat. În cele din urmă, înfrățirea dintre zâmbet și râs este unanim acceptată. De ce să nu medităm și asupra diferențelor!?*

*Unii au ridicat problema: De ce Evangheliile nu pomenesc nimic despre râsul sau zâmbetul lui Isus? Răspunsul e simplu. El nu era din această Lume! În schimb, noi oamenii nu putem trăi fără zâmbet și râs.*

Cursurile de psihiatrie audiate în toamna anului 1958 erau riguroase, clare și informate. Peste zece ani, când am ajuns asistentul profesorului Pamfil la Timișoara, am găsit printre manuscrise și cele referitoare la cursurile de atunci. Totul era pregătit cu scrupulozitate, cu acea seriozitate cu care profesorii universitari ai secolului XIX și ai primei jumătăți a secolului XX credeau că trebuie redactat un curs, pentru a avea dreptul să se prezinte în fața auditoriului. În plus, ele conțineau intuiții surprinzătoare. Îmi amintesc că, la cursul despre anxietate, ne-a prezentat aspecte etologice ale acestei trăiri, deci modul în care anxietatea se manifestă deja în lumea animală. Ori, Premiul Nobel pentru medicină acordat celor ce au dezvoltat etologia (Lorentz, Tinberger, Frisch) a fost acordat doar peste 10 ani. Iar în ceea ce privește interpretarea

etologică a anxietății, ea a devenit curentă după 1990. Repet, aceste cursuri aveau o deosebită ținută universitară. Situația cu totul specială consta și în faptul că la ele participau, pe lângă studenți, și alți profesori ai Universității, precum și persoane necunoscute; și toți luau notițe. Doar peste câteva luni ne-am dat noi studenții seama că lui Eduard Pamfil i se pregătea un „Dosar”. Dosar ce a stat la baza destituirii sale din 1959, a arestării și a intentării unui proces politic, scenariu care, din fericire, a eșuat. După ce a fost „reabilitat” și reinstalat ca profesor la Timișoara, Eduard Pamfil n-a mai avut aceeași atitudine față de cursuri, abordând un stil „eseistic” în care comenta probleme izolate, uneori doar câte un concept ce avea tangențial legătură cu psihiatria. Cursuri la care participau șase, șapte studenți. De unde a și început să circule vorba că profesorul Pamfil o fi știind multe, dar nu chiar medicină psihiatrică. Personal, trăind în intimitatea sa, știu precis că era un bun cunoscător al psihiatriei clinice, că a studiat cu seriozitate decenii la rând literatura de specialitate, pe care o comenta în note marginale. Știu la fel de bine însă că, de la un moment dat, a apărut în expresia sa un surâs – duios și amar în același timp – amplificând calambururile și ironia, visarea, meditația, acordând tot mai mult timp chitarei și poeziei... Pentru mine au existat deci mai multe personalități ce s-au numit Eduard Pamfil și care și-au desfășurat existența între precisa cunoaștere a neurologiei și psihiatriei clinice și plăcerea improvizăției și a jocurilor spirituale.

Terminând medicina la Cluj în 1961, trebuia să-mi aleg drumul de viitor, un loc de muncă și o direcție de specializare, care pentru mine nu putea fi alta decât psihiatria. Profesorul Pamfil era pe atunci exilat la Siret, după arestarea, detenția și mascarada de proces ce i-a fost intentat. Căci, după ce „Dosarul” i-a fost completat, s-a ivit și prilejul înlăturării sale de la Disciplină, odată cu evenimentele din 24 ianuarie 1959, când masele de studenți ce dansau pe străzi hora unirii, îndreptându-se spre casa lui Iuliu Hațieganu, au ascultat cele câteva cuvinte pe care Eduard Pamfil le-a rostit de la balcon, cam în sensul „Să credeți totdeauna în steaua acestui neam”. Oricum, eliberat din pușcărie, a fost numit director al Căminului-Spital din Siret. Ministerul Sănătății decisese ca, în numele grijii pentru copiii handicapați mental, să-i concentreze pe toți, din toate colțurile țării, în trei mari centre: Siret, Păclia și Lugoj. Lugojul era orașul meu natal în care-mi terminasem liceul și știam că în cazarma dezafectată de lângă aeroport erau spații libere pentru a primi pe oricine. La Păclia, unde am ajuns ulterior, era un grup de clădiri libere, unde fuseseră adăpostiți un timp copii greci și coreeni. La Siret, lucrurile stăteau altfel. Orașelul era micuț, de câteva mii de locuitori, și nu avea nici o industrie. Astfel încât toate clădirile ceva mai mari, fie instituții guvernamentale, fie proprietăți particulare, au fost puse în slujba acestui Cămin-spital ce urma să adăpostească 3–4000 de copii handicapați mental. Apăruse deci ciudata situație a unei mici aglomerări urbane a cărei existență era centrată de îngrijirea oligofrenilor. Să precizăm,

obiectivul era adăpostirea și nu recuperarea, menținerea în viață și nu resocializarea, familiile de origine aflându-se la sute de kilometri.

În vara anului '61, pentru a mă decide în cunoștință de cauză ce loc să-mi aleg la repartizarea absolvenților medicinisti, cu banii pe care-i economisiseam, mi-am luat un bilet de tren în circuit, propunându-mi să mă opresc în centrele care, după informațiile pe care le obținusem, găzduiau o psihiatrie cât de cât activă. Primul popas a fost Siretul. Profesorul Pamfil, care nu mă uitase, m-a primit cu drag și m-a găzduit (locuia într-o dependență a spitalului împreună cu soția sa pe atunci, Trude, și cu micuța Diana, ce se născuse la Cluj; și... culmea! spre scandalul oficialităților, fusese botezată la biserică în văzul urbei). A doua zi am vizitat împreună „orașul oligofrenilor”. Pamfil era cu pușca în spate, iar în final ne-am oprit în centru, unde, lângă Biserică, se aciuseră în copaci o seamă de ciori, zilnic executate implacabil de maestru. Așa cum mai înainte era celebru în Cluj, acum Pamfil era celebru în toată Moldova și Bucovina. Veneau să-l caute oameni de pretutindeni. Țin minte că aici am văzut pentru prima și ultima dată un caz de licanthropie. Citisem în Vechiul Testament cum Nabucodonosor ajunsese să creadă că s-a transformat în lup și apoi despre delirul mistic al Berserkșilor din Scandinavia Medievală; iar când eram copil aflasem în sat, la Căprioara lângă Săvârșin, despre vârcolaci, oameni cu coadă ce se dădeau de trei ori peste cap și se transformau în lupi, confrerie ce se întâlnea într-o zi a anului pe muntele Găina...

Toate acestea țin de mit și legendă. Acum, profesorul Pamfil mă luă cu el la un consult. Venise un om din zona Dornei, care se credea transformat în lup și urla ca acesta. A fost chemat un electrician și, de la acumulatorul unei mașini, s-a improvisat un aparat de faradizare. Cu toată solemnitatea, Pamfil l-a consultat și a alungat lupul prin curent electric. Sărmanul om cânta, râdea și plângea de fericire. A plecat bucuros, însoțit de o familie plină de recunoștință.

Și aici profesorul avea o droaie de cărți. Organizase chiar o mică consfătuire de psihiatrie infantilă. Mi-a vorbit atunci de determinismul genetic din boala Langdon-Down, fapt ce a ajuns să fie consemnat în manuale cu mulți ani mai târziu. Ne-am plimbat pe la marginea urbei, unde mergea des să admire biserița numită „Troița”. „E un giuvaer”, mi-a spus-o de mai multe ori. Iar în apropiere mi-a arătat cimitirul evreiesc, care m-a impresionat și el.

*Excurs despre cimitire. Cimitirul evreiesc pe care l-am vizitat la Siret în 1961 era primul de acest tip pe care-l vedeam. Pe atunci era tare neîngrijit, plin de ierburi, dar totuși se evidenția clar o formulă cu totul deosebită, o îngrămădire de pietre, mi se părea mie. Ulterior am văzut în Bucovina și alte cimitire evreiești, care mi-au lăsat aceeași impresie; și care mi s-a întărit când l-am vizitat pe cel din Praga, unde straturile de pietre funerare așezate de-a lungul veacurilor se suprapun una peste alta, încât pământul aproape nu se mai vede. Monotone,*

*sure, aceste cimitire trimit spre altceva decât spre preajmă și lumea din care faci parte. Prin ele nu te poți plimba, nu poți contempla înfrățirea dintre om și natură, totul pare a ține de ceva nenatural, probabil de Cartea Sfântă, de vreme ce se spune că Zoharul exista din eternitate, până nici nu s-a pus problema creării lumii.*

*Dar câtă varietate în cimitirele românești! Mai puțin misterioase, în mai puțină corelație directă cu ceea ce ființase înainte de începutul începuturilor, dar înfrățite cu lumea înconjurătoare, cu biserica, cu vatra, cu comunitatea și universul local. Îmi amintesc din copilărie cimitirele din locurile strămoșilor mei de pe valea Mureșului. La Săvărnin, cel ortodox, aflat pe un povârniș în coasta castelului, era format aproape în întregime din cruci simple, de același format, văruițe în alb. La câțiva kilometri peste râu, în Căprioara, la marginea satului, pe o costișă de deal, cimitirul era presărat cu cruci de lemn nevopsite, sculptate și ornamentate în multiple feluri; iar vacile pășteau printre morminte. Ca să nu mai vorbesc de cimitirele din Maramureș, așezate de obicei lângă biserici, cu cruci din lemn sau din metal, fără o elaborare deosebită și aproape acoperite de tot ce crește din pământul mamă. Dar aici strămoșii aveau parte de o altfel de cinstire, ei fiind prezenți aproape zi de zi printre viețuitori, invocați și comentați, citați sau implicați în dezbaterile familiale. Cultul exterior față de cel mort părea plasat în ignoranță, dar prezența sa de „ființă*

*intermediară” era intensă. Și, în cele din urmă, celebrul cimitir vesel de la Săpânța spune cam același lucru: vedeți-vă de treburi, oameni buni; preluați-ne în viața voastră actuală și vizitați dacă vreți locurile noastre de îngropăciune cu inima senină.*

*Mă gândesc apoi la cimitirul din Lugojul meu natal din Banat, ordonat și structurat pe cvartale – ca la Viena sau la Praga – cimentat și plin aproape până la refuz de morminte consolidate și de capele ce se profilează ca niște bunkere (în acest cimitir sunt înmormântați o serie de oameni de seamă, și tatăl meu a scris la bătrânețe o cărțuție orientativă pentru vizitatori). Evoc, în sfârșit, cimitirul din Cluj, unde alături de alți studenți învățam în sesiune; cimitir așezat în pantă, plin de verdeață și pomi, liniștit și răcoros. L-am vizitat împreună cu alți colegi în toamna trecută, cu ocazia împlinirii a 35 de ani de la terminarea facultății. Cu toții ne-am îndreptat spre mormântul lui Iuliu Hațieganu, pe care am prins să-l mai audiem la câteva cursuri și a cărei personalitate simbolizează esența medicinei și vieții universitare ardelenе. Deși fusesem la înmormântarea sa, acum îi vedeam pentru prima oară mormântul; o cruce simplă de piatră pe care scria doar atât: Iuliu Hațieganu – medic. Coborând, chiar înainte de ieșire, privirile grupului nostru au fost lovite de un monument uriaș. Pe el scria cu litere aurite: Academician Doctor Profesor Emerit Gligore Viorel, membru al Academiei de Științe Medicale, cetățean de onoare al orașului Cluj. La întâlnirea ce-o avuse-*

*sem în aceeași zi, profesorul Gligore Viorel a fost singurul din cadrele noastre didactice care, supraviețuind, a participat. Deci omul rezistase vremurilor. Pe când eram student în Cluj, circula o glumă: „Moare Hațieganu și se prezintă la porțile Raiului, dar Sfântul Petru nu-l lasă să intre. De ce, întreabă Hațieganu, căci totuși am făcut unele lucruri bune pe lume. – Da, îi răspunde Sfântul Petru, dar ai și păcătuit de moarte; l-ai făcut pe Gligore Viorel conferențiar”.*

*Cimitirele sunt un topos uman fascinant. Ele ne plasează dintr-odată în trei registre: în cer, pe pământ și sub pământ. Pe pământ se află muritorii și cimitirele îi invită să mediteze asupra condiției lor de ființe finite, asupra solului din care se trag și pe care sunt așezați, asupra transcendenței din depărtări, asupra istoriei lor populate de strămoși. Cine ignoră cimitirele ignoră profunzimea abisurilor și înălțimilor existenței omenești, uită că orice afirmare și orice proiect ce tinde spre viitor trebuie să se înrădăcineze în ceva esențial, în trecut.*

După trei sau patru zile am părăsit prima mea oprire, Siretul. Ulterior, profesorul Pamfil a fost reabilitat – procesul intentat fiind declarat nul „de jure” – și a fost reinstalat la Timișoara. După el, la Siret a fost o vreme director doctorul Șerban Ionescu, tânăr de o mare calitate sufletească și intelectuală, fin, blând și generos, studios și inventiv, având ceva din aerul unui boier de rasă. (Șerban Ionescu și-a susținut ulterior



Doctoratul în Psihiatrie cu profesorul Pamfil la Timișoara, pe o temă referitoare la asistența deficientului mental. La susținerea tezei a participat și Traian Herseni, pe atunci cercetător la Institutul de Psihologie din București, ce ne-a evocat universul Catedrei de Psihologie din Clujul interbelic, precum și alte episoade istorico-culturale ce ar merita odată povestite; despre Ralea și alții. Apoi, Șerban Ionescu a plecat la Paris, unde a susținut un doctorat cu Zazzo. A fost o vreme profesor „pe două continente”, făcând săptămânal naveta între Quebec și Paris. Iar în prezent este profesor la Sorbona, fiind o somitate de prim rang în plan internațional în domeniul deficienței mentale, coordonând redactarea și publicarea celor mai de seamă tratate în domeniu. După 1990 a sprijinit – și sprijină în continuare – cu o deosebită generozitate România, atât prin programe țintite, cât și prin susținerea, în Franța, a unor tineri români de valoare. După ce ne-am reîntâlnit la Paris în 1990, de câte ori ne revedem ne prezentăm reciproc altora ca „elevi ai lui Pamfil”; eu în România, el în Franța!)

De la Siret, m-am oprit la Iași, la Spitalul Socola, unde l-am întâlnit pe doctorul Petre Brânzei. Pe atunci era „șef de lucrări”. Om bine clădit, înalt, cu privirea așezată, ca a unui vultur socolean, sub care se furișă o mustață moldovenească (doctorul Petre Brânzei a devenit profesor și a condus psihiatria Moldovei ca un haiduc ajuns voievod). Pe sute de kilometri se vorbea despre el ca despre un personaj ieșit din comun. În perspectivă internațională, a fost primul nostru psihiatru în contact mai strâns cu Organizația Mondială a

Sănătății. După părerea mea – și nu numai – a fost specialistul român ce a reușit cel mai bine să impună societății civile respectul cuvenit psihiatriei; cel puțin în Iași. Se mândrea cu concepția „bio-psiho-socială”, socotind-o ca o descoperire a sa și făcând din ea emblema școlii ieșene. Din păcate, formularea este destul de răspândită în lume, ea fiind perfect aplicabilă universului biologic, unde își și are locul. De aceea am preferat o altă triadă pentru abordarea psihiatriei și a științelor antropologice: conștiință-logos-spiritualitate. Mai erau și unele formulări ale voievodului ieșean – în expuneri și în scris – pe care nu prea le înțelegeam. O parte din reuniunile psihiatrice de la Socola mie mi s-au părut prea festive. Toate acestea nu anulează însă marele său suflet. De profesorul Petre Brânzei mă leagă două călătorii urbane ieșite din comun. Prima, în 1968, când după ce a parcurs cele 17 ore ce despart Iașii de Timișoara pentru a participa la susținerea tezei mele de doctorat, coborând dimineața buimac din tren, am luat împreună autobuzul în sens invers față de cele două stații ce ne despărteau de hotel; astfel încât o oră am bătut aproape toate suburbiile orașului, fapt ce nu l-a indispus, ci dimpotrivă, dată fiind deosebita-i curiozitate. Iar al doilea drum – solemn de data aceasta – a fost cel la care am participat cu ocazia înmormântării sale din 1985, când am urmat cortegiul funerar ce a străbătut întregul târg al Iașilor, printre mii de oameni și cu respectul tuturor instituțiilor. Nu mai văzusem ceva asemănător de la înmormântarea lui Hațieganu la Cluj. L-am admirat încă o dată pentru faptul că astfel era respectată și psihiatria.

În drum, m-am oprit prin multe alte locuri, ajungând apoi pe Valea Mureșului, la Spitalul din Zam, unde i-am întâlnit pe doctorii Simion Grecu cu soția și pe Ianoș Fogoroși. Apoi am plecat mai departe.

Am ajuns la Săvârșin ușor, căci se află doar la 40 km de Zam. Eram așteptat. Directorul, Dan Arthur, plecase din Cluj. Iar colegii săi de acolo, prieteni sau dușmani, îmi vorbiseră de el ca de un personaj extraordinar și straniu. Cum am frecventat Clinica Psihiatrică din Cluj și după plecarea profesorului Pamfil, am putut dialoga îndelungat cu câțiva psihiatri deosebiți, dintre care menționez pe Bâlcea, Albini, Stroilă. Doctorul Iuliu Albini era o persoană fină și distinsă, descendent dintr-o fostă bogată familie cu proprietăți aurifere în munții Apuseni. Își păstrase surse misterioase de obținere a informațiilor de specialitate, mai ales pe filiera franceză. Amabil și prietenos, ne-a primit (pe Octavian Hanganu și pe mine) în casa sa de lângă Operă, arătându-ne fără reticență cărțile pe care le avea și le primea (adevărate comori pentru acele vremuri). Și pe care nu a prețuit să ni le împrumute. M-am folosit de această șansă pentru a-mi pregăti examenul la Istoria Medicinii cu profesorul Valeriu Bologa, studiind unul din volumele „Etudes Psychiatriques”, pe care Henri Ey, regele neîncoronat al psihiatriei franceze, (maestru, dar și prieten al lui Eduard Pamfil) îl publicase recent. Examenul la Istoria Medicinii decurgea astfel (cel puțin așa am avut ocazia eu să-l susțin): Profesorul Bologa sosea în sala de examen, făcea apelul și întreba pe fiecare student ce temă dorește să abordeze; după

care pleca, întorcându-se peste aproximativ o oră și ascultându-i pe candidații care, din timp și între timp, se puteau documenta cum voiau și erau capabili. Eu am prezentat un subiect legat de metamorfoza de mentalitate în psihiatrie la cumpăna dintre sec. XIX și XX. Profesorul Bologa m-a ascultat cu atenție, m-a întrebat de unde mă informasem și apoi m-a felicitat pe mine și pe cel care m-a ajutat. (Iuliu Albinu a încercat și diverse forme de psihoterapie. După câte știu eu, a fost singurul în România care a practicat metoda „Rêve éveillé a lui Daisseuille”. Era și pasionat într-ale culturii, citea mult, făcea parte dintr-o echipă de teatru și realiza fotografii artistice remarcabile. Toate aceste „aberații” nu i-au prea fost iertate. Am aflat ulterior că a fost „marginalizat”, adică scos din Clinică și trimis la secția „exterioară” de pe strada Bezeredi. Dar, din întâlnirile pe care le-am avut în următorii ani, mi s-a părut că această atitudine rejectivă nu-l mai afecta. Era detașat, preocupat tot mai mult de fotografia artistică – parcă prea mult –, neratând mai toate reuniunile internaționale din acest domeniu. A participat la întâlnirile psihoterapice de la Sibiu și Gătaia. Ultima dată l-am întâlnit întâmplător pe o stradă din Cluj. Venea de la o consfătuire psihiatrică ținută la Vatican. Totuși, psihiatria în esența ei nu părea să-l mai preocupe. Sufletește rămăsese în continuare tânăr, aproape un puber.)

Jony Bâlcea era celălalt personaj din psihiatria de seamă a Clujului acelor vremi. Formularea de „Jony” în loc de Ion provenea din faptul că se născuse în Canada. A studiat medicina și psihiatria relativ târziu, iar apoi s-a preocupat cu o

deosebită perseverență și insistență inițial de hipnoză și apoi de „trainingul autogen”, elaborat de Schultz. Stăpâna la perfecție această metodă, fiind membru în conducerea internațională a asociației de profil și singurul acreditat pentru România – și țările din zonă – să acorde atestate de competență în domeniu. Pe vremea șederii mele la Săvășin, între 1963-1965, efortul local de a ne însuși tehnica psihoterapeutică respectivă era tot timpul corelat cu activitatea lui Jony de la Cluj. (Jony avea, de când l-am cunoscut și până l-am văzut ultima oară, un aspect de om bine făcut și așezat, iradiind în jur pace – cum o fi ajuns la acest echilibru, cel puțin exterior, prin câte eforturi interioare... cine va putea ști vreodată? – Vorbea calm „ardelenește”, aproape sfătos, totdeauna civilizată și politicoasă, ascultând cu grijă ceea ce vroia să-i spună interlocutorul – pe unde mai găsim oare rasa aceasta de oameni?! – Îmi amintesc cum odată, la o întâlnire de psihoterapie, în Gătaia, făcuse o viroză și avea temperatură de 40°C. S-a retras în camera sa, iar seara a revenit afebril. „Am făcut training autogen”, ne-a spus el mândru de sine).

Albini și Bâlcea începuseră, pe când eram încă student la Cluj, să traducă pe atunci celebrul „Tratat de Psihiatrie” al lui Henri Ey și colaboratorii. Stăteau în curtea casei lui Albini; unul în picioare, citea traducând, iar celălalt dactilografia (nu știu dacă acest fapt a avut vreo finalitate pentru psihiatria din România).

Doctorii Albini și Bâlcea fuseseră apropiați de Dan Arthur și îi cunoșteau istoria. Aflând de proiectul meu de a face „turul

psihiatric al României", l-au informat. Astfel încât, atunci când am poposit la Săvârșin, am fost primit ca o persoană cunoscută. Ulterior, lucrând cu Dan la Săvârșin, am aflat că toți colaboratorii și persoanele de care se interesa aveau un „dosar”, biografico-antropologic, ce cuprindea evaluări, opinii, documente, privitor la performanțele și slăbiciunile sale; totuși, deși acest fapt era de notorietate publică, nici pe atunci și nici până azi nu am reușit să văd cum arăta un astfel de dosar... Poate le-a distrus?! Poate existența lor era doar un mit?! Nu știu. Ideea era însă tulburătoare. Ajungând la Săvârșin, am fost primit în aceeași seară de doctorul Dan. Instalat pe un scaun cu rotile, cu nasul său acvilin și cu privirea pătrunzătoare, căreia cine știe cine îi putea rezista, Arthur Dan desfășura cu aparentă dezinvoltură – dar, evident, bazându-se pe un scenariu hiperelaborat – o „scenetă” în câteva acte, tocmai bună pentru un novice care tentează domeniul psihiatriei. Am asistat, în decursul unei ore, la evenimente bulversante și aparent fantastice, ciudate și contradictorii. De la amabilitatea bunei primiri, trecând prin câteva întrebări încrucișate privitoare la lecturi, preocupări și proiecte, am fost imediat invitat să aleg fotografii din Testul Szondy. De abia am terminat alegerea pozelor că a și început un scandal declanșat din nu știu ce motiv, cu aruncare de telefoane, spargeri de pahare și pumni în masă; după care, un final de discuție înalt filosofică despre „Jurnalul” lui Noica și „Sein und Zeit” a lui Heidegger. M-am culcat tulburat, fiind convins că voi mai reveni.

Și cum la Săvârșin mi se terminaseră banii de drum, am renunțat să mai vizitez ultimul centru psihiatric aflat pe biletul meu de tren; și anume Spitalul Păclișa, de lângă Hațeg. M-am întors deci acasă, la Lugoj.

Concluzia acestui circuit: toamna, la repartizare, din toate șansele posibile am ales Spitalul Republican Păclișa. Drept urmare, bunul meu coleg și prieten din vremea studenției timișorene și de mai apoi, doctorul Ștefan Kecskeméti și soția sa Pușa, aflându-se pe lista republicană imediat după mine, pe locul nouă, au ales și ei Păclișa. Deși nu ne mai văzuserăm de câțiva ani, știau că făcusem o călătorie prospectivă prin țară. Și cum voiau să facă și ei psihiatrie, au considerat opțiunea mea ca cea mai bine cântărită în domeniu. Atunci când ne-am reîntâlnit, după atâția ani, la poalele Retezatului, luni de zile m-au blagoslovit (dar, cred eu, cu dragoste și comprehensiune).

Pișta (Ștefan) Kecskeméti, om cu totul deosebit prin dotarea sa intelectuală și prin aptitudinile în direcția percepției culturii, bântuit de rarul har al umorului, cu al său relativ mic cap așezat pe un trup considerabil – fapt ce te incită să te gândești la era jurasică – este un „tipisch banatischer Mensch”. Ascendenții săi pe linie maternă derivă din familii vieneze de mare rang și cu blazon; pe alte diverse linii descinde și din importante personalități sârbe de rit ortodox; ca să nu mai vorbim de românii și evreii ce se înghesuie în arborele său genealogic (posibil și alte nații și religii). Când eram colegi în anul întâi la Facultatea de Medicină din Timișoara am făcut o

vizită bunicii sale (ortodoxă, cu o capelă proprie pe o costișă). Din podul casei am sustras împreună câteva cărți tipărite în secolul al XVIII-lea. Jos, lângă intrare, am văzut bazinul în care stătea – pe vremea copilăriei lui Pișta și Péter – crocodilul, adus în Timișoara special pentru a dialoga cu ei. Pușa în schimb, soția lui Pișta și prietenă a noastră, e româncă din Ardealul de nord. Om dintr-o bucată, plină de inventivitate, s-a descoperit blestemată cu darul prieteniei... Astfel încât sub cerul unui Dumnezeu unic oamenii se pot aduna într-o bună viețuire. (Pișta și Pușa Kecskeméti au făcut multe lucruri ieșite din comun pentru pacienții lor și pentru psihiatria infantilă în general, atât la Păclișa, cât și la Cadea și la Oradea. Din păcate, au fost toată viața handicapați prin dizabilitatea lor în domeniul pragmatismului vulgar. Astfel încât construcțiile, bine elaborate și cu sens pe care le-au inițiat, s-au năruit mereu. Dacă aș fi acceptat vreodată ideea dictaturii și aș fi avut vreo poziție cât de cât semnificativă în ierarhia decizională a respectivei dictaturi, eu aș fi pariat pentru Pișta și Pușa, fiind convins că posteritatea mi-ar fi dat dreptate).

Alegerea făcută cu Păclișa nu era poate cea mai bună posibilă. Dar, din punctul meu de vedere, a fost benefică. Aici, la Păclișa, era director doctorul Vasile (Puiu) Ilea. El condusese mulți ani centrul universitar de neuropsihiatrie infantilă din Cluj (Familia Ilea era originară din Maramureș, iar doctorul Ilea senior fusese directorul Spitalului de Psihiatrie din Sighet; între cele două războaie a călătorit prin străinătate, în special în Italia, în ideea de a realiza în România un spital cu specific psihiatrico-forensic, așa cum încercau toate țările Europei pe



acea vreme; mi-a mai povestit cum se țineau „congresele” de psihiatrie în perioada interbelică, acasă la câte unul dintre participanți, aceștia fiind la numărătoare totdeauna sub zece. După cedarea Ardealului, familia Ilea s-a refugiat la Lugoj, iar doctorul Ilea senior a devenit directorul spitalului general din orașul meu de baștină. Tot aici și-a făcut studiile liceale și Puiu Ilea. Pentru ca apoi să studieze medicina la Cluj și să se impună în prim-planul specialității de neuropsihiatrie infantilă. Către finalul vieții, doctorul Ilea senior a lucrat la Spitalul Mocrea din județul Arad; a făcut comunicări științifice până la 86 de ani).

Doctorul Ilea junior (Puiu) s-a plictisit la un moment dat de viața oficială și mondenă a Clujului. A decis în consecință să plece la Păclia. Cum deja am amintit, Păclia era unul din cele trei mari centre unde, în viziunea Ministerului Sănătății, trebuiau să fie reușiți handicapații mentali, tinerii oligofreni ai României (alături de Siret și Lugoj). Exista însă și un „dedesubt” al „opțiunii Păclia”, plasarea acestui spital fiind cu totul excentrică față de centrele urbane; dedesubt pe care l-am aflat ulterior. Clădirile de aici au fost ridicate pentru copiii greci și coreeni. După plecarea lor, clădirile abandonate au intrat în planul unor „spitale strategice de rezervă”. Noi, la Păclia, funcționam normal sau așa cum ne tăia capul. Dar, exista un plan secret ca, la nevoie, instituția să fie evacuată în 24 de ore. În pivnițele spitalului exista o dotare chirurgicală completă și de ultimă performanță, utilizabilă doar cu condiția de a fi mereu înlocuită. Așa îmi explic de ce la Păclia s-a organizat un foarte bun serviciu radiologic și – culmea – un serviciu

de neurochirurgie ultramodern (fără ca acesta să fi funcționat vreodată). Desigur, Puiu Ilea cunoștea toate acestea, însă față de „monotonia burgheză” a existenței clujene (ca să folosesc o expresie a existențialismului francez pe atunci la modă), posibilitatea de a face ceva ieșit din comun a fost, pare-se, pentru el atractivă. Cu inteligență, afectivitate și generozitate, a exploatat la maximum șansa. Când eu am sosit, în 1961, la Păcliaș, eram în total 13 medici; Populația de „pacienți” era peste 95% oligofreni, de diverse forme și grade. Dar... Acest „dar” merită a fi menționat și subliniat. Puiu Ilea, om blajin și afectiv, capabil de multă dragoste, era totuși un neliniștit. El nu s-a stabilit nici la Păcliaș într-o contemplare. Circula mai tot timpul, pe undeva prin țară, fiind prezent în spital, sigur, de două ori pe lună, când se semnau statele de plată și se ridicau salariile. În schimb, a „rezolvat” problema ca spitalul să beneficieze de 13 reviste de specialitate, 8 fiind din țări vestice (capitaliste). De asemenea, a oferit șansa obținerii de literatură de specialitate pentru oricare din medicii prezenți. În plus, a achiziționat și celebrul Tratat de Psihiatrie al lui Bumke (cred că în țară existau doar 3 exemplare). După moartea sa în 1964, în decursul unui interimat directorial, toată baza informativă s-a volatilizat. Cum? Cei ce ar dori să refacă istoria ar putea să cerceteze.

Iată-mă, deci, la Păcliaș, instalat în sfârșit într-un loc de pornire și formare, de orientare psihiatrică, așa cum îmi dorișem. Întâlneam colegi pasionați, aveam la dispoziție mai toate informațiile pe care le doream și cu toții aveam mână liberă să

Întreprindem tot ce vrem, fără a fi obligați la un regim special de raportare asupra a ceea ce am făcut sau nu. Libertate ce fiecare și-a folosit-o cum a știut și cum a putut. Personal, nu am ignorat șansa pe care mi-o oferea acel loc unic al țării Hațegului, cu biserica sa din Densuși (ridicată înainte de anul 1000, cu materiale rămase de la construcțiile romane din zonă, cu un compozit straniu, neordonat și totuși legat, biserică ce ar putea fi un simbol al spiritualității românești); dar, mai ales, cu masivul munților Retezat, la poalele cărora sunt nenumărate toposuri cultural-spirituale semnificative. Zonă ce am străbătut-o împreună cu colegii sau chiar singur, de multe, multe ori, adâncindu-mi astfel tendința nativă spre contemplație.

Libertatea menționată se referea și la inițiativă. Nimeni nu ne-a oprit în anii 61-62 să instituim – e vorba de echipa realizată cu soții Kecskeméti și cu alții – programe de terapie ocupațională și de „ergoterapie”. Am folosit formule normative valabile pentru a înființa o școală (mai mult sau puțin specială) pentru copiii internați. La acea vreme, după cum am aflat ulterior, în Europa lucrurile nu stăteau cu mult mai bine. Iar în România ideea ergoterapiei și a învățământului tinerilor care se aflau în instituții psihiatrice s-a concretizat în legi abia peste 10 ani, după 1970. În toposurile psihiatrice în care am trăit și despre care pot relata câte ceva, libertatea acordată tinerilor putea duce la inițiative favorabile pacienților, în ciuda doctrinelor oficiale și a jocurilor politice interne și internaționale.

La Păclișa trăiam în eternitate. Iar sus, în munții Retezat, mă simțeam contemporan cu orice lume posibilă. Timp aveam din abundență pentru a studia ceea ce ne interesa. În acea perioadă, a anilor '61-'63, pe lângă alte lecturi, m-am preocupat un timp și de cibernetică (așa, de curiozitate, mă gândeam pe atunci, după ce în ultimii ani de facultate mă preocupasem și de acupunctură, împreună cu Octavian Hanganu și cu alți medici clujeni). Matematica m-a interesat în liceu; și apoi, întreaga viață, am studiat cât am putut fundamentarea matematicilor; dar nu am fost niciodată un bun matematician. Cibernetică dezvoltă însă o idee, cea a unei acțiuni cu scop ce se autoreglează prin „informație inversă”, prin „feed-back”. După ce a fost etichetată inițial ca o știință reacționară, ulterior ea a fost cultivată în Uniunea Sovietică, probabil datorită marii sale importanțe în dezvoltarea tehnicii militare. Și astfel a ajuns să fie acceptată și la noi. Ori, cibernetică a avut ca unul din punctele sale de plecare studii medicale (e vorba de funcționarea cordului – studiată de Rosenblath împreună cu Wiener) și părea că deschide noi orizonturi înțelegerii fenomenelor patologice, mai ales în imunologie și neurologie. De ce nu și în psihiatrie?

Am început să studiez, atât cât am putut, cărțile publicate pe atunci de Edmund Nicolau și Constantin Bălăceanu-Stolnici, traducerile ce apăreau în domeniu, ba și unele texte în limba rusă (după mai bine de 10 ani de studiu câștigasem o anumită disponibilitate de a le înțelege). Unele tulburări neurologice precum cele din sindromul cerebelos puteau bene-

ficia și de o interpretare cibernetică. Mi-a venit în minte că ea s-ar putea aplica și unor sindroame psihopatologice, cum ar fi de exemplu cel obsesiv. Totuși, oricât de mare încredere aveam în gândurile mele de tânăr adult, nu mi-am îngăduit să persist în ele, înainte de a dialoga cu un specialist în domeniu. L-am vizitat pe doctorul Constantin Bălăceanu-Stolnici (faptul că îl știa și îl stima pe profesorul Eduard Pamfil mi-a facilitat accesul). După ce ne-am înțeles telefonic, m-a primit în casa sa de pe strada Orlando. Aceasta îi fusese recent retrocedată sau i se permisesse să locuiască în ea. Intrarea dădea într-un hol întunecos. Urmau scări de lemn ce scârțâiau și păreau subrede. Sus, într-o cămăruță, mă aștepta doctorul cibernetician. De atunci – sunt peste treizeci de ani – și până acum, toate contactele cu doctorul Constantin Bălăceanu-Stolnici au avut pentru mine farmecul buneii întâlniri între intelectuali. Totdeauna amabil și senin – uluitor de senin este acest om cu barbă pătrată – niciodată nervos sau grăbit, exprimând mereu o bună măsură și o deschidere sufletească fără de rețineri, personajul pe care-l evoc acum (prezent poate prea des în ultima vreme la toate recepțiile oficiale și la emisiunile TV) a gândit la viața sa sistematic și serios. La un moment dat a redactat un text de neuro-cibernetică abordat din perspectivă matematică, pe care mi l-a încredințat (și a acceptat să-l public într-un proiectat *Tratat de Psihopatologie*, care însă nu a văzut lumina zilei în forma sa inițială). Doctorul Constantin Bălăceanu-Stolnici a fost majoritatea vieții sale active de medic neurologul oficial al Institutului Național de Geriatrie.

Cândva, prin anii '70, întorcându-se din S.U.A., mi-a spus: „Acolo toată lumea trăiește sub teroarea Alzheimer-ului”. Boala Alzheimer conduce, la vârsta a treia, la o demență progresivă. Ori: „Americani muncesc pe rupte o viață întregă pentru ca ajunși la pensie să facă o excursie în jurul lumii și tocmai atunci îi lovește Alzheimer-ul...”, îmi povestea el despre mentalitatea celor de peste ocean. Relativ recent, după 1990, i-am făcut o nouă vizită, în aceeași casă de pe strada Orlando. Nu mai era praf, scările nu scârțâiau, iar de-a lungul lor, am văzut o suită de portrete pictate ale unor personaje ce arătau, după fizionomie și îmbrăcăminte, a fi din veacurile trecute. Sus, în aceeași modestă cameră, după ce am discutat problemele ce mă interesau, mi-a arătat monografia istoriei familiei sale. Familie care, după cum bine se știe, e una vestită între boierimea română tradițională cu roluri importante în istorie. „Dar cine sunt cei din portretele de pe lângă scară?”, am întrebat eu naiv. „Cine să fie! Desigur, strămoșii mei, pe care i-am pictat chiar eu, din imaginație”, a fost răspunsul.

Preocupările și încercările mele de pe atunci, de la începutul anilor '60, în direcția ciberneticii n-au avut nicio finalitate. Am redactat, ce-i drept, o comunicare privitor la interpretarea fenomenului obsesiv prin perturbarea (absența) informației care să valideze faptul că acțiunea s-a încheiat. Am comunicat-o ulterior la o reuniune științifică la Timișoara. Textul nu a fost prea comentat, dovadă că nu era suficient de explicit sau nu avea pe cine să intereseze. Am încercat să-l public în revista de specialitate, dar doamna profesor

Constanța Ștefănescu Parhon l-a reținut peste un an și apoi mi-a spus: „Frate dragă, nu înțeleg nimic”. Desigur, m-am resemnat. Încercasem, ce e drept, o a doua lucrare de interpretare cibernetică a unor fenomene psihopatologice, comunicând-o la Timișoara (tot fără niciun comentariu) cu titlul: „Despre cum ar fi posibil să se construiască o mașină paranoică”. Concluzia era că nu era posibil. Sau, altfel spus, punerea problemei necesită un lung ocol fenomenologic ce să facă comprehensibil faptul că fiecare din noi „există”, ca „prezență”, în altul (în alții), după cum, concomitent, altul (alții), deși străin(i) nouă, există totuși într-o formă oarecare în structura ființei noastre umane, în psihismul nostru. Astfel de probleme presupuneau însă o adâncire a problematicii pe care gândirea Europei a dezbătut-o de la Descartes încoace, problema prezentă, cu acuitate, în „Meditațiile Carteziene” ale lui Husserl. Am părăsit în consecință tentațiile ciberneticе, simțind că e nevoie să cunosc mult mai multe despre om și psihopatologia sa.

În 1963 m-am transferat la Sanatoriul de Nevroze Săvârșin, în universul lui Arthur Dan, și am intrat acolo, treptat, în miezul psihopatologiei, care m-a fascinat tot timpul, ca o sirenă.

De ce? De ce pleacă oamenii pe anumite drumuri de viață? De ce se lasă furați de anumite domenii și problematici? De ce se simt zidiți în anumite convingeri? De ce nu sunt cu toții oamenii individuali, niște roboți standardizați? De ce suferi și ai pasiuni, de ce aspiți spre idealuri? De ce suporți

duplicitatea existenței și înfrângerile, de ce tânjești după puritate și frumusețe, de ce se construiește așa de greu autenticitatea bogată, plenară, creatoare, a fiecăruia?! De ce ne împotmolim atât de des pe drum? De ce suntem deseori neautentici și indiferenți, de ce?... de ce?... de ce?...

Sirena psihopatologiei mi-a apărut nu știu de ce în fața ochilor și a urechilor și a început pe nesimțite să cânte. Deși citisem de mic Odiseea publicată de Eugen Lovinescu pentru fetița sa de unsprezece „anișori”, Monica, n-am avut precauția să-mi astup urechile cu ceară. Dar nici nu regret.





## **NEASTÂMPĂR. CĂLĂTORIE ÎN TĂRĂMUL DE BASM AL SĂVÂRȘINULUI. PSIHODRAMA. ADÂNCIMI DIAFANE**

Timpul trecea și nu puteam sta locului. Spitalul Păclișa era plasat în mijlocul Țării Hațegului, iar din pat vedeam toată coroana munților Retezat desfășurată magnific, astfel încât uneori sâmbăta, singur sau împreună, plecam printre lanuri de grâu, prin sate și peste pâraie, înaintând deasupra colinelor, pe drumuri forestiere, tot mai sus, pe coame și poteci, trecând de pădurile de foioase dincolo în maiestuoasa lume a bradului, iar pâraiele de munte cădeau în cascade și noi mergeam mai departe, printre jnepeni și pietre uriașe îmblânzite de mușchi, peste câmpuri de rododendroni, trecând de lacurile glaciale, pe sub uriașele stânci ce creșteau și creșteau, tot mai sus și mai sus, pe creastă și de pe creastă pe vârf; de acolo, spre înserare, priveam trupul muntelui ce se scurgea vălurit înspre câmpie și în depărtare se iveau satele ce se înfrățeau printr-o rețea de drumuri scurgându-se treptat înspre orașul Hațegului; iar deasupra acestora se înălțau alte și alte orizonturi, toate oblăduite de nemărginirea cerului, în lumina ce se împuțina și se metamorfoza progresiv... Și apoi, tulburați, dar senini, coboram în pas liniștit spre cabană.

Am trăit această experiență și plecând cu mașina din oraș până la poale, escaladând vârfurile și plimbându-mă pe creste pentru a coborî ulterior pe lângă lacuri, printre jnepeni, cascade și brazi, astfel încât seara ajungeam din nou în oraș. E o senzație ciudată când trăiești la scurt interval de timp o semnificativă diferență de lumi ambientale, între cea cutumieră și cea de largi orizonturi, parcurgând mai repede sau mai lent diverse tărâmurii, transpunându-te pentru o vreme într-o altă zonă, în care contemplația și meditația sunt regine. Pentru mine astfel de drumeții au rămas, ca o paradigmă, ca o metaforă trăită pentru o experiență existențială fundamentală. Iar urma acesteia, nu am intuit-o sclipind în privirea multora dintre oamenii lângă care, vrând nevrând, a trebuit să viețuiesc.

De la Păclișa, sâmbăta, dădeam uneori câte o raită prin București pentru a vedea duminica teatre și expoziții, călătorind înapoi în noaptea dinspre luni. După primul an de ședere, în 1962 am făcut o excursie în URSS, pe un traseu clasic, rămânând uimit de Moscova, despre care se vorbea și se cântase atâta în junețea mea, și care mi se înfățișa sărmană, formată din blocuri plictisitoare și ulițe cu case mici, dominată de cele șapte „clădiri – catedrale” ale lui Stalin având înfipte în vârf Turnul amiralității din Leningrad (dar impresionat de ciudățenia și frumusețea Kremlinului, a Pieței Roșii și a orașului de pe Neva). Am cunoscut-o atunci, la Moscova, pe pedopsihiatra Suhareva, care avea o solidă formație psihiatrică

germană și franceză, dar vorbea cu precauție despre psihoterapie. Mirat am fost și de faptul că nu am găsit în librării, nici în una specială de cărți medicale, literatură psihiatrică. În anii ce au urmat am mai fost la Moscova de patru ori; în ultimele excursii, împreună cu Sucubus, ajunseserăm să ne distrăm de reacția vânzătoarelor, atunci când intrând în librării întrebam despre cărți de psihiatrie și de filosofie. Orice, dar așa ceva nu era de căutat și nici de găsit!...

În 1963 am participat la o excursie în Bulgaria, organizată de Muzeul de Artă din București pe un traseu cu repere arheologice și istorice. La Sofia am solicitat să vizitez o instituție psihiatrică. O limuzină neagră și un medic de la Institutul de Neurologie și Psihiatrie m-a condus la o unitate de asistență a deficienților mentali (adică, în limbaj tradițional, a oligofrenilor). Pacienții erau în majoritate cazuri grave, care abia puteau să-și însușească rudimente de limbaj, „imbecili” cum erau etichetați mai de mult. Un microbuz îi aducea dimineața și același îi ducea seara acasă. Timpul era ocupat cu diverse activități, exerciții, programe ocupaționale, dar și ergoterapie; ceea ce însemna în traducere și sens direct muncă terapeutică. Unii lucrau în sector agricol, ajutând la îngrijirea legumelor și a porcilor. Aici am putut vorbi și românește, deoarece instructorul lor petrecuse 20 de ani în jurul Oradiei. Alții produceau jucării și nasturi din plastic, precum și piuneze. Practic, erau învățați (dresați) să facă câteva manevre simple: împingeau o bucată de plastic până într-un loc, apăsau o manetă și îndepărtau forma ce ieșea; un alt grup, bine

antrenat, se ocupa de aceste forme punându-le cap la cap și lipindu-le, iar jucăria era gata! La piuneze, cel de-al doilea grup era și mai calificat: formau grupușoare de cinci piuneze, punând una câte una în dreptul fiecărui deget; alții puneau în dreptul fiecărui deget câte un grup ușor de cinci; în sfârșit, alții adunau cele 25 de piuneze într-o cutie. Produsele se vindeau pe piață și am înțeles că ele erau un fel de monopol al oligofrenilor. De ce nu am putut oare realiza în România ceva similar nici până azi? (Exceptând câteva experiențe deosebite, cum a fost cea de la Lugoj, unde imbecilii erau antrenați să realizeze covoare persane; după 1990 s-au realizat câteva programe de asistență diurnă, dar din câte știu eu fără activitate productivă remunerată).

Cum am amintit deja, la Păclișa, împreună cu familia Kecskeméti, am început să organizăm un sector de ergoterapie pe care ei l-au continuat ulterior și la Cadea. De fapt, realizam mai mult terapie ocupațională, produsele nevalorificându-se financiar. Totuși, mulți oligofreni gravi au învățat să coase și să îndeplinească foarte bine. Odată ajunși adulți și mutați la Spitalul Jebel, de câte ori treceam pe acolo, mă întâmpinau cu gesturi și sunete din care rezulta că vor să coase. Iar cei de la Lugoj, transferați la Gătaia, cereau mereu să facă covoare.

Neastâmpărul nu-mi dădea pace. În 1963 m-am transferat la Sanatoriul de Nevroze din Săvârșin, într-un fel de „Zeuberberg” patronat de doctorul Dan.

Arthur Dan, maramureșean din leud, fiu de general, avea profilul și forța unui rege cruciat aflat în drum – galopând – spre locurile sfinte. În spiritul vorbei Apocalipsei, pe care a reluat-o Dostoievski, era orice în afară de un om „călduț”, ceea ce înseamnă zvâcniri între fierbinte și gheață. Trăia într-un regim extrem de bogat și variat, de la munca fanatică și performantă la subtilități culturale, de la delicatețe sufletească la o anumită malițiozitate perversă, privind de sus și necruțător spre mediocritatea și prostia omenească, dar și suferea cumplit, prăbușindu-se uneori în hăuri incontrollabile sau răzbu-nându-se pe destin prin manipularea altora pe care-i domina prin persuasiune, insinuare și jocuri în care ațșa variate măști (ceea ce nu a făcut însă niciodată cu cei pe care-i stima).

L-am înțeles mai bine cunoscându-i locul de obârșie și oamenii acelui triunghi magic din Maramureș unde, pe Valea Izei, la depărtare de 3 km se adună și se înfruntă Dragomireștiul (loc de plecare al lui Dragoș Vodă), Cuhea (așezarea descălecătorului Bogdan Vodă) și leudul (cu biserica sa din lemn de pe la 1300 ce se păstrează și azi, pe deal, lângă cimitir). În vacanțele pe care le-am petrecut mai târziu la Dragomirești, locul de baștină al lui Sucubus, urcam pe platoul parcă ireal dintre cele trei comune, unde privirea îți era atrasă în primul rând de înălțimile Pietrosului, munte ce se ține drept și falnic deasupra mănăstirii din Moisei, pentru a-ți fi furată apoi, lent, spre dreapta, unde într-o despicătură se ivește vârful pleșuv al Țibleșului, și apoi, magnetizată parcă, să își continue mișcarea încă mai la dreapta, tot mai spre dreapta,

către cursul descendent al Izei, ce coboară metodic printre sate și munți, spre câmpia Tisei; iar mișcarea privirii continuă în ritm alert, aproape sacadat, reîntorcându-se înspre leudul cu ale sale trei faimoase biserici, mutându-se în direcție inversă, spre Bogdan Vodă, adică vechea Cuhea. Și de acolo, sărind peste direcția pelerinajelor înspre Moisei, să fie din nou atrasă și fascinată de Dragomirești. Te simți astfel antrenat parcă într-un vârtej ce te amețește și te face să te îndrepti înspre pământul-mamă, cu ochii ridicați în sus, ținut sub o boltă de o transparență dureroasă, îmbolnăvit de transcendență, să te simți învăluit ca într-un vis, din toate părțile, de oameni mândri și drepti, ce nu acceptă jumătatea de măsură, de femei șagalnice, de un popor adânc pătruns de creștinismul cosmic, ce se scurge în valuri nesfârșite în fiecare August, de Sfânta Măria, spre mănăstirea din Moisei, cu crucea în frunte și intonând cântece stranii despre mama soarelui. Iar de Crăciun, noaptea, sub un cer scăpărător, bărbați și femei, însoțiți uneori de bătrâni, străbat pământul întunecat, colindând pe la casele celor apropiați despre jalea nașterii lui Isus și despre răutatea oamenilor. Și de la casă la casă grupul e tot mai mare și mai compact, cântecul tot mai aspru și mai sfâșietor. Pentru ca, în zori, totul să se risipească, ca un vis.

Dan Arthur se ivise din acest pământ, se trăgea dintre acești oameni, făcea parte din acest popor misterios și încrâncenat, având ca leagăn leudul, comuna ce a produs cei mai mulți intelectuali în acest loc de lume uitat de timp. Pentru ca el, intrând în timp, trecând prin școli înalte, hrănindu-se cu

aurul culturii, devenind psihiatru și trăind o seamă de peripeții, să poposească aici, la Săvârșin.

La fel ca doctorul Ilea la Păclișa, la Săvârșin Dan Arthur era într-un fel de exil. Și de asemenea alături de el erau medici tineri, niciunul încă specializat în psihiatrie. L-am reîntâlnit aici pe Octavian (Tavi) Hanganu, a cărui pasiune pentru această specialitate nu se dezmințise. Apoi erau Sanda Bârsan, Ion Fulea, Traian Lohan și apoi Vica, care, după un sejur la castelul vecin de la Căpâlnaș (peste Mureș trei kilometri, sanatoriu de tuberculoză, apoi spital de psihiatrie), venise la noi și s-a căsătorit cu Traian.

La Săvârșin soseau oameni din toată țara, mai ales intelectuali. Oameni oboșiți și cu probleme, oameni „nevrozați” ce voiau să mai scape puțin de monotonia sau coșmarul vieții de zi cu zi (nevroza este jalea omenirii, spunea odată Jony Bâlcea). Șederea dura în principiu o lună. Aveam deci multiple contacte interumane cu persoane din diverse medii sociale, aflând astfel cam ce se mai întâmplă pretutindeni în țară și nesimțindu-ne izolați. Sanatoriul avea posibilitatea de a administra după propria-i decizie un număr de locuri. Iar doctorul Dan s-a folosit din plin pentru a oferi șansa de odihnă și refacere personalului din principalele biblioteci ale țării, mai ales de la Biblioteca Centrală de Stat din București. Oricând, oricine de aici era bine primit, iar directoarea instituției, doamna Brădiceni, își înțelegea colegii. În aceste condiții, cu ușurință puteam obține reviste și cărți de oriunde, în orice bibliotecă s-ar fi aflat. Ba și prin împrumut extern, din orice



biblioteca din lume, pentru douăzeci de zile. De asemenea, puteam solicita să se cumpere anumite cărți. Ceea ce am și făcut.

În plus, de câte ori fugeam prin București, Centrul de Documentare de pe Strada Polonă ne stătea cu generozitate la dispoziție.

Aveam deci acces la informația de specialitate. Doctorul Dan introdusese un regim de existență în care se îmbina libertatea cu buna lucrare, ultima fiind obligatorie. Toată lumea trebuia să citească, să traducă și să multiplice ceea ce a tradus. Desigur, în frunte era călăuza. Excelent cunoscător al limbii germane, Arthur Dan avea un program zilnic fix în care stătea în fața mașinii de scris și traducea articole și cărți (chiar dacă acestea nu aveau totdeauna acuratețe, ele redau esențialul). Lectura și traducerile deveniseră un ritual (care s-a transferat ulterior și la Gătaia). Toți ne informam reciproc. Dan ne dădea, cel puțin mie, lui Tavi și lui Traian, câte un exemplar din toate produsele muncii sale.

Se traduceau diverse texte, destul de multe din domeniul psihopatologiei, clasice și recente. Cele studiate atunci mi-au fost de mare folos ulterior. De exemplu, Dan tradusese două cărți ale autorului german Nicolas Petrilowitsch, una privitoare la personalitățile particulare, iar cealaltă, o scurtă, dar pătrunzătoare sinteză a psihopatologiei structuralist-dinamice. Viziunea acestui autor se articula bine cu cea a multor psihopatologi germani. Peste 30 de ani, când am făcut o vizită la Clinica din Heidelberg (centru ce găzduise o mare parte dintre cei mai de seamă psihopatologi ai veacului), am solicitat

o întrevedere cu profesorul Janzarik. Cărțile acestuia – mai ales ultima sinteză din 1988 – reprezentau puținele lucrări de mare anvergură în psihopatologia clinică publicate în ultimele decenii. Lucrările sale continuau direcția structuralist-dinamică. M-am străduit peste un an să studiez textul menționat, el nefiind tradus, iar lectura mea în germană era dificilă. Am discutat câteva ore cu profesorul Janzarik, care s-a arătat mirat de interesul pe care-l aveam și m-a întrebat cum am descifrat această lucrare ce apărea greoaie și germanilor. I-am pomenit de Petrilowitsch. Lucraseră împreună și fuseseră prieteni. Mare a fost uimirea sa că, într-o țară din estul Europei, în anii '60, Petrilowitsch fusese citit și studiat.

Arthur Dan, pe lângă medicină, studiasă și psihologia, la fel ca mulți dintre colegii săi de generație de la Cluj, în condițiile refugiului de la Sibiu și apoi ale războiului, când intelectualii oscilau între științe umaniste și medicină (astfel luând naștere legendara mișcare de cultură și literatură denumită de obicei „Cercul de la Sibiu”). La psihologie, lucrarea de licență și-a susținut-o pe tema „Analiza destinului în viziunea lui Szondy”. Pornind de la psihanaliză, Szondy a încercat să se plaseze într-un triunghi cu Freud și Jung, avansând ideea că ceea ce existențial se adună în generații succesive penetrează în psihismul individual și-l modelează, ca niște „quasi-gene” psihice ce prefigurează liniile de forță ale destinului unei persoane, sensibilizând-o pentru anumite aspecte ale lumii pe care o întâlnește și făcând-o imună pentru altele, orientând din profunzime pulsionile și opțiunile sale, mai ales în ceea ce

privește raportarea la alții. De ce există „dragoste la prima vedere”? De ce unii oameni ne sunt instinctiv antipatici? De ce unele căsnicii sunt reușite și altele nu? (Adică ce înseamnă în profunzime „nepotrivirea de caracter”); De ce ne alegem unele profesii și de ce unii se împlinesc armonios în profesia ce o exercită și alții suferă o viață din cauza ei? La aceste întrebări, Freud răspundea invocând experiențele psihologice din primii ani de viață. Jung aducea în discuție o anumită agregare sau constelație individuală a arhetipurilor inconștientului colectiv fără a răspunde de ce se realizează o anumită configurație într-un individ dat. Iar prin aceasta, lăsându-te liber să te gândești la hazard. Szondy invoca ereditatea psihologică. El a încercat să-și susțină doctrina făcând apel la psihopatologie și inventând un „test”, o probă practică, care constă în alegerea dintre o serie de imagini (fotografiile de oameni), pe cei simpatici și pe cei antipatici. Fotografiile originale reprezintă bolnavi (anormali) psihici „tipici” din seria: homosexuali, sadici, histerici, epileptici, catatoni, paranoizi, depresivi, maniacali. Pentru fiecare din aceste categorii, autorul maghiaro-elvețian a imaginat că varianta anormală este replica în minus a unei trăsături psihice constitutive pentru persoană și a unui aspect al spiritualității, al culturii. De exemplu, homosexualul are drept replică în normalitate persoane nuanțate, sensibile, fine, gingașe; iar în plan spiritual, reprezintă tendințele de afirmare și promovare culturală. Sadicul e replica omului activ și performant, iar în plan spiritual a tendinței civilizatorii. Histericul, în normalitate, este un sociabil hiperexpresiv

centrat pe evenimente punctuale, pe stări de criză (de permanente întâmplări notabile); iar în plan spiritual, referința sa este la dimensiunea de spectacol, de aparență teatrală, ce caracterizează orice ființare omenească. Epilepticul este în normalitate un om al acumulărilor lent progresive, realizate în umbră, care, ajungând la tensiune maximă, se descarcă fără de control; iar în plan spiritual este vizată dimensiunea transcendent-mistică a umanității, cea care nu e interesată de preajmă, de cei din jur, și care poate atinge uneori extazul. Testul are șase serii care cuprind fiecare câte opt figuri, iar din fiecare serie cel examinat alege două cele mai simpatice personaje și două care sunt cele mai antipatice (sau cele mai puțin simpatice). Cele două poziții extreme, de la început (homosexualul și sadicul) și de la sfârșit (depresivul și maniacalul), s-ar referi la aspecte mai constante ale personalității. Celelalte patru din mijloc, la aspecte paroxistice, sau oricum schimbătoare în sensul unei dinamici care face ca individul să se încarce progresiv, să se manifeste pregnant și apoi să cadă într-o stare postcritică. Construcția schematică, ca o matrice matematică, este una din obiectiile importante ce se pot aduce probei. Și la fel, vechimea fotografiilor făcute în urmă cu peste 50 de ani, ce apar ciudate contemporanilor. Dar „testul” era doar un aspect al operei lui Szondy și Dan Arthur studiasse în primul rând o problemă de fond, privitoare la felul în care se realizează afinitățile electivă interpersonale.

Deci, când am început la Săvârșin să studiem testul Szondy, Dan era relativ informat. Totuși, am făcut rost de

câteva cărți recente pe atunci (de la Biblioteca Centrală de Stat și de la cea a Academiei, de unde am copiat și fotografiile probei) și le-am studiat. Apoi am început antrenamentele clinico-testologice. Câte unul din noi, după ce discuta amănunțit cu un pacient și încerca să-l cunoască cât mai bine, îi făcea și testul Szondy – o probă, două, trei, cinci, atât cât îi permitea șederea la Săvârșin. După care discutam în grup despre cazul omului respectiv în perspectiva existenței sale cunoscute, a psihopatologiei sale, a celor ce se relevau prin test. Partea deosebită și interesantă era că ne puteam exercisa nu doar pe pacienți, ci și cu prieteni, rude și cunoștințe, care acceptau bucuros aceste alegeri de fotografii, totul semănând cu un „ghicit în cărți”. Ori, despre aceștia, știam destul de multe. Astfel încât puteam verifica mai nuanțat ceea ce realmente proba poate să spună. Mai mult, angrenându-mă în această joacă instructivă, am început să mi-l autoaplic periodic. Astfel am constatat că, realmente, în diverse momente ale vieții, preferințele se schimbă, cel puțin pentru grupul central.

Eu am receptat gândirea lui Szondy ca una deosebit de interesantă și am fost mirat – și sunt și astăzi – de ce ea nu a fost continuată în sens pozitiv, de ce nu a germinat în școli care să o retranscrie în limbajul și contextul științific al epocilor ce au urmat. Dacă rămânem doar la opera și pozele originale ale lui Szondy, ele sunt vechi și prăfuite pentru omenirea actuală. În plus, am constatat cu uimire și apoi cu tristețe cât de mult s-a răspândit „testul Szondy” în deceniile următoare (70, 80, 90) în România, fără ca niciunul din cei ce

aplică proba să fi studiat și să cunoască temeinic doctrina psihopatologică a autorului, semnificația pe care el o acorda testului în cadrul acestei doctrine. Desigur, câte un psiholog de mare clasă – așa cum e Andrei Dumitrescu, care lucrează cu spor de mulți ani la Timișoara, fiind deosebit de informat în psihanaliză și fenomenologie și având o experiență îndelungată de psihopatologie clinică – poate, aplicând testul, să surprindă unii indici orientativi spre zone de investigație ulterioară sau să-și confirme supozițiile. Dar altfel, expansiunea testului Szondy în România – când în nicio clinică respectabilă din lume nu e folosit, cu excepția foarte puținelor ce sunt specializate exact în acest domeniu – mi s-a părut un deserviciu făcut psihologului clinician și psihopatologului.

Pornind de la această probă, am trecut apoi mai departe, într-un domeniu care îi era necunoscut și maestrului nostru: testul Rorschach. Am procurat cărți (planșele existau), am început să le traducem (eu am tradus o carte a unui elvețian, Böhme, dar citeam și cartea originală a lui Rorschach). Concomitent, Arthur Dan a făcut rost, a tradus și am parcurs împreună într-un fel de seminarii conceptele fundamentale ale psihologiei „gestaltiste”. Apoi au început „exercițiile”. În fiecare săptămână aveam două ședințe. La început, câte unul din medici ridica protocolul altui coleg, după aceea încercam codificarea și interpretarea împreună. Urma analiza protocoalelor ridicate pacienților. Activitatea s-a desfășurat peste un an. Între timp am încercat să realizăm contacte cu persoane cu experiență în Rorschach (un profesor

maghiar din Cluj și o doamnă psiholoagă din București), dar nu am putut stabili legături constante. Totuși, experiența noastră a crescut, iar cei ce au continuat să citească și să se străduie cu interpretările cred că au progresat.

Tot în materie de psihodiagnostic am încercat pe atunci să ne familiarizăm cu TAT („Tematic Aperceptiv Test” al lui Murray). Nu știu cine a făcut rost de fotografiile (ele exprimă situații ambigue pe marginea cărora pacientul este invitat să înjghebeze o istorioară). În aceeași perioadă, am plecat pentru trei luni la București la un curs de „perfecționare”. La Biblioteca Academiei am găsit volumele lui Murray, pe care le-am studiat cu râvnă, făcându-mi lungi extrase. După lectură mi s-a părut că TAT este greu de aplicat și interpretat în manieră ortodoxă, așa cum a fost conceput de autor (păreră pe care mi-o mențin și astăzi, deoarece nimeni nu m-a convins încă de contrariu). Am aflat atunci că este interesat de această probă un alt coleg, din București, ce intenționează să aplice proba pentru o teză de doctorat privitoare la depresii. Astfel l-am cunoscut pe doctorul George Ionescu, pasionat cititor de cărți psihiatrice, om meticulos, dar oscilant, care mi-a împrumutat cu generozitate cărți, unele chiar de la el de acasă.

Voi trece acum la programele de inițiere în psihoterapie. Arthur Dan era orientat în psihanaliză și încercase împreună cu un coleg de la Cluj să o practice sistematic. Nu avea însă calitatea și competența de formator în acest domeniu (și de fapt nici pe noi nu ne interesa o încorsetare riguroasă în această doctrină). Știa destul de bine însă „training-ul autogen

Schultz". În acest domeniu s-au tradus materiale și s-au început exerciții individuale. În plus, Dan a înregistrat pe o casetă exprimări ale primului ciclu, cu o pronunție pătrunzătoare și sugestivă, acompaniată de muzica pe care o indicau tratatele (această bandă sonoră, am aflat apoi, a fost mult timp utilizată la Sanatoriul de Nevroze din Predeal, condus aproape perpetuu de Octavian Brumaru). În acest domeniu s-a dovedit însă mai perseverent și eficient Jony Bâlcea, care ne vizita uneori. Personal, din acea vreme mi-am însușit tehnica ciclului inferior (pe care o mai practic uneori) și elemente ale ciclului al doilea.

În domeniul psihoterapiei individuale, din acea perioadă am reținut „Logoterapia” lui Frankl, psihiatru vienez. Dan tradusese două texte substanțiale despre această concepție și metodă terapeutică din „Handbuch der Neurosenlehre und Psychotherapie”, tratat pe atunci recent apărut. Ideea că există o dimensiune spirituală a omului care intervine în condiționarea unor stări de „criză”, că se cere și se poate interveni și în situații de „conflict al conștiinței morale”, în crize existențiale de asumare a unor responsabilități majore sau prin care te definești, astfel de idei mi se păreau firești și importante. Precum și diferențierea dintre „nevrozele noogene” ce rezultă din frământări spirituale, și „nevrozele clinice” tradiționale, „psihogene”, așa cum sunt cele fobice, obsesive, histerice. Frankl sugera diverse tehnici terapeutice: de la discuția directă, clarificatoare, care pune pacientul față în față cu adevărata sa problemă, forțându-l într-un fel să opteze pentru



„autenticitate”, până la tehnici ca detensionarea, autoironia sau „intenția paradoxală”. Unele dintre acestea au fost ulterior preluate și dezvoltate de școala cognitiv-comportamentalistă. Încercările mele terapeutice au fost nesistematice, dar cred că unele rezultate am avut. Peste mai mulți ani, doctorul Bălănescu din Sibiu mi-a dăruit cartea princeps a lui Frankl. În jurul anilor '80 l-am stimulat pe tânărul doctor Furnică, pe atunci secundar și bun cunoscător al limbii germane, să o studieze. Cristian Furnică a lucrat spornic și, timp de câțiva ani, a realizat mai multe cure de psihoterapie logoterapică bine organizate. După 1990, școala logoterapică din Viena, condusă de urmașul lui Frankl, doctorul Lengle, a luat contact cu Timișoara, punctul terminus și centrul de organizare fiind realizate de doctorul Tiberiu Mircea. Și astfel a început un ciclu de formare sistematică în logoterapie la Timișoara, mai ales prin eforturile d-nei doctor Wilhelmina Popa. Zeci de tineri s-au înregimentat, au studiat aici, dar și în Germania, Elveția, Austria. Desigur, Cristian Furnică a reapărut în prim-plan. În toamna anului 1996, întreg grupul a fost invitat pentru o sesiune de sinteză la Viena. Am fost invitat și eu. Acolo am vizitat centrul Asociației Internaționale de Logoterapie și Analiză Existențială, ai cărei membri suntem. Ne-am întreținut îndelung cu doctorul Lengle. Am fost primiți de episcopul Vienei, cu care am purtat o discuție interesantă. Scânteia de la Săvârșin a ajuns acum un foc susținut ce încălzește multe suflete.

A început apoi perioada psihoterapiilor de grup. Iarși lecturi, traduceri, seminarii, încercări, împărtășirea reciprocă a rezultatelor, problemelor și eșecurilor. Ca bază am folosit un text relativ scurt, simplu și sintetic al lui Battegay (psihoterapeut elvețian care, întâlnindu-l în 1993 la Congresul Mondial de Psihiatrie de la Rio de Janeiro și relatându-i experiența noastră, a rămas impresionat, promițând să ne trimită ultimele sale cărți, dar se pare că a uitat promisiunea). Grupurile erau deschise, dar limitate în timp. Tehnicile pe care le-am încercat erau multiple. Practic, mai tot ce puteam cunoaște din literatură. De exemplu, metoda lecturii unei schițe (nuvele) standard, problemele ei fiind apoi puse în discuția grupului. Sau metoda Corsini – care l-a pasionat pe Octavian (Tavi) Hanganu – constând din faptul că, după o cunoaștere prealabilă a membrilor grupului (a problemelor și reacțiilor pe care le-au avut în situații existențiale semnificative), în fiecare ședință unul din membri stă cu spatele la grupul care-l bârfește, comentând negativ, dar argumentat, toate aspectele firii și comportamentului său; în fiecare ședință succesivă, un alt membru al grupului trece în această poziție.

Evenimentul cel mai deosebit pe care l-am trăit în tentativele de autoformare psihoterapeutică la Săvârșin a fost inițierea în psihodrama moreniană. Arthur Dan studiase temeinic problema, dar nu ne-a distribuit decât câteva texte traduse. Ne-a explicat însă pe larg principiile, metodele, tehnicile, etapele. Și am început... În sala mare a clubului exista o scenă. Dan stătea sus împreună cu unul sau doi co-

terapeuți. Grupul de pacienți ce se implicau în psihodramă urma să se joace și el pe scenă. În sală rămâneau restul medicilor, personalul, pacienții. Cei prezenți erau deja informați privitor la sensul și semnificația acțiunii psihoterapeutice. Acestea erau acum, pe scenă, repetate. Grupul ce intra în joc urma să elaboreze o temă dramatică și să o împartă pe secvențe, în „acte” succesive, conducând la un moment culminant. Odată fixat acest proiect, grupul își distribuia rolurile, cel puțin pentru primele secvențe. Asistența era informată și jocul scenic începea. El se derula uneori firesc, așa cum fusese proiectat, alteori apăreau secvențe și reacții neprevăzute. Terapeutul și co-terapeutul aveau libertatea să intervină în desfășurarea evenimentelor, dacă sceneta lăncezea, căpăta o intensitate emotivă prea mare sau lua o întorsătură neprevăzută. Un co-terapeut intra întotdeauna și el în joc, în anumite momente, interpretând roluri prevăzute sau improvizate. Angajarea emoțională a participanților de pe scenă, dar și din sală, era uneori extraordinară. Se produceau catharsisuri, se trecea pe nesimțite de la „joc” de rol la „trăire” de rol. Soluțiile nu erau prevăzute în scenariul inițial, ele urmând să rezulte din ceea ce se petrecea efectiv. Dacă nu se ajungea la nicio concluzie, intervenea terapeutul, co-terapeutul sau alte persoane dintre participanți. Oricum, trebuia să se ajungă la un final. În timpul jocului scenic, terapeutul putea interveni – fapt acceptat prin consens de la început – pentru a schimba rolurile. De exemplu, o persoană care-și alesese rolul soțului înșelat era invitată să joace, în reluarea secvenței, rolul

seducătorului, și invers. După ce sceneta jucată se încheia într-un fel – sau se împotmolea definitiv într-o secvență – prima parte era considerată ca încheiată. Urma a doua fază, de discuții în grup ale tuturor celor ce participaseră efectiv. Se analiza cine a propus tema și cum i-a venit ideea? Cine a imaginat secvențele și ce l-a determinat la schema pe care a sugerat-o? Cine a stabilit rolurile și de ce cei ce au jucat și-au asumat sau au acceptat un anumit rol? De ce s-au produs în anumite momente, la anumiți participanți, angajări afective majore? Sau, de ce au apărut blocări sau stagnări, cum s-a ajuns la soluția finală? etc. După vreo două ore de discuții, lumea se despărțea încărcată de probleme. Până la următoarea psihodramă ce avea loc peste câteva zile se mai desfășurau alte discuții psihoterapeutice în grup, precum și discuții individuale. Pacienții se frământau singuri în raport cu cele trăite, iar uneori discutau între ei. Apoi avea loc o nouă ședință psihodramatică... Și apoi alta...

Deoarece în afara perioadei pe care am petrecut-o la Săvârșin nu am practicat psihodramă Moreno și nici nu am studiat-o teoretic, nu știu cât de ortodox moreniene erau aceste ședințe. Nu exclud faptul ca Arthur Dan să fi ales o anumită variantă dintre multiple tehnici existente sau să fi introdus și formule originale. Oricum, toți cei care au trăit experiența pe care am evocat-o au resimțit-o cu mare intensitate. Chiar dacă nu se putea vorbi de o cură psihoterapeutică în sens clasic, ședințele de psihodramă erau răscolitoare sufletește și pregăteau pacientul pentru alte abordări psiho-

terapeutice. Dacă adăugăm și probele psihologice proiective, terapeutul avea posibilitatea să acceadă rapid la problemele conflictuale esențiale ale pacientului. Iar pacientul, șansa să și le conștientizeze mai bine.

După perioada Săvârșin, a continuat să se preocupe de psihodramă doctorul Traian Lohan, mai puțin în perioada în care, la Gătaia, i-a urmat la direcție doctorului Dan și mai mult ulterior, la București, când a început să organizeze ședințe mai complexe, ce includeau de asemenea psihotici și se desfășurau cu o anumită constanță o perioadă îndelungată de timp. El și-a susținut și doctoratul pe această temă. (Traian Lohan era înalt, athletic, generos, activ și bun. Poate de aceea și avea interminabile migrene, tratate printr-o puternică strângere cu fularul în jurul capului. La dans era specialist în „rocăndrol”, cum se spunea pe acea vreme. Iar la cărți în „66”, fără a ignora bridge-ul. Când bună parte a echipei Săvârșinului s-a mutat la Gătaia, l-a însoțit pe Arthur Dan, preluând apoi conducerea spitalului și gospodărindu-l exemplar. Dorea în manieră obsesivă „să facem ceva”, în sens de bună performanță într-ale psihiatriei, gând ce nu l-a părăsit nici după mutarea sa la București. Trecând anii, s-a mai resemnat, preocupându-se tot mai mult de înregistrări muzicale /avea excelente casete cu muzică ușoară italiană/. Și apoi a murit de infarct. Vica a fost și ea tot timpul ambițioasă în profesie și foarte gospodăroasă, fiind îndrăcit de perseverență și eficientă în tot ce făcea. Și-a ajutat mult colegii. A murit cu demnitate la un an după Traian, asigurând tot ce se putea pentru destinul fiicei lor Oana).

Rămânând la psihodramă, menționez că, la un moment dat, prin anii '80, nu știu prin ce impuls sau inspirație, psihodrama a început să fie practică în celălalt capăt al țării, adică în Banat, la Jebel, de către doctorul Florin Gâldău. Florin îl cunoscuse la Gătaia pe doctorul Arthur Dan, alături de care lucrase un timp. Dar atunci și acolo nu s-a mai practicat această metodă. Doctorul Florin Gâldău s-a documentat și el serios, mai ales din literatura franceză, care cuprindea multe traduceri și sinteze. Și a început să practice o formulă cu totul deosebită de psihodramă, în mod cert cu multe elemente originale. Organizase la Jebel, tot la clubul spitalului, pe scena acestuia, un fel de „happening”. Adică, spre seară, după cină, un important grup de pacienți cu diverse afecțiuni se îndreptau spre club, unde îi aștepta Florin și co-terapeuții săi. Se crea o atmosferă de interacțiune și interes reciproc în microgrupul reunit. După care se propunea pentru dezbatere cazul unui pacient, desigur cu acceptul și interesul acestuia. La dezbatere luau parte toți cei prezenți: pacienți-nevrotici, psihopați, alcoolici, psihotici, oligofreni, dar și medici, asistente medicale, psihologi, asistenți sociali și alți membri ai personalului de îngrijire. Cazul era analizat, interpretat, comentat, din punct de vedere uman, psihopatologic, juridic, psihic, din orice perspectivă propusă de participanți. Discuțiile erau în principiu libere, dar leader-ul le coordona totuși într-un fel. De-a lungul celor 8-10 ore cât durau ședințele, unii plecau, alții veneau, se enunțau și se dezbăteau puncte de vedere – în plen și în grupuri separate –, se improvizau jocuri de rol sau se instituiau

„tribunale” (morale, juridice, psihiatrice, comunitare, structurate în acuzatori, apărători și judecători ai cazului aflat în dezbateri). Rolul leader-ului și al mediatorului consta mai ales în faptul de a împiedica haosul și a menține interesul pentru problemele persoanei în cauză, de a pondera sau susține tensiunea psihologică ce lua naștere în grup. Uneori se ajungea la concluzii, alteori soluțiile erau amânate. Între două ședințe, participanții la eveniment, precum și alte persoane din spital ce auzeau despre el, discutau între ei în continuare, pregătind argumente pentru următoarea reuniune. Câteodată, un caz rămânea în atenție mai multe întruniri succesive, alteori cazul se consuma într-o noapte. Acțiunea a durat cinci ani și apoi s-a stins (s-au păstrat totuși procesele-verbale și unele înregistrări video). Ce efecte pozitive terapeutice au avut oare aceste „psihodrame”? Ce probleme antropologice s-au răscolit prin aceste evenimente? Ce aspecte ale abisurilor umane și ale imaginarului s-au etalat în aceste petreceri? Poate, odată și odată, Florin Gâldău va scrie o carte despre experiența sa.

Ajung acum la ultima fațetă a psihodramei care mi-a fost dat să o cunosc. Povestea începe în martie 1990, când am fost invitat să particip la o reuniune internațională la nord de Torino, la Val d'Aosta. Într-un hotel luxos, plasat pe o vale înșorită ce urca spre Mont Blanc, se întâlneau aici principalii psihiatri și psihoterapeuți ai Italiei, printre care eram și noi, câțiva psihiatri din unele țări ale Europei. Acolo l-am cunoscut pe Giovanni Boria – de fapt el mi s-a adresat –, care practica psihodrama Moreno la Milano și deținea o importantă funcție

în Asociația Mondială de Psihoterapie de Grup. Nutrea o mare admirație pentru Moreno și dorea să cunoască țara în care acesta se născuse, adică România. Astfel încât a acceptat invitația pe care i-am făcut-o și, în 1991, a sosit împreună cu soția la Gătaia, unde se desfășura una din tradiționalele noastre întâlniri naționale de psihoterapie. Era pentru prima dată când la acestea participau și invitați din alte țări: din Franța, Italia, Canada, SUA. În ultima zi a propus participanților să ia parte la un joc psihodramatic. Mulți au acceptat cu entuziasm. Astfel s-a născut ideea unei școli de psihodramă moreniană în România. Școala pe care a organizat-o și a condus-o timp de 5 ani, la început venind la Gătaia și Sibiu, iar apoi doar la Gătaia. Au participat psihiatri și psihologi din multe colțuri ale țării, din București și Sibiu, din Cluj și Arad, și desigur mulți din Banat. Giovanni (Giani) Boria a făcut eforturi extraordinare, lăsându-și de multe ori pe an studioul din Milano câte două săptămâni și venind pe cheltuiala sa în România (ulterior au putut fi plătite un timp drumurile), nesolicitând niciun onorariu, muncind de dimineața până seara în manieră „nemțească” cu echipa noastră, dornic ca țara care l-a dat pe Moreno să aibă o bună școală de psihodramă. La împlinirea acestui program a cântărit mult și efortul lui Radu Ricman, directorul Spitalului Gătaia și patronul, decenii la rând, al întâlnirilor psihoterapeutice românești. Radu a amenajat la Gătaia și o sală specială pentru psihodramă, după indicațiile lui Giani, mândru de ceea ce crește în urma sa. De câte ori se apropia venirea sa, Radu Ricman se punea în mișcare. Acum nu mai era tânărul acela



subțire și fin din vremea studenției noastre comune la Timișoara. Timpul, timpul acesta omenesc trecuse și peste el. Cine nu-l știuse dinainte, ci doar din vremea întâlnirilor cu Gian, vedea cum de fiecare dată îi aștepta la Gătaia un personaj politicos și amabil, cu aer de domn în orice împrejurare, nefăcând niciodată rabat la stil și iradiind o aură de magician (Radu a practicat un timp hipnoza, apoi mulți ani sofroterapia, preocupându-se de „câmpul psihologic” interuman, iar de-a lungul timpului s-a impus ca cel mai de seamă homeopat al psihiatriei românești). Îi întâmpina Radu Ricman, zidit cu o esențială parte a ființei sale în Gătaia psihoterapeutică, ca Meșterul Manole în mănăstirea sa.

Psihodrama pe care Giovanni Boria a implementat-o în România (și a cărei dezvoltare continuă, căci cei care după 5 ani și-au dobândit competență au fost susținuți să facă ei înșiși școala cu alții, iar Gian continua să vină pentru a-i îndruma, și a fost la Sibiu chiar în perioada în care scriu aceste pagini), această psihodramă diferă foarte mult de cele despre care deja am povestit, așa cum s-au petrecut ele la Săvârșin și Jebel. Acum, era vorba cu adevărat de ceva ce se învață, se exersează, pas cu pas, prin reluări și analize continue, implicând savante jocuri corporale, interacțiuni între oameni ce se exprimă și comunică prin trupul lor, prin mimică, prin fața ce dă sens și simbol expresivității, mai mult sau mai puțin firești sau simbolice, implicând și antrenând și pe alții în joc. Scene mai mult sau mai puțin firești sau construite, totul

realizat cu grijă și nuanță. Eu nu am făcut parte din grupul instruit de Giani, dar am observat cum toți cei ce s-au menținut în acest proces de formare și metamorfoză au câștigat evident ceva uman în plus. Ceva pe care sigur îl vor folosi pentru ajutorarea, pentru terapia semenilor.

Am aflat apoi că în România se mai pregătesc în domeniul psihodramei și alte grupuri, cu alți maeștri, la Cluj și la Tg. Mureș. La Piatra-Neamț s-a dezvoltat de câțiva ani, prin eforturile d-nei doctor Cornelia Vulpe, o formare în „Somatoterapie”, cu sprijinul profesorului Mayer din Strasbourg. O parte dintre cei din grupul morenian al lui Boria au urmat între timp, alături de alții, și o formare de 5 ani în Logoterapia Frankl, sub supervizarea d-nei Wilhelmina Popa și a doctorului Lengle de la Centrul din Viena. Iar în prezent, în zona noastră cresc alte două grupe logoterapice, sub coordonarea lui Tiberiu Mircea și Cristian Furnică. Și logoterapie se mai învață și în alte locuri. A luat ființă și un centru de formare în grupuri de dialog după metoda Balint, la Miercurea Ciuc, coordonat de doctorul Albert Veress. Și încă, doar eu cunosc trei importante programe de formare în terapie familială (în limba engleză la Cluj, în franceză și engleză la Timișoara). Iar psihanaliza se dezvoltă și ea supervizată de olandezi. Și Clujul a programat în toamna acestui an începerea unor cursuri de psihoterapie cognitivă. Și câte nu se mai dezvoltă oare acum, în jurul nostru, întru buna și serioasa așezare psihoterapică a celor de pe aceste meleaguri.

Deci, trebuie să ținem o Conferință Națională de Psihoterapie! Și, inevitabil, trebuie să o ținem la Gătaia! Iată de ce am fost în ianuarie acolo. Iată ce a stat la baza izbucnirii acestei scrieri.

Sanatoriul de la Săvârșin funcționa în vechiul castel, reședință de vară a Regelui Mihai I. Locurile îmi erau cunoscute din copilărie. Bunicul din partea mamei fusese învățător și preot în Săvârșin, iar cel din partea tatei în Căprioara, la 7 km peste Mureș. Așa încât toate verile le petreceam aici. Pe atunci, pentru noi, copiii, „Castelul” era ceva misterios. Din când în când, tânărul rege ieșea pe poartă într-o mașină bolid (un Willis) însoțit doar de un câine lup ce stătea lângă volan, bătând singur drumeagurile și dealurile dimprejur. Alteori, pe înserate, ne uitam curioși cum făcea tumbe cu avionul său biplan, decolând de pe aeroportul improvizat în apropiere, la Vărădia. Mă plimbasem deseori cu bunica mea pe lângă gardul de piatră al Castelului, în partea dinspre valea Troașului, căci în zonele în care acesta era mai dărăpănat puteam admira căprioarele. Până când într-o zi am auzit strigăte și un soldat ne-a somat să ne îndepărtăm de zid. Regele, trecând prin Săvârșin, ca pe lângă locul poate drag al tinereții sale, părăsea țara.

Acum însă nu mai trăiam în preajma castelului, ci în interior. Sanatoriul funcționa în clădirea principală și în anexe. Chiar și sala cea mare de la parter, împodobită cu frumoasa sobă în stil vânătoresc, fusese umplută cu paturi. Camerele

aveau dimensiuni reduse. În schimb, cele două băi – în faianță albastră la parter și roz la etaj – ni se păreau neobișnuite. Ne impresionau și le foloseam cu o anumită sfială. Cabinetul lui Arthur Dan, spațios și mobilat cu gust, te făcea să simți că te afli într-un loc nobil. Deși ocupam castelul pe dinăuntru, zona nu-și pierduse misterul. Clădirea propriu-zisă nu era mare. În schimb, parcul ni se impunea ca impresionant. Arbori de diverse specii și vârste – unii certamente de peste o sută de ani, alții poate de peste două – se înălțau într-o zonă denivelată care pe alocuri se îndesea cu tufișuri, se ordona pe ici-colo în alei, se desfășura în pajiști, se împrejmuia de sălbăticia pădurii naturale, ca apoi totul să se adune pe nesimțite, dar, inevitabil, parcă printr-o dinamizare realizată de o ascunsă atracție, de o fascinație irezistibilă, înspre lac. Săvârșinul se află pe unduioasa vale a Mureșului, în locul unde încep cu blândețe să se înalțe împăduriții și blajinii munți ai Zărandului. E multă pace în aerul acestor locuri, iar oamenii sunt liniștiți și sfioși, nezegomotoși și pe alocuri melancolici. Pe înserate, parcul se îmbogățește cu umbre și cântece de păsări, și odată cu întunericul se înteteau savantele împletituri de triluri ale privighetorilor. Încetul cu încetul, stelele scăpărau, pentru ca apoi să sclipească astfel încât lacul, deși întunecat, se înviora prin lumina boltei și nu mai existau depărtări și nici lume, iar pe măsură ce timpul se scurgea, subtilizându-se, apărea, la fel ca în poveștile romantice, luna; și era o barcă și ne lăsam să alunecăm pe luciul, în armonia liniștii și adâncimii cerului care ne învăluia.

*Noaptele'ncep să fie frumoase  
Aș vrea să te umpli de mine  
Cerul a floare de piersic miroase  
Tu... a stup de albine*

*Vor năvăli din înalturi și flori  
Tu vei fi gazda plăcerii  
Am să te'nvăluie... ca luna de nori  
Vom descuia poarta verii*

*Ne vom scălda în ape de munte  
Privi-v-oi șolduri frumoase  
Dintr'al tău trup zbenzându-se'n unde  
Noaptea podoabă-i vom coase*

*Când soarele'n toamnă l-om obloji  
Eu mă voi umple de tine  
Fagure plin de miere-ți voi fi  
Tu vei dormi lângă mine*

Apăruse Sucubus. I-am spus și-i spun astfel dintr-un joc magic, ea fiind prin contrast numai lumină, limpezime și rectitudine.

Grave calități pentru a viețui, pentru a supraviețui, pe această lume a noastră, a oamenilor.

## **CLINICA. JEBELUL. BOEMĂ TIMIȘOREANĂ. PSIHOPATOLOGIE ANTROPOLOGICĂ**

De la un moment dat, la Săvârșin ceva a început să nu mai funcționeze ca până atunci. Dispărea entuziasmul și se infiltra stereotipia și urâciunea. Doctorul Dan a fost înlocuit de la conducerea Sanatoriului cu fostul secretar de partid. Am plecat spre Timișoara.

În 1965, când am venit să lucrez la Timișoara ca asistent al profesorului Pamfil la Institutul de Medicină, am întâlnit o clinică ciudată. Într-o clădire cu două etaje, structurată după schema apartamentelor de locuit, bolnavii stăteau în saloane prin care treceai din unul în altul, într-un amestec aproape perfect între neurologie și psihiatrie. Adică alături de un hemiplegic se afla un schizofren, alături de un nevrotic fobic, un epileptic ce făcea crize subintrante. Medicii și profesorii (Eduard Pamfil la psihiatrie și Alexandru Șofletea la neurologie) își făceau separat vizitele la bolnavii lor. Existau câteva cabinete minuscule, un subsol unde funcționa laboratorul, cabinetul asistentei șefe și câte un ungher mai întunecos, unde te puteai eventual ascunde pentru a discuta cu vreun pacient. În curte se mai afla un mic spațiu folosit parțial pentru stagii, parțial pentru examinări psihologice (doamna psiholog Cornelia Tomi), iar uneori pentru agape. Căci eram

tineri și ne serbam zilele de naștere împreună, iar de 8 Martie domnișoara Bilibău de la EEG se îngrijea să pregătim o masă festivă cu ghiocei, muzică și tombolă.

Raportul de gardă și demonstrațiile cu studenții le țineam într-o sală ceva mai mare de lângă intrare, cu fața spre stradă, pe sub geamurile căreia huruiau tramvaiurile, bubuiau camioanele și vibrația străzii se simțea mereu prezentă. De pe geamul acesteia se vedea Institutul de Medicină și fosta Prefectură, loc unde își avea sediul și Direcția Sanitară a regiunii Banat (ce cuprindea și aria județelor Caraș-Severin și Arad). Direcția era asigurată atunci de trei medici conduși de doctorul Proșteanu.

Cu timpul, lucrurile s-au mai schimbat. Saloanele de psihiatrie s-au despărțit de cele de neurologie. Într-o clădire alipită, în câteva cămăruțe, se organiza, lent, dar perseverent și bine gândit, un serviciu de neuropsihiatrie infantilă, condus de domnișoara doctor Eliza Ionescu, venită și ea din București la Timișoara, pe la începuturile Institutului, când venise și profesorul Pamfil și doctorul Enciu Minciu. (Doctorița Eliza Ionescu, om de o deosebită finețe și subtilitate intelectuală, s-a angajat în structurarea unui serviciu de psihiatrie infantilă cu dăruire și generozitate – angelică – precum și cu perseverență – diabolică –; ea a reușit până la pensionare să realizeze ceva unic în țară în acest domeniu. Iar continuatorii ei, doctorii Tiberiu Mircea și Violeta Stan, alături de persistența doctorului Constantin Lupu, au făcut din acest centru unul de mare importanță națională și internațională.) În oraș funcționau

două policlinici. Una în apropiere, în care lucra doctorul Mihai Nuță, și alta mai departe, în Iosefin, unde activa ca neuro-psihiatru doctorul Pitzinger. Înainte de anii '70, se introduseră, printr-o directivă de la Ministerul Sănătății, caiete de dispensarizare a bolnavilor cu evoluție îndelungată. Doctorul Pitzinger le completa extrem de minuțios, la fel ca foile de observație ale neuro-psihiatrilor de la începutul veacului, din întregul Imperiu Austro-Ungar.

Spațiul Clinicii putea fi perceput de către oricine ca mic, înghesuit și zgomotos. Unde era coroana de diamant a Retezatului sau profunzimea pădurii și lacului de la Săvârșin? Am încercat să reiau unele din tehnicile psihoterapeutice inițiate la Săvârșin, însă a fost imposibil să găesc un locșor unde timp de cel puțin o oră să fie liniște și să nu circule cineva! Uneori, seminarele cu studenții le făceam în Parcul Rozelor, ce se află în apropiere. Cel puțin acolo în timpul dezbaterilor ne învăluia frumusețea și liniștea.

Dată fiind dimensiunea redusă a instituției universitare (doar 40 de paturi destinate psihiatriei), când am sosit eu funcționa tradiția ca fiecare grup de studenți să facă una sau mai multe deplasări la Lugoj (60 km depărtare de Timișoara), unde pavilionul de psihiatrie de 180 de paturi avea cazuri destul de variate. Doctorul Stössel, pe atunci asistent, excela în demonstrații ce-i impresionau pe studenți. Doar că psihiatria astfel învățată etala tradiția azilară. Acum, în 1965, funcționa deja de câțiva ani Spitalul Jebel (înființat în 1961), aflat la 22 km de Timișoara. Ceea ce a înclinat balanța pentru



vizitele didactice cu studenții la Jebel. Nici aici nu se afla însă o cazuistică mult diferită. Spitalul Jebel a luat ființă în clădirile unei cazarme de infanterie, rămasă goală. Pentru a-și începe funcționarea, au fost transferați pacienți de la Spitalul de Psihiatrie din Jimbolia, aflat imediat lângă frontiera cu Iugoslavia. Și apoi, pacienții adultizați, adică ce depășiseră vârsta de 18 ani, de la Păclișa, în majoritate oligofreni. Încetul cu încetul au început să se interneze și cazuri noi din Timișoara, mai ales psihotici, etilici și psihopați decompensați. Adresanta celor ce sufereau de nevroze și reacții psihopatologice a fost la început mică. Deci, pacienții cu care aveau contact studenții erau tot cazuri de tip azilar.

Am lucrat un timp la Jebel, în paralel cu activitatea mea din Clinică. Aici am încercat în 1966 să organizez un fel de ergoterapie remunerată, prin cooperare cu cooperativele meșteșugărești. Acestea aveau posibilitatea să încredințeze „munca la domiciliu”, proiect care până la urmă a eșuat. Dar, nu după mulți ani, a apărut un act normativ oficial care reglementa ergoterapia în diverse forme. Prin directorul său de pe atunci, doctorul Justin Vițian, Spitalul Jebel s-a preocupat în mod deosebit de acest domeniu și în anii '70 avea un compartiment de ergoterapie foarte bine pus la punct (la nivel național se afla în continuă competiție cu serviciile de la Fântânele – Iași, Târnăveni – Mureș, Zam – Hunedoara). Acest compartiment consta din ateliere productive (croitorie, împletit-sârmă, pantofărie, tâmplărie etc.). Pacienții lucrau cu plăcere, câștigau bani, pe care-i foloseau într-un fel oarecare.

Se organizase și un compartiment de expresie plastică cu pictură, modelaj, se făceau împletituri, cusături artistice etc. Nu a fost neglijată nici gospodăria anexă, adică participarea prin muncă a pacienților la obținerea unor bunuri ce urmau să fie consumate în spital în această direcție, momentul culminant a fost atins în perioada succesorului doctorului Vițian la direcțiunea spitalului, doctorul Nicolae Enășescu. El s-a putut lăuda o vreme cu „vaca de Jebel”, ce luase premiul de argint la un concurs zonal. (Lae Enășescu a fost un om care a pus mult suflet în a organiza diverse manifestări utile pentru bolnavi. Fiind un om „popular”, mulți își pot aminti dacă vor de părțile frumoase ale firii sale, lăsând la o parte altele. De câțiva ani se odihnește în blândul cimitir din satul său natal, Botinești, nu departe de Lugoj.)

Tot la Jebel am încercat o formă de terapie de tip „cognitiv” cu schizofrenii. Adunam un grup de 7-9 pacienți, ce vorbeau incomprehensibil, fără să se privească unul pe altul, și stăteam împreună vreo oră. Încercam să lansez teme de coagulare ale acestor discursuri solitare. După câteva luni, toți vorbeau mai coerent și ascultau întrebările. După un timp, am părăsit acest program. M-am convins progresiv că nu în lumea schizofrenilor, ci în cea de toate zilele e destul de valabil dictonul: „nimeni nu ascultă pe nimeni și vrea doar el să vorbească”. Desigur, nu-l adopt în totalitate și nu sunt pesimist. Generația mea a trăit însă experiența teatrului lui Beckett și Ionesco.

Jebelul, comună situată în câmpie, printre mlaștinile ce înconjurau Timișoara, fără relief și păduri seculare, nu-mi prea plăcea ca topos, dată fiind iubirea ce o aveam pentru munte, brazi, pajiști și crânguri (am aflat că numele comunei ar fi de origine turcă, însemnând piatră sau teren ferm, că ar fi din aceeași rădăcină cu „gib”, de unde și denumirea pietrei Gibraltarului, deoarece zona ar fi fost singura prin care se putea ajunge, printre bălți, smârcuri și mlaștini, la Castelul pe care nebunul Carol d'Anjou și l-a făcut în această pustietate, fugind de lume și apărându-se în manieră paranoidă de ea). Ceea ce nu am putut înțelege de-a lungul deceniilor ce au urmat a fost de ce niciunul din cei ce au condus destinele acestui spital nu s-a străduit să-l înconjoare cu pomi, cu o pădure, să creeze un spațiu vegetal protector față de monotonia sură a câmpiei din jur, despărțiți fiind de aceasta doar printr-un gard de beton. Toate pledoariile mele, unele înfocate sau subtile, aluzive sau explicite nu au avut rezultat. La Jebel simțeam tot timpul cum mă privește pusta.

Viața în Timișoara anilor '60 se desfășura între casă, clinică, Jebel și agora. Căci în vremea aceea, poate prin conjunctură, prin mersul vremurilor, prin întâmplare, prin destin, prin conjuncția imprevizibilelor etcetera, în Timișoara am întâlnit o adevărată agoră intelectuală. Spun „agora”, deoarece totul se petrecea în zona publică: pe stradă, la Casa Universitarilor, acasă la Sorin Titel...

Locuiam la început – adică în primii cinci ani ai șederii noastre în Timișoara – într-o pivniță de pe strada Paris. Pivniță de lemne și cărbuni. I-am scos, am făcut curățenie, am zgrăvit, am pus ceva pe jos, ne-am cumpărat o bibliotecă și un divan și am început să viețuim. Căldura o aveam de la țeava ce trecea prin pivniță pentru a încălzi casa (și oricum, dat fiind faptul că spațiul se afla pe trei sferturi sub pământ, iarna nu era prea frig). Locul bucătăriei se afla sub scara casei, având dimensiunea de cam un metru jumate pe doi. Beneficiam și de un WC celebru, în sensul că trebuia să urci întâi câteva scări și apoi să te așezi aplecat. Mai rău stăteam cu lumina, dat fiind faptul că aveam doar o mică fereastră, de pivniță, bine-înțeles. Pe acolo veneau deseori pisici și ne adulmecau. Tot acolo se înclinau prietenii și ne strigau dacă suntem sau nu acasă. Și, dacă nu, câte unul cobora în pivniță, lua cheia de sub ștergător și se așeza. Așa de exemplu, într-o seară, întorcându-ne de cine știe unde, vedem un bilet pe ușă: „Nu vă speriați, sunt eu, Liviu”. Am intrat și Liviu Sofonea dormea pe patul pliant. Ne-am culcat cu grijă, ca să nu-l trezim.

Altă dată, venind acasă, la capătul coridorului pivniței dinspre camera noastră, Sucubus aude niște strigăte, urlete, icnituri și zgomote, toate însă legate și modulate. Cu inima bătând, se apropie și intră. Înăuntru, Berți se distra cu noua sa descoperire: un elev de-al său de la Liceul de Arte Plastice construia structuri sonore cât mai elaborate și modulate din ceea ce ieșea din pieptul său. Voiau să ne facă o surpriză.

Aici, în această pivniță, mi-am scris teza de doctorat, în anii '67-'68, bătând la mașină, cu un pisicuț cu dungi roșcate, de tigrișor, ce-mi stătea pe spate și se uita fascinat la fiecare pagină, cum mitraliam textul până noaptea târziu, până la unu sau două spre dimineață, la doi metri de capul lui Sucubus, care trebuia cumva – vrând nevrând – să doarmă, de vreme ce a doua zi avea slujbă. Teza mea de doctorat avea un subiect din domeniul psihopatologiei. Înainte de a povesti despre aceasta, despre doctoratul meu și al colegilor mei în domeniu, cred că merită să pomenesc câteva cuvinte despre Timișoara acelor ani. Mai precis, despre cum am perceput eu Timișoara din perioada 1965-70.

Era o altă Timișoara decât cea pe care o lăsasem în urmă, student fiind. La început, reînnodasem doar puține legături cu câțiva colegi, ca Florin Gâldău și Semi Novac (ultimul, cu al său adevărat cult pentru prietenie, ne-a adunat mai apoi pe majoritatea colegilor, făcându-ne să ne simțim solidari, să simțim rostul și frumusețea faptului de a fi împreună). Plutea acum în această urbe o boare de spiritualitate, pe care nu o percepușem cu ocazia primei mele șederi aici (și poate nici nu a mai avut-o, pentru mine cel puțin, de atunci încolo). Politehnica domina în continuare orașul. Apăruseră însă – din ce hăuri oare? – ciudate și neașteptate încrângături culturale, ce înmugureau și creșteau. De exemplu, Liceul de Arte Plastice. Acesta era condus de Radu Flondor, având o echipă de plasticieni inventivi și îndrăzneți. Pe lângă reluarea ideilor școlii Bauhaus, pe lângă arta cinetică

și orientările spre „design”, germina acolo o frământare de idei, o desfășurare tensionată de încercări și tentative, toate de o deosebită inventivitate. Așa s-a născut expoziția Studio I, în 1978. Berți a expus un patruleter în care se aflau fasolii încolțite sau dezvoltate și urcate pe fire în diverse faze, încadrate de patru panouri uriașe cu „percepții de perspectivă” și două colaje mari cu „studii biologice” (cu un an în urmă, la expoziția regională de artă plastică, a expus celebra sa „conopidă” in vivo, cu comentarii pe marginea figurilor geometrice în spiritul gândirii lui Platon, iar în 1974, întregul grup de plasticieni timișoreni, cu ei în frunte, realizau la „Bastion” un spectacol plastic centrat de imense baloane multicolore plutinde, printre care se jucau copiii, utilizându-le). Din tot ce știu, acestea au fost evenimentele de vârf ale artei plastice din România acelor vremi. Apoi, fenomenul a început să se subțieze, astfel încât Studio II din 1981 nu a mai avut aceeași deschidere și forță, cu toată prezența criticilor de artă Babeți și Pleșu. Grupul „Sigma”, reuniune de artiști plastici în dialog cu spiritualitatea, mi se pare că a fost un centru de acumulare și expandare cultural-spirituală prin anii '70. Dar apoi... și el... încetul cu încetul... a devenit discret... s-a retras.

Îmi mai amintesc că Liceul de Arte Plastice din Timișoara a organizat o expoziție la București, la Sala Dales, la care au expus și elevii, și profesorii, atât lucrări realizate, cât și proiecte și idei plastice. La deschidere a fost invitat ministrul învățământului de pe atunci, Mircea Malița. Acesta vizitase liceul din Timișoara și acceptase (pentru Minister) o lampă cu

un design original... Odată sosit ministrul, reprezentantul liceului se apucă să facă o expunere de idei și principii (situația o știu din relatarea altora), și vorbește... și vorbește, mai bea un pahar cu apă, și-și continuă expunerea, trec 30 de minute, 40 de minute, se ajunge la o oră și tovarășul ministru stă în picioare, ascultând, cuminte și neimpacientat și, în fine, expoziția se deschide. În 1996, l-am întâlnit pe domnul Academician Mircea Malița la Timișoara, la sediul local al Academiei, și i-am amintit de acel eveniment. Și-a adus aminte cu detalii, având cuvinte elogioase despre tot ce se făcuse atunci în Timișoara. „Dar de ce nu se continuă?! mă întrebă. De ce nu se continuă!”

Relațiile mele cu creatorii de arte plastice au rămas tot timpul modeste. Deoarece în cursul vieții am avut și eu unele perioade în care m-am exprimat prin astfel de mijloace, nu am îndrăznit să mă apropii mai mult de lumea acestor specialiști. Vremea și echipa Liceului de Arte Plastice din Timișoara anilor 65-70 mi-a rămas, însă, apropiată sufletește. Și din mijlocul ei, din motive personale, ce țin și de studenția mea de la Cluj și de particularitățile și destinul personajului, am rămas mult atașat de Berți.

Excurs despre Berți și arta plastică contemporană  
(=*extrase dintr-un articol publicat de Revista Orizont din Timișoara, nr. 12 din 1995*)...

*În săptămâna 6-12 noiembrie 1995, a vizitat Timișoara Ștefan Bertalan, venind de la Bienala de Arte*

*Plastice de la Veneția, unde participase cu o lucrare. Eu îl cunosc din vremea studenției clujene, dar mai bine după 1965, când ne-am reîntâlnit la Timișoara. Avea proiecte grandioase, imaginând o structură spațială extrem de ingenioasă ce și-ar fi aflat locul lângă Hotelul Continental (acolo unde este acum ceasul floral) și ar fi plasat Timișoara în avangarda orașelor europene în ceea ce privește amenajarea spațiului public. Toți cei ce au fost martorii avântului cultural, ce a cuprins Timișoara după anii '60, își amintesc cu nostalgie de mișcarea novatoare ce s-a desfășurat atunci la liceul de arte plastice și în cadrul grupului „Sigma”, având în centrul său, ca o inimă pulsândă, tensionată și uneori tentând trecerea dincolo de măsură, pe Ștefan Bertalan. Desigur, au fost mulți alții care au și rămas în Timișoara, Berți mutându-se după un timp la Sibiu și apoi în Germania.*

*Acum Bertalan era trist: „Dacă s-ar fi păstrat și depozitat lucrările elevilor și profesorilor Liceului de Artă Plastică din anii '60, Timișoara ar fi avut azi o colecție de artă contemporană, de invidiat de către multe orașe ale Europei”, spunea el și știa ce spune, deoarece în ultimii ani a bătuit mare parte a continentului nostru. „Rușii sunt altfel – a continuat – după anii '20 au depozitat în Siberia, uneori în grote, lucrări de artă plastică pe care acum le scot la iveală și uimesc oamenii de artă din întreaga lume”. „Chiar și în Germania, marele colecționar Ludwig, cel cu celebrul muzeu din Köln, cumpără artă*



*plastică sovietică din epoca stalinistă și multe din perioada realismului socialist pictate în RDG”; „fac parte și ele din istoria acestui veac, nu e bine să ne rupem brutal și partizan de tot ceea ce a fost, ci să culegem, să privim și să medităm”.*

*Ștefan Bertalan a ajuns la Bienala de la Veneția în urma unui telefon primit în mai, a. c. de la Dan Hăulică, ce l-a sunat din Paris, la locuința sa din Germania. l-a sugerat chiar să prezinte o anumită lucrare, pe care o știa de mai mult timp, dar care s-a pierdut, la fel ca majoritatea operelor sale. Berți a elaborat în grabă o structură plastică deosebit de interesantă, chiar explozivă – atât cât poți să-ți dai seama din câteva fotografii – centrată pe o idee provocatoare: în stânga era plasată o oglindă ce deformează, cu inscripția: privește-te!; iar în dreapta, transformări hilare ale feței umane. A transportat-o pe cheltuiala sa și a instalat-o, sub privirile eternului nostru prieten Babeți (Babetti, cum i se spune la Veneția, unde a stat câțiva ani în fostele spații ale lui Iorga, veghind asupra prezenței culturale românești pe meleaguri italiene). (În acest text îmi asum rolul unui reporter povestitor, care mai greșește pe ici pe colo, fapt pentru care îmi cer scuze). Berți era din nou nemulțumit: „Majoritatea țărilor își planifică cu doi ani înainte prezența la Bienală, iar eu am fost anunțat doar în urmă cu câteva luni!”*

*„Pavilioanele naționale, fie că sunt reprezentate de un autor, fie de mai mulți, ar trebui centrate în jurul unei idei. Anul acesta, România a fost «suprareprezentată» de artiști plastici din țară sau locuind în Franța, Anglia, Germania etc., dar ideea de ansamblu nu a fost clară”. „Rușii sunt extrem de sinceri, iar pavilionul lor a impresionat extraordinar: la intrare scria mare, cu roșu, un citat din Marx: (ceva în sensul) «produsele culturale sunt o marfă de vânzare (ca oricare alta)»; în primul pavilion, imediat ce pășeai înăuntru, rula fără încetare un film din anii '30, în care un tânăr îmbrăcat ca un mujic cânta, parcă din degete, o superbă melodie din Mozart, cu cealaltă mână bătând tactul pe ceva (toată Veneția a ajuns să fredoneze această melodie); apoi, sta scris proeminent: «Rusia e o țară de criminali»; pe panouri erau expuse colaje din ziare, interne și externe, privitoare la creșterea criminalității și prostituției, parlamentari ce se bat și se strâng de gât etc.; treci în altă sală unde rulează fără întrerupere un film cu imagini din Piața Roșie, de pe vremea lui Lenin și până în prezent, aparent amestecate fără noimă, dar de o mare expresivitate și semnificație. În sfârșit, într-o a treia sală pavoazată în roșu, în mijloc e o urnă de metal cu invitația, către vizitator: «Vă rugăm faceți o donație rațională».*

*„Și alte pavilioane naționale au fost coerente și expresive. Italienii au prezentat, între alții, un sculptor care medita pe marginea vieții și a visurilor lui Holderlin,*

*plasând fragmente de coloane antice, schițe, scripturi... În pavilionul SUA rula fără întrerupere un film ce reprezenta un om ce alunecă pe o banană și cade, totul în secvențe montate cu încetinitorul și având o teribilă valoare de simbol..." („Se taie pădurile planetei și alunecăm pe coji de banane").*

*Câte nu văzuse Ștefan Bertalan la această Bienală, cu ochiul, gândul și sufletul său ce a ars o viață întreagă pentru arta plastică, așa cum se exprimă ea în acest frământat secol XX! Câte ne-a povestit, acasă, corelându-le cu mișcarea plastică internațională actuală, pe care o urmărește cu insistență și cu competența unui artist avizat! „S-ar putea ca lumea să spună acum că sunt rusofil, dar nu eu, ci întreaga Germanie admiră și prețuiește artiștii din Rusia, pe care-i invită mereu să țină conferințe, să expună. A fost în Germania și Evtușenko... La Aachen am văzut o expoziție rusă pe tema ortodoxismului; în mijloc era un falnic leu împăiat, de jur împrejur scene din Vechiul și Noul Testament pictate în manieră bizantină, iar deasupra, un acoperiș strălucitor... Era magnific!!"*

*Ștefan Bertalan, prietenul nostru de o viață, a plecat în 12 noiembrie, pe ploaie, vânt și frig, cu rucsacul în spate, trist și amărât, fără a fi ajuns să povestească tinerilor studenți de la Facultatea de Arte Plastice tot ce ar fi putut și vrut să le spună, fără să fi fost invitat să țină o expunere la Universitate sau la Facultatea de*

*Arhitectură (unde pe vremuri a ținut cursul de estetica formei) și fără să întrevadă cum ar putea reînnoi cât de cât o activitate de creație și colaborare pe aceste meleaguri, pe care le iubește atât de mult.*

*La revedere Berți, pentru zile mai luminoase.*

Pe lângă avântul artelor plastice, se porniseră la acea vreme prin Timișoara și alte adieri și vânturi spirituale. Montările scenice de la Teatrul Național erau în parte clasice, dar uneori nonconformiste, chiar excentrice, cum a procedat tânărul regizor Manea. Apoi, în plan filosofic, Timișoara începuse de asemenea să prezinte interes pentru capitală. Se abordau cu curaj probleme ale axiologiei, filosofiei culturii, antropologiei, ontologiei, unele domenii aparte ale logicii și epistemologiei (ca să nu mă opresc asupra temei „semnificația culturală a scepticismului”, pe care Sucubus o demarase, temă incitantă pentru Noica și pentru Cioran). Colegii din București, din Cluj și Iași treceau prin Timișoara, discutau despre Nietzsche și Heidegger, despre operele lui Sextus Empiricus și Pelerman. Se părea că în locul acesta începe să se contureze ceva. Se pregăteau doctorate pe teme îndrăznețe. Dar mai ales se citea și se dezbătea.

O vreme Sorin Titel a fost un personaj cultural central în viața informală a urbei. Pe atunci se afla în plină ascensiune, iar schițele, nuvelele și scurtele sale romane deveneau tot mai apreciate, în țară și străinătate.

Excurs despre Sorin și ciudata sa locuință. Sorin Titel era originar din Banat, o parte a liceului o făcuse la Lugoj, împreună cu fratele meu, Ovidiu, astfel încât ne cunoșteam de mult. Fusese exmatriculat de la „Litere” pentru un comportament ne-ortodox față de spiritul vremii. Apoi, a fost acceptat să termine Universitatea la „fără frecvență”. În aceste condiții l-am reîntâlnit în perioada studenției mele clujene. Pe când băntuiam pe la Păclișa, el juca rolul de cadru didactic în comuna Cârpa de lângă Caransebeș. Viețuiam deci pe aproape: am petrecut un revelion împreună în acest orașel, în familia unei doamne ce proteja cultura, astfel încât stimula întâlnirile dintre scriitorul orașului (Sorin), istoricul orașului (Ghiță Radulovici), psihiatrul orașului (Nicu Cotreanțu), poetul orașului și așa mai departe. Apoi, Sorin Titel a crescut fără oprire în literele românești. Îi plăcea enorm Cehov și mai apoi scriitorii ruși siberieni (Rasputin, Astafiev și alții). Deși buni prieteni, textele sale nu le comentam împreună, dezbaterile fiind pe teme din marea cultură, clasică și contemporană. Sorin scrisese la început proză scurtă și deseori îmi dădea să-i citesc manuscrisele. Banalitatea și cutumierul ce constituia stratul de suprafață a textelor sale, lipsite de evenimente excepționale, de „susansuri”, trimiteau însă spre adâncimi mitico-simbolice, spre arhetipuri. Dimensiune ce a crescut constant, în paralel și cu numărul de pagini ale cărților sale. Dintre critici l-au apreciat mult Lucian Raicu

*și Eugen Simion, în cursul vieții și după aceea. Dar și mulți alții. La un moment dat ajunsese cel mai tradus scriitor român în străinătate. Ne dăruia, desigur, toate noile sale apariții, chiar după plecarea sa la București. Pe ultima carte ce a publicat-o ne-a scris: „Sper, în sfârșit, să-i placă și lui Sucubus”. În cămăruța sa de pe strada Lenin, ca într-un vârtej magic, intrau pentru ca apoi să dispară și să se reîntoarcă diverși oameni de cultură: scriitori, poeți, dramaturgi, regizori, critici de artă, actori, plasticieni, psihiatri, filosofi sau cine mai știe cine (uneori Sorin mă trăgea de-o parte și mă întreba cine e persoana care perora cu vehemență în casa sa, adormind apoi într-un fotoliu). Sorin Titel se plasa, în breasla sa, printre aceia care citeau foarte mult. S-a și exersat ulterior, la București, în critica literară. La el în casă se dezbăteau – la orice oră din zi și din noapte – cărți și idei, probleme și autori; Oamenii se certau, se împăcau, unii adormeau, alții se trezeau, plecau, reveneau... M-am întrebat, pe atunci, când și unde scrie Sorin, de vreme ce în casa sa se desfășura o continuă petrecere?! A murit în București în 17 ianuarie 1985. (Știa precis că o să moară, și când am aflat acest lucru de la Cornel Ungureanu l-am sunat, imediat după Anul Nou, iar el mi-a răspuns cu o voce tonică „și totul e în ordine”). După înmormântare, membri ai familiei ne-au înmânat din partea sa, ca destinate special, mie o carte de Jung și lui Sucubus ediția franceză a operelor lui Platon.*

Am amintit de Sorin Titel, care poate prin instinct și prin destin nu a rămas mult în Timișoara și a murit devreme, pentru a sublinia aspectul într-un fel germinativ al acelei epoci, când ceva părea să poată a fi întemeiat spiritualicește în această urbe, fără însă ca structuri ferme să fie deja instituite și să funcționeze. De atunci și până acum, în Timișoara culturii literare îl avem pe Livius Ciocârlie, pe Cornel Ungureanu, pe Șerban Foarță (pe care, mi se pare, mi-l amintesc și din cămăruța lui Sorin) și pe mulți alții. Însă spiritul într-ale culturii al acelei vremi parcă a ars, poate ca o explozie care se pregătea să pună pe orbită o rachetă de mari dimensiuni, dar...

În 1966, profesorul Pamfil a primit competența de a conduce doctorate în psihiatrie, fapt ce fusese rezervat până atunci doar pentru profesor doctor Constanța Ștefănescu Parhon din București (bineînțeles, fiica marelui nostru endocrinolog Parhon). Pentru început avea trei locuri și pe lângă mine s-au prezentat doctorul Ștefan Ștössel și doctorul Tadeusz Pirozynski din Iași. După moartea lui Brânzei, Pirozynski a preluat conducerea psihiatriei din Moldova și a publicat cărți remarcabile privitoare la psihopatologia comportamentului deviant și cea interpersonală. Fapt meritoriu, deși, în cursul mandatului său, parcă a închis Moldova psihiatrică într-o citadelă, din care nu se mai putea ieși și rareori aveai pentru ce să intri. Adevărata bătălie pentru doctoratură s-a dat în 1967, când s-a prezentat la Timișoara o suită de distinse fețe. Locuiam, după cum am amintit, în pivnița de pe strada Paris. Cu o seară înainte de examen, ne-am reunit mai toți

acolo. Atunci, s-a angajat în doctoratură și doctor Arthur Dan cu o temă despre „Fundamentele neostoice ale psihoterapiei moderne”. Tot acolo era și Pișta Kecskeméti, colegul meu de facultate din anul întâi, care a realizat un doctorat pe tema autismului infantil. Și la fel, doctorul Nicolae Stroilă din Cluj, om frământat interior, angajat în realizarea unei remarcabile teze ce aborda arta plastică psihopatologică.

În acest domeniu existau pe atunci câteva persoane de marcă pe plan internațional, între care Volmat în Franța, Bobon în Belgia, Jacob Irene în Canada, plecată din Ungaria. Precum și Prinzborn din Heidelberg, personaj celebru ce redactase volumul rezervat problemei respective în tratatul Bunke, cel în 12 volume, fiecare de aproape o mie de pagini, apărut în Germania între cele două războaie mondiale. La Heidelberg am vizitat, în 1992, colecția acestuia, ce constituie un fel de muzeu unicat în lume în ceea ce privește documentele adunate și modalitatea de păstrare. Și încă din același grup a făcut parte și Stelian Bălănescu, cu o temă despre „Ținutul imaginar al psihiatriei”. De altfel, el a fost primul ce și-a finalizat și susținut teza, terminând-o într-un an, perioadă în care s-a cam plimbat prin munți, inclusiv prin cei ai Banatului. Teza lui Bălănescu încerca să dezvolte ideea lui Heidegger privitoare la existența ce caracterizează în esență ființarea umană ce nu poate fi calificată prin faptul de „a fi” – în sens de ceva dat –, ci prin acela de „a se deschide într-un proiect existențial”. Prin această înțelegere ar deveni mai inteligibile toate aspectele duplicitare ale existenței omenești – precum



minciuna, reaua credință, ipocrizia, compromisul –, aspecte exploatare ulterior de Sartre. Bălănescu sugera că histeria apare ca o misterioasă mutație în acest câmp, al imaginarului manipulator al „posibilelor” existențiale. (După un timp, Stelian a plecat în Germania. Mi-a scris câteva epistole ce exprimau decepția sa față de această țară și acest univers uman, pe care probabil și-l „imaginase” într-un anumit fel. A intrat apoi într-o perfectă tăcere... „Ce o mai fi făcând Steluș prin Germania? se întreba și mă întreba din când în când Constantin Noica. „A auzit cineva de vreo ispravă de-a lui? Și dacă nu e în stare de o ispravă cât de cât de luat în seamă, de ce s-o fi dus?!”... Ce să-i răspund eu lui Noica?... Am constatat relativ recent, în 1994, că totuși a făcut un fel de ispravă. Și anume, a publicat împreună cu un alt român exilat, „autoexilat”, o carte despre mișcarea legionară, care aparent pleacă de la o scrisoare ce o primise de la un prieten de-al său ce fusese membru al acestei grupări. De ce a intrat oare Stelian Bălănescu, un om în jurul căruia se crease o mică legendă în România, într-o astfel de afacere, abordând un domeniu pe care nu l-a studiat niciodată temeinic, cel al politicului și al istoriei politice, pentru a se afișa public, astfel încât tot posibilul imaginar ipotetic despre el să se anuleze?! De ce?!...)

După examenul de doctoratură din 1967 au urmat și altele, practic în fiecare an, cu candidați din toată țara. Pamfil, cu spiritul său nu doar dialogal-socratic (deci deschis întru dialog riguros), ci și cu o lărgime de orizont intelectual-

spirituală deosebită, a acceptat să conducă teze de doctorat cu teme extrem de variate, care implicit presupuneau și metodologii diverse. Doar un exemplu: la un moment dat, pe un singur loc vacant concureau doctorul Virgil Enătescu, preocupat de cibernetică, informatică și aplicarea acestora în psihopatologie, și doctorul Corneliu Mircea, preocupat de metafizică și articularea acesteia cu psihopatologia. Pamfil a făcut nenumărate drumuri la București și a intervenit la toate forurile posibile ca pe același loc să fie acceptați amândoi. Virgil Enătescu, în prezent psihiatru la Satu Mare, este membru al Academiei de Științe Medicale și Președinte al Societății Române de informatică medicală. Corneliu Mircea a publicat multe cărți în domeniul metafizicii și organizează anual întâlniri internaționale pe teme ontologico-etice la Universitatea de Vest din Timișoara.

Tema tezei mele de doctorat s-a centrat asupra patologiei fobice, interpretată ca având la bază o distorsiune a spațiului trăit. Agorafobia constă în dificultatea, frica, spaima, nesiguranța persoanei de a se deplasa și a fi prezentă singură și neprotejată în spații publice: pe stradă, în autobuze, magazine, teatre, cinematografe, la ședințe, congrese; mai ales când se simte neasigurată, fără măsuri de prevenire a evenimentelor neprevăzute și mijloace de contracarare ale acestora. De vreme ce e vorba de faptul că anumite „locuri” condiționează o trăire neplăcută, inducând de obiect un „atac de panică” (adică o criză de anxietate paroxistică cu sentimentul morții iminente), este firesc să te gândești că aceste

persoane trăiesc într-o manieră distorsionată „spațiul”. Cu atât mai mult cu cât se cunosc situații fobice în raport cu contexte pur spațiale, așa cum ar fi: claustrofobia, însemnând frica de spații înguste, strâmte, fără posibilitatea evidentă a unei evadări în caz de pericol (în lift de exemplu); – și apoi, fobia de spații largi („platzschwindel” în sensul descrierilor lui Westfal), care constă în aceeași trăire angoasantă ce apare când subiectul trebuie să traverseze singur, fără puncte de sprijin, o piață goală, largă; și la fel, fobia de înălțime, destul de frecventă printre adulții Europei și Americii.

Mai există și „fobiile sociale”, ce constau în frica de a te manifesta în public, de a lua cuvântul la o întrunire, ba chiar de a mânca sau scrie când ești privit de alții. În aceste împrejurări apare o emoție puternică și subiectul roșește la față. Astfel încât în mod secundar se instalează frica de a nu roși în public, adică „ereutofobia”, situație extrem de neplăcută și invalidantă pentru cei a căror meserie este să apară pe scenă. (La Cluj, Uțu Albinu trata cu succes, prin hipnoză, o cântăreață de operă cu astfel de probleme. În stare de somn hipnotic îi sugera că nu va roși, că se va comporta firesc în timpul spectacolului, doar că pacienta ajunsese dependentă de medic, în sensul că îl căuta înainte de fiecare spectacol pentru o ședință de hipnoză. Și cum Albinu locuia lângă operă, a trebuit o vreme să dispară des de acasă. Sper că pacienta s-a vindecat.)

Aspectele clinico-psihopatologice ale fobiilor în general și ale agorafobiei în special erau cunoscute de mult, deși

descrierea lor s-a rafinat în ultimii 30 de ani, mai ales prin analiza minuțioasă a atacului de panică (criza de angoasă, în exprimare franceză) și a fobiilor sociale. Preocupările mele în perioada elaborării tezei au fost în sensul încercării de a înțelege mai în profunzime fenomenul. O direcție pe care am abordat-o provenea din studiile de psihologie genetică ale lui Piaget, pe atunci la modă, și dezbătute la întâlnirile interdisciplinare de la Clinică. După cum se știe, Piaget a constatat că observațiile sale concordă – sau sunt analoage – cu concluziile grupului de matematicieni Bourbaki. Aceștia acceptau ca fundamentale trei tipuri de relații: topologice, de ordine și de funcție (în sens algebric). Piaget demonstra că atât în ontogeneza psihică, în cursul primului an de viață, cât și în reprezentare, în perioadele următoare de dezvoltare, există o succesiune precisă de structurare a spațiului: prima era cea a contactului (similară cu relațiile topologice), urmată de cea a „punctelor de vedere” (similară relațiilor de ordine), pentru ca în sfârșit să se ajungă la trăirea și reprezentarea spațiului metric, proiectiv, euclidian, tridimensional și învăluitoare, în care obiectul prezent (sau reprezentat) își păstrează identitatea și caracteristicile, indiferent de distanță și perspectiva de abordare. Iar evaluarea apropiării și depărtării față de propriul corp se realizează automat și corect. Acestea ar corespunde relațiilor de funcție. Multe aspecte ale fobiilor spațiale și ale agorafobiei sugerau: o regresie de la modalitatea de abordare și trăire a spațiului înconjurător în manieră matură euclidiană spre una primar topologică. Pacientul nu mai poate „calcula”

distanțele, iar mașina din depărtare îi apare ca plasată lângă el, în iminență de a-l călca. Subiectul are nevoie în permanență de un contact, de un punct de sprijin special. De aceea nu poate trece prin mijlocul unei piețe goale, largi, decât ținând de mână pe cineva, eventual chiar un copil. În locuri, în spații închise, în toposuri aglomerate, distanța fizică umană pare a dispărea. De unde sentimentul sufocării. Cazuistica selecționată și analizată susținea acest punct de vedere, motiv pentru care mi-am intitulat teza: „Aspecte psihopatologice ale spațiului trăit”. Dar nu era vorba doar de spațiul fizic, ci și de cel uman, cu specificitatea sa. Persoanele ce se simt în siguranță în familie, între prieteni și cunoștințe, se află într-un loc uman cu distanțe psihice interpersonale reduse. Dar când trebuie să apară la tribună pentru a vorbi, ele se raportează la multe persoane necunoscute sau prea puțin cunoscute, deci plasate la o mai mare distanță psihică față de el. Și totuși, nu la cea mai mare distanță, la distanța maximă, cea a indiferenței, când subiectului nu i-ar păsa de prezența sa în fața celorlalți. Problemele spațiului specific uman, care acum mă interesau în perspectiva agorafobiei, le-am dezvoltat ulterior mai mult, prezentându-le în cărțile ce le-am publicat în 1974 și 1989. În conformitate cu acest înțeles antropologic, „spațialitatea” psihismului uman ar putea fi comentată astfel: există „distanțe” psihologice variate, în raport cu diverse persoane, de la cele intime (cărora le încredințăm și propriile noastre secrete) la cele familiale, cele plasate în poziția de „cunoștințe”, cele vag cunoscute, până la cele mai îndepărtate, adică „indiferente”.

Există și o mișcare de îndepărtare psihologică, precum și una de apropiere. Persoane de care am fost legat și mi-au fost foarte apropiate se pot îndepărta treptat sufletește de mine, până la a-mi deveni indiferente. Și invers: persoane indiferente și necunoscute încep să mă intereseze, se apropie tot mai mult sufletește de mine, până spre zona intimității. Astfel se petrece miracolul dragostei, se întâmplă o fuziune între cele două euri, o existență „duală”, inițial indistinctă, pentru ca mai apoi, pe măsură ce dragostea se așază și se adâncește, cei doi să-și recâștige individualitatea lor, distinctă de alții și de lume, purtând însă în sine, asimilând, încorporând pe celălalt. Acesta face parte din propria persoană, astfel încât rezonează la bucuriile și suferințele tale. Dragostea bogată și adevărată sporește personalitatea fiecăruia, o potențează, păstrând-o ca individualitate ce poartă în sine pe altul iubit (conform comentariilor lui Max Scheler). Și astfel, asimilându-i pe alții („imagourile” altor persoane, cum ar spune psihanaliza – a unor persoane reale sau a unor eroi ideali), propria individualitate se îmbogățește în drumul său spre „individuație” (în sensul lui Jung). Scenariul menționat mai sus poate fi completat și cu alte perspective. Pentru a se raporta bine la lume și la alții, persoana trebuie să stea pe un teren solid, să aibă suficiente puncte de sprijin, uneori să fie ca „spatele bine acoperit” (toate aceste expresii sunt acum folosite nu în sens metaforic, ci cu referire la realitatea antropologică). El va avea o anumită „poziționare atitudinală” față de alții, deschizându-se spre întâlnire și contact, chemându-i pe alții să se apropie de sine,

prin zâmbet. Sau poate exprima o „ținere la distanță” a altora, prin accentuarea politetii și a formulelor convenționale, oficiale de comunicare. De asemenea, atitudinea sa poate fi una de netă respingere, de explicită dorință de îndepărtare a celuilalt. Și la fel, această atitudine poate fi una de suspiciune, de dominanță, de supunere, de indiferență. Poziționările atitudinale sunt uneori circumstanțiale, alteori mai constante. În ultimul caz ele caracterizează tipologia persoanei (în celebrul DSM-IV, o persoană patologică e definită în primul rând prin felul său de relaționare față de altul și alții). În sfârșit, omul ce stă bine înfipt cu picioarele sale pe un teren ferm, cu suficiente puncte de sprijin și exprimând anumite poziționări atitudinale, are și o anumită „ținută”. Atât în plan fizic, psihomotor, vestimentar, cât și comportamental, în vorbire și acțiune, în raportarea socială, intelectuală, etică.

Toate cele menționate mai sus fac parte din structura spațialității psihologice. Mai există însă și alte perspective și aspecte. Două persoane apropiate sufletește ce formează o existență duală pot avea în vedere pe un altul, mai mult sau mai puțin depărtat, pe care-l comentează, îl bârfesc, îl caracterizează. Pentru a caracteriza pe cineva trebuie să ai o anumită distanță față de el și să ai cu cine dialoga. Apoi, în loc de doi, pot fi mai mulți. Un grup de oameni apropiați, membri ai unui club să zicem, comentează și caracterizează pe un altul (un „el”), pentru a decide dacă îl vor accepta în comunitatea lui „noi”. Există deci această instanță a comuniunii, a „noi”-tății („Wirheit” în germană, expresie mult comentată de psihopato-

logul elvețian Binswanger într-o carte apărută în 1943, unde se raportează critic la Heidegger, reproșându-i că nu a acordat suficientă atenție acestui aspect al existenței umane). Desigur, „noi”-tatea poate avea diverse modalități de structurare și desfășurare, de la cea realizată printr-o biserică sau un partid politic, la cea a unei comunități rurale sau a unei societăți secrete. În raport cu aceste instanțe, luate în ansamblu, se ridică din nou problema apropierii și îndepărtării, a încorporării și a excluderii, îndepărtării, alienării. „Străinul” poate fi străin în raport cu o persoană individuală. El poate fi însă străin și în raport cu o comunitate dată. Oricum în structura oricărei persoane e de acceptat și o instanță a „noi”-tății.

În perspectiva spațialității psiho-sociale a omului, a dinamicii acesteia, a distanțelor, a „noi”-tății, problema agorafobiei poate fi regândită și din alt unghi. Agora însemna la vechii greci piață. Însă nu doar în sensul restrâns de loc pentru vânzare și cumpărare, ci topos al întâlnirilor comunitare obișnuite și importante. În agora te afirmi ca persoană specifică, printre alții, în comunitate. Și desigur, ca persoană responsabilă. Agorafobia umană nu e de interpretat doar ca o regresie din capacitatea de trăire a spațiului euclidian în cel topologic, ci și ca o dificultate de afirmare matură și responsabilă în mijlocul comunității. De ce? Desigur, de aici încolo pot începe seturi întregi de întrebări și interpretări. Dar problema nu poate fi eludată.

Am prezentat puțin mai pe larg câteva idei din teza mea de doctorat, deoarece unele le-am reluat ulterior. Astfel, în



1973, am publicat o carte privitor la „Patologia obsesivă” (Ed. Facla), cu strădania ca, pe baza literaturii existente, a cazuisticii și a multor argumente (inclusiv de psihologie genetică, etologie, antropologie), să susțin diferența fundamentală dintre obsesie și fobie. Obsesia e trăită în esența ei în interioritatea subiectului, fără interes față de preajmă, deci nu are legături importante cu distorsionarea spațiului trăit. Paradigma sa în normalitate este mustrarea de conștiință și nu dificultatea de angajare în acțiunea eficientă, care este doar în plan secund responsabilă. Acest efort viza și formularea diagnosticelor și, ca o consecință, tratamentele. În literatura oficială din țară figura, în tradiție sovietică, doar nevroza obsesivo-fobică, ca o entitate unică, care considera cele două tulburări strâns întrețesute, ca în psihastenia lui Janet. Efortul meu a fost însă inutil. Tratatul de Psihiatrie redactat de profesorul Predescu, apărut ulterior, a menționat în continuare doar boala „obsesivo-fobică”.

Studierea patologiei fobice, obsesive și concomitent a celei anxioase, depresive etcetera, m-a dus la concluzia că marile sindroame psihopatologice, dacă sunt abordate în esența lor, sunt în număr finit (ca și categoriile lui Kant), toate având și o replică în modalități normale ale existenței, ce se restrâng și se caricaturizează prin patologie. Ideea este menționată la începutul cărții „Patologia obsesivă” și ea a stat la baza elaborării cărții „Introducere în psihopatologia antropologică”, terminată prin '85, dar publicată în 1989 la Ed. Facla

(cu unele modificări în structură solicitate de redactor și fără sinteza teoretică ce constituia concluzia).

Ideea de bază a lucrării formulată ca ipoteză euristică și expusă în introducere era următoarea: cum ar putea fi oare înțelese și descrise stările și trăirile psihopatologice (și inevitabil cele psihologice) ale omului, ale existenței persoanei umane conștiente, dacă am încerca printr-un experiment mental să punem deoparte (să „punem între paranteze” în sensul epocheului lui Husserl) tot ceea ce ar fi „biologic” în ea. Și dacă da, ce ar rămâne? În lucrare am reluat ideea corespondenței de principiu dintre sindroamele psihopatologice esențiale și aspecte fundamentale, structurale ale ființării persoanei.

Este pentru oricine ușor să accepte că depresia patologică are un echivalent în depresia normală, de exemplu cea a doliului, și la fel, pentru anxietate, frică etc. Dar euforia maniacală? Și ei i-am putea găsi un echivalent în dezlănțuirea expansivă, sărbătorească a persoanei care în aceste situații, cântând și dansând, se dezînfrânează și se simte înfrățită cu toți, cu primul venit chiar. Dar convingerile delirante? De ce să nu ne gândim și să acceptăm că o replică a lor în normalitate ar putea fi convingerile fanatice, fie ele religioase, politice sau de altă natură? (În 1996, la Congresul Mondial de la Madrid, am prezentat o comunicare la Simpozionul pregătit în comun de Secția de Clasificare și Diagnostic a bolilor psihice și cea de Psihopatologie. Mare parte a expunerii era dedicată delirului. La discuții s-a ridicat profesorul Aurel Romilă din București, precizând că școala sa de psihiatrie bucureșteană respinge

astfel de interpretări, deoarece ele deschid calea abuzurilor psihiatrico-politice. Am repetat din nou ideea că e vorba nu de identitate, ci de existența unui echivalent sau corespondent în normalitate. Sper să fi înțeles.)

În cartea mai sus menționată am mai dezvoltat o idee, prezentă în teză și în „Patologia obsesivă”, fără a fi însă subliniată în acestea; și anume că, în toate stările psihopatologice, urmând firul sindroamelor standard, întâlnim o anumită dezorganizare a infrastructurii spațio-temporale și de identitate a persoanei. Desigur, este vorba de spațiul și timpul specific trăirilor omenești. Chiar și în anxietate sau în fobii e perturbată nu doar trăirea spațialității, așa cum ar rezulta din comentariul de mai sus, ci și cea a temporalității și identității subiectului.

Excurs despre timpul trăit de o persoană umană.  
*Maniera specifică în care omul trăiește timpul și sensul timpului pentru existența umană a preocupat nu doar pe psihologi, psihopatologici și istorici, ci și pe filosofi și specialiștii în dogmatică. Dacă speculații asupra problematicii timpului întâlnim deja din momentul nașterii filosofiei, din vremea presocraticilor (Heraclit e totdeauna citat, dar puțini, ca de exemplu Nietzsche, au meditat asupra fragmentului 52 Diels Kranz „Eonul e joaca unui copil”), odată cu Hegel, preocuparea se mută asupra devenirii istorice. Pentru ca în veacul nostru, filosofi ca Bergson și mai ales Heidegger să aducă în*

*centrul interesului lor timpul uman, timpul specific al acestei ființe raționale finite (cum ar fi spus Kant) distinctă de o posibilă ființă (de referință) infinită și eternă. Desigur, preocuparea filosofilor față de timpul uman se plasează în alt registru decât cel pe care se plasează psihopatologia, în calitatea sa de știință empirică. Deși o serie de „științe umane” ca istoria, antropologia culturală, psihologia și de ce nu și psihopatologia pot realiza sugestii pentru o problemă mai adâncă, de rang filosofic. Cel puțin pentru psihopatologie un demers de acest tip a fost realizat efectiv, pornindu-se inițial de la fenomenologia lui Husserl.*

*În psihopatologie, contribuții la domeniu au adus autori ca Janet, Minkowski, Straus, Gebattel, Ey. În prezent, despre problema timpului trăit se discută din păcate destul de puțin, sunt convins însă că tema va fi reluată, iar temporară ocultare face parte din firescul joc al ființei ființării căreia, așa cum ziceau presocraticii și cum insistă Heidegger, îi place din când în când să se ascundă.*

*Ultimul psihopatolog preocupat serios de problema timpului trăit a fost Henry Ey, maestrul și prietenul lui Eduard Pamfil. H. Ey și-a elaborat viziunea teoretică (pe nedrept în prezent neglijată) în perioada anilor '50, '60. În sistematizarea sa, el intenționa să împace fenomenologia cu structuralismul și psihanaliza. Autorul francez diferențiază între două instanțe: – prezentul trăit ca și*

*câmp al conștiinței actuale (sincronie) și – persoana morală centrată de diacronia duratei ce sintetizează identitatea persoanei. Stilul scrierilor lui H. Ey este unul dezlănțuit, baroc chiar, plin de metafore și de alte figuri de stil, contrastând deci cu maniera actuală de a se scrie în domeniul psihiatriei, inclusiv al psihopatologiei, manieră mai sobră, cu accent pe conținut, derivată din formulele pragmatismului anglo-saxon. În esență, Ey susține următoarele:*

*Trebuie să diferențiem conștiința prezenței actuale într-o situație dată (deci „câmpul de conștiință”) și tot ce ține de acțiunile prin care subiectul încearcă să rezolve problemele actuale, de conștiință morală (și, în sens mai general, conștiința valorică). Aceasta din urmă este o expresie a structurii diacrone a persoanei. Deci, un aspect al existenței trans-situaționale a individului (dincolo de sincronia câmpului de conștiință), ceva ce exprimă firea, caracterul, esența realizată prin individualizarea biografică a persoanei respective. Desigur, Ey nu se exprimă exact ca în propozițiile de mai sus, totuși cred că sunt aproape de punctul său de vedere.*

*Unul din aspectele originale ale acestei viziuni era cel asupra prezentului trăit. Tradițional, prezentul era înțeles „punctiform”, în sensul că el aproape nu există de vreme ce e devansat de trecut și înghițit de viitor. Acum dimpotrivă, prezentul apare ca centrul ferm al existenței în lume (cu preluarea și acceptarea „existențialului”*

heideggerian „in-der-Welt-Sein”), confirmare a subiectului conștient în lumea din care face parte și care face parte din el, afirmare prin acțiune (căci termenul de „actual” sau „actualitate” nu este o metaforă, ci se referă explicit și direct la angajarea omului într-un proiect de acțiune întru rezolvarea unei probleme). Iar „prezentul” sau „actualul” „durează” un timp (astronomic) anume sau variat, în funcție de proiectul sau programul pe care subiectul și-l prefigurează pentru rezolvarea unei probleme și de angajarea sa fermă în acesta, de parcurgerea lui prin acțiuni efective până la final. Astfel încât prezentul sau „actualul” trăit are nu doar o durată, ci și o structură. Există prezente – adică prezențe și acțiuni – care durează câteva minute sau câteva ore, altele câteva săptămâni sau câteva luni. Când prin mass-media se transmite actualitatea zilei, se are în vedere, prin convenție, o zi, când se vorbește însă în sens general despre „actualitate” și „prezent”, dimensionarea în timpul fizic poate fi foarte variată. Vorba lui Eminescu:

Au prezentul nu ni mare no-să-mi dea ce o să cer  
N-o să aflu printre-ai noștri vreun falnic juvaer.

Prezentul „durează” și are o structură. Această idee pe care a comentat-o și a impus-o H. Ey mi se pare de o extremă importanță, nu doar pentru psihopatologie și psihologie, ci și pentru nivele mai fundamentale (în

*„Sein und Zeit” a lui Heidegger, publicat în 1927, acest înțeles nu este vehiculat sau comentat, fapt ce pune sub semnul întrebării o parte din concepția despre timp a autorului german). Și dacă „prezentul durează”, cât durează el oare? De fapt, omul, ca individ, ca persoană – și nu numai – se află în permanență angrenat, angajat în rezolvarea prin programe active, prin acțiuni, a unei multitudini de probleme. Iar aceasta se desfășoară în permanență și într-o continuă concomitență. Faptul presupune linii paralele de desfășurare a acțiunilor de rezolvare a problemelor, unele pe termen scurt, altele pe termen mediu sau lung. Înțelegerea concomitenței angajării persoanei conștiente în multiple proiecte cu diverse termene – uneori manifestându-se reactiv, circumstanțial – ridică problema unei profunzimi a straturilor de temporalitate. Acest aspect nu a mai fost în atenția lui H. Ey și asupra lui am încercat să atrag atenția în cartea „Introducere în psihopatologia antropologică”. Concomitent suntem angajați în mai multe proiecte, fiecare aducând cu sine propria temporalitate. Trăim concomitent pe mai multe paliere de linii sau axe temporale, unele concentrându-se asupra „prezentului” înțeles într-un sens mai ortodox, adică de scurtă durată, quasipunctiform, așa cum e cu emoția pe care o trăiești la o spaimă (deși chiar și aceasta durează mai multe secunde), iar altele, alunecând spre programe de viață ample, cum ar fi studiile universitare, realizarea unui*

*program politic sau altele de acest fel. Bineînțeles că ultimele nu mai pot fi numite „trăiri prezente” sau „actuale”, deși ele sunt constituite dintr-o salbă de astfel de evenimente și trăiri. Se poate vorbi acum de „perioade de viață”, „parcursuri” de viață, „epoci” de viață etc. Zonă intermediară, pe care H. Ey a ignorat-o. Și pe care o propuneam spre a fi studiată, conceptual și faptic. Iar pe de altă parte, dacă ne referim la limita spre care tinde temporalitatea trăită de către „individul-persoană conștientă”, putem constata faptul că aceasta se adâncește în durata biografică, zonă de interferență între timpul trăit și problematica identității persoanei.*

*Ca un ultim aspect, aș menționa o observație a lui Janet, care spune sau sugerează că prezentul trăit este echivalabil, la limită, cu acel eveniment trăit de către subiect pe care acesta îl va putea ulterior povesti. Este implicată astfel dimensiunea logosului. Oricât de intim este ceea ce eu trăiesc în prezent, trăirea respectivă poate face obiectul unei introduceri în discurs, chiar dacă discursul va fi unul pentru mine, sau pentru intimitii mei. Instanța discursului este alta decât cea a subiectivității trăite. Ea ține de logos. Deci, de o zonă intermediară între individualul conștiinței personale și generalul implicat de conștiința moral-valorică de spiritualitate.*



În cartea ce am scris-o și publicat-o privitor la psihiopatologia antropologică, am încercat și o structurare a materialului expus în maniera fenomenologiei hegeliene. Adică fiecare nou pas, fiecare nouă expunere ține cont de ceea ce s-a afirmat până la acel nivel, se impune într-un fel ca fiind necesar, se opune într-o manieră oarecare precedentului, dar deschide calea – sau realizează trecerea – spre o depășire integratoare. Primul mare sindrom comentat era anxietatea, trăire umană și sindrom psihopatologic în care timpul, spațiul și identitatea se dezorganizează global, subiectul tinzând să cadă în afara lumii, în neant (mixtura dintre existență și nimic în situația anxietății e comentată de Heidegger în „Sein und Zeit” și în conferința „Ce este metafizica”). Fobia presupune deja lumea, și în primul rând raportarea la un „altul”, ostil, ce tinde să te anihileze, de aceea subiectul are nevoie de: puncte de sprijin, de asigurare, de evitări și ocolișuri. Atitudinea agresivă mă reculege și mă condensează în mine, permițându-mi să mă îndrept spre lumea-obiect, pentru a o îndepărta sau distruge, întru afirmarea de sine în această lume. După ce astfel identitatea e consolidată, dragostea mă deschide spre lume și spre alții. Asimilându-i, mă îmbogățesc interior. Dar atunci când, existând în lumea deja dată, bine structurată, pierd ceva important ce mă dimensionează existențial, trăiesc depresia. Situație ce mă retrage din lume, din actualitatea și prezentul trăit, propulsându-mă spre trecut, spre vinovăție. Acum, existența dimensionată prin „a avea” se dovedește precară. O reîntoarcere spre lume e posibilă, chiar dacă

temporalitatea trăită – și odată cu ea identitatea – se încheagă doar parțial, ca în obsesie; în acest caz trecutul și viitorul invadează prezentul și totul e resimțit sub semnul incertitudinii, al posibilelor și al monotoniei repetitive, în cerc, a unui prezent atemporal. Mai e posibilă însă și o replasare în lume într-o manieră captativă, sub semnul major al lui „a părea”; așa cum se petrece în histrionism, în isterie, situație ce exprimă existența precară ce se ascunde în spatele „apariției”. „Identitatea” subiectului se poate altera ca identitate însăși în sindromul de „depersonalizare”. Sau prin dezorganizarea structurii eșalonate dintre zona intimă și publică a existenței conștiente a subiectului (ca în sindromul de transparență-influență psihică). Ea se poate din nou coagula într-o modalitate univocă și inflexibilă în delir, situație ce evoluează de obicei în paralel cu perturbarea halucinatorie a percepției lumii actuale. Dacă scăpăm de alienarea delirantă, rămânând în „lumea comunitară”, putem fi totuși chinuiți atunci când e prezentă egodistonia nevrotică, când persoana se resimte imatură, cu nevoie de protecție și sprijin. Sau ne putem reorganiza într-o modalitate în care contează doar eul nostru, lăsând la o parte deranjul posibil al conștiinței morale, ca în cazul personalităților psihopate. Urmărind acest drum, al instanțelor psihopatologice, ni se relevă infrastructura de identitate și trăire spațio-temporală a conștiinței, deoarece situația psihopatologică înlătură stratul de lume și creativitate ce, în mod obișnuit, lasă în ocultare aceste fundamente.

Tema agorei și a „existenței agorice” am corelat-o cu altă problemă antropologică, într-o carte ce nu e legată de psihiatrie și psihopatologie, referindu-se în primul rând la eroii de poveste („Eseu despre ființele intermediare”, Editura de Vest, 1994). Apoi am mai publicat cărți de psihopatologie clinică, am organizat câteva congrese internaționale în același domeniu, am peregrinat prin diverse locuri ale lumii cu ocazia importantelor evenimente psihiatrice internaționale și, încetul cu încetul, am ajuns la zilele noastre și la povestea de față.

Desigur mă preocupă și la alte cărți. Gândesc și lucrez la ele. Menționez doar una privitoare la sărbători, jocuri, contemplație, logosul practico-teoretic și „transcendența ca ființă”. De peste zece ani aceasta este preocuparea mea spirituală esențială, căreia îi dedic timpul cel mai prielnic, fără a mă rupe desigur de viața mea zilnică de psihiatru. Încep să cred tot mai mult în dimensiunea pluristratificată a persoanei (ceea ce înseamnă o diferență față de dedublarea romantică). Sper să trăiesc destul pentru a scoate la lumină acești copii, ideile și cărțile care, fără voia mea, îmi cuprind existența și mă poartă pe aripile lor.

## **JOCURI SPIRITUALE ȘI RESOCIALIZARE PSIHIATRICĂ**

Clinica Psihiatrică s-a mutat în anii '70 într-o nouă clădire, fosta clinică de nefrologie condusă de profesorul Zosin, de pe str. Văcărescu, nr. 21, în imediata apropiere a celei mai mari piețe din Timișoara, numită Iosefin. Deși secție a Spitalului unificat județean, ea este plasată la o bună depărtare de acesta, printre alte clădiri, între magazine și în fața unui cinematograful. Staționarul era și este de dimensiuni modeste (100 de paturi). Ne-am putut însă organiza un club, sală și teren de sport. Iar psihologul avea condiții ceva mai bune de examinare. După 1975 s-a înființat Centrul (Laboratorul) de Sănătate Mentală împreună cu Staționarul de zi și Ergoterapia ambulatorie, într-o clădire alăturată clinicii, în care funcționa (și funcționează) și o policlinică. Astfel încât aveam o legătură utilă cu restul serviciilor medicale, inclusiv cu laboratorul, radiologia etc. Apropierea fizică ne-a permis să ținem rapoartele de gardă împreună și să realizăm cu mai multă fluentă legătura dintre staționar și ambulator, precum și drumul invers. De la început s-a structurat o comunitate a terapeuților într-ale psihiatriei din Timișoara, mai toți știind câte ceva despre oricare pacient mai deosebit, fie că evolua normal – adică bine –, fie că se decompensa, situație în care

eventualitățile deveniseră multiple. Pacientul putea rămâne sub supervizarea medicului său, „negociind” cu acesta dozele terapeutice și programele de activitate. Sau se opta pentru un „sejur” la Staționarul de zi, unde putea fi mai bine supervizat medical. Ca secvențe urmau: – internarea în Clinică; – internarea la Spitalele din Jebel și Gătaia. Niciodată nu s-a „forțat” internarea. Adică, în deceniile pe care eu le-am trăit la Timișoara, cuvântul de ordine era: „cât mai mult timp posibil fiecare pacient să se trateze acasă sau în comunitate”. Sper ca acest principiu, aplicat la noi de decenii, să persiste și în viitor.

Pentru a putea realiza o bună coordonare a acțiunilor ce vizau activitatea psihiatrului și echipei sale, era necesar și important a se ști în ce constă efectiv comunitatea terapeutică (d.p.d.v. al disponibilităților, capacităților, acțiunilor efective etc.). Despre o astfel de „comunitate a terapeuților” am ținut o expunere, în 1988, la „Școala de primăvară” de la Dubrovnik, la Universitatea Internațională de acolo. Dar înainte de a comenta aceste probleme, țin să spun câteva cuvinte despre atmosfera cultural-spirituală ce a învăluit pe atunci și în permanență activitatea psihiatrilor din Timișoara.

La originile acesteia se afla eternul Eduard Pamfil. Când m-am întors la Timișoara, în 1965, funcționa deja la Clinică un fel de bizar „cenaclu”. Mai precis, întâlniri săptămânale, în fiecare marți seara. Formula acestora era stranie. Practic, putea veni oricine. Se presupunea că cei ce vin sunt oameni interesați și competenți în domeniul științei și culturii. Ceea ce

urma să se adeverească prin participări la dezbateri, prin prezentarea propriilor opinii sau prin comentarii. Unii tăceau tot timpul, ascultând sau prefăcându-se că ascultă. Alții vorbeau aproape tot timpul. Nu știu cum au început aceste întâlniri. Oricum, pot preciza tipul de specialiști care participau. Erau matematicieni și chimiști, biologi și plasticieni, critici de artă și psihologi, sociologi și filosofi, ciberneticieni și psihiatri. Ce puteau avea oare în comun toți acești oameni pentru a se întâlni săptămânal, unii mai des, alții mai rar, ani de zile? Și azi mi-e greu să răspund. Desigur, un rol important îl juca „spiritul” socratic al lui Pamfil, care funcționa ca un magnet pentru intelectuali. Și apoi, nevoia acestora de discuții „libere”, neîncorsetate de atâtea rigori și precauții. Pe atunci tocmai se desfășura acea „deschidere”, acea anumită relaxare a frânelor ideologice inițiată de Hrușciiov. În plus, cum totul se petrecea într-o clinică de psihiatrie, practic nu erau opreliști, decât interioare. Aș adăuga faptul că acei ce frecventau acest cerc își aveau profesia lor, domeniul lor de interes în care mulți se realizau performant. Participarea la serile de marți îi făceau pe unii să privească mai puțin rigid, și cu un orizont mai larg, propriile preocupări (am aflat ulterior că la Academia Regală a Marii Britanii se practica obiceiul ca fiecare membru să facă câte un expozeu din domeniul său specific, fapt profitabil pentru toți participanții, indiferent de specialitate, sugerându-le fiecăruia deseori idei noi și interesante).

Când am ajuns să particip și eu la cercul de discuții interdisciplinare de la Clinica de Psihiatrie, se afla în dezbateri

bionica. Astfel încât, un timp, mulți îi spuneau „cercul de bionică”. Știință pe atunci nouă, preocupată de studierea performanțelor „tehnologice” ale organismelor vii. Performanțe ce se dovedeau infinit superioare celor realizate de om. Domeniul interesa pe biologi și psihologi, pe chimiști și ciberneticieni, pe epistemologi, fiziologi și – culmea – pe artiștii plastici. Felul cum funcționează o sepie, cum crește o fasole, cum e organizată o conopidă sau cum zboară un fluture poate pasiona pe toți specialiștii menționați. Similitudinea dintre ființarea biologică și împlinirea artistică, înțeleasă în primul rând ca meșteșug, impregnează gândirea lui Aristotel. După două milenii, Kant realizează într-un fel aceeași apropiere, comentând problematica operei de artă „frumoasă”, care ajunge a fi obiectul esteticii, alături de problematica „naturii” înțeleasă ca finalitate. Discurs dezvoltat în cea de-a treia Critică, privitoare la puterea de judecare. Întorcându-ne la Timișoara și la vremea evocată, menționez pe ciberneticianul Farkaș – devenit ulterior membru al Academiei Române de Medicină – ce studia sistemul nervos al „octopusului”, un animal din seria caracatiței. El ne atrăgea atenția asupra circulației informației în rețelele neuronale, reale și artificiale, cu trimiteri la universul bionicii.

După un timp s-a discutat mult în acest cerc pe marginea „inteligenței”. Se tradusese cartea deja clasică a lui Piaget și cu toții s-au avântat nu doar în studierea acesteia, ci și în nenumărate speculații și analogii. Suntem în '65-'66 și Piaget nu ajunsese încă la modă în România. În cercul de „bionică” se

iscai dezbateri aprinse asupra aspectelor matematice, epistemologice, psihopatologice și în general antropologice ale inteligenței (așa cum am menționat, unele idei ale lui Piaget, nu cele din cartea tradusă în românește, ci altele, privitoare la structurarea spațiului trăit în ontogeneza individului uman, m-au influențat în redactarea tezei mele de doctorat). După care a urmat epoca dezbaterilor pe marginea structuralismului. Piaget era un bun precursor al acestei probleme, el însuși considerându-se structuralist. Am ajuns însă la comentarea lui Foucault, odată cu cartea sa „Les mots et les choses”. Și apoi, desigur, a întregului univers al structuralismului francez implicându-i pe Altusser, pe Levi-Strauss, Lacan sau pe Francastel (cu celebrele „rupturi epistemologice” invocate de aceștia). Cred că cine a participat la una, două săli, la doar câteva ședințe ale acestui cerc, totul i-a apărut ca un fel de „zăpăceală”, ca o pierdere de vreme a unor complexați ce caută histrionic să-și dea importanță în fața propriilor ochi. Pe termen lung însă, pentru cineva care avea un domeniu propriu și își urmărea cu perseverență propriile gânduri, programe și lucrări, întâlnirile respective cred că nu au fost inutile. Ele îți permiteau să respiri mai mult aer intelectual, să faci asociații neașteptate, să meditezi asupra anumitor probleme. Apoi mai erau discuțiile informate, schimburile de cărți, sentimentul unei comuniuni intelectuale, toate acestea nefiind puțin lucru. Pe vremea aceea, precum și în zilele noastre! (dacă așa ceva ar reapărea din cenușă).



După 1975, treptat, cercul și-a schimbat tematica și stilul. Au început să fie urmărite mai metodic unele probleme ale fundamentelor științelor umane. Întâlnirile erau structurate în marginea unor prezentări pregătite, având mai puțin stilul unor asociații libere de idei. Dezbaterile s-au focalizat treptat asupra hermeneuticii, semioticii, logicii argumentării, precum și a altor tipuri de logici, precum cea a interogației, acțiunii, autorității. În dezbateri era Gadamer și școala din Frankfurt, Ricoeur, Bloch ș.a. Protagonistii discuțiilor se numeau acum Bruno Wurtz, Ion Maxim, Constantin Grecu. Uneori discuțiile aveau loc în grup restrâns de patru, cinci persoane și se prelungeau, la plecare, seara în drum spre casă. Totuși, vechile preocupări nu dispăruseră. Se mai comenta și despre triada: materie, energie, informație, despre teoria biografiei și altele. Primeam vizite și ne articularam cu alte „cercuri” de confruntări intelectuale. Odată, a trecut prin Timișoara Stelian Bălănescu de la Sibiu, prezentându-ne un opus despre influența lui Jung asupra lui Eliade (în acea perioadă patronul întâlnirilor de psihoterapie de la Sibiu, nu mai citea, afirmativ, decât Heidegger și Eliade). Au mai trecut pe la cerc enciclopedic Victor Săhleanu, Adrian Restianu, ce studia patologia informațională, Dumitru Constantin, celebru prin cartea sa „Inteligență a materiei”, ancorată în problematica New Age, Geo Dumitrescu, secretarul Cercului de filosofie a medicinei de la Academia din București (preocupat fiind de logica lui Lupasco și posibilitățile de aplicare a acesteia la diagnosticul medical); precum și în două rânduri Constantin Noica, în puținele sale scoborâri de la Păltiniș.

Am calificat drept „jocuri spirituale” aceste întâlniri deoarece, la fel ca mulți alții, acord conceptului de „joc” o semnificație deosebit de adâncă (la nevoie pot fi invocați Heraclit sau Huizinga cu a sa celebră carte „Homo ludens”, Wittgenstein, cu ideea sa privitoare la „jocurile de limbaj”, și mulți alții). De fapt, intenția mea a fost să subliniez că psihiatria din Timișoara, din perioada anilor '60 și până azi, a ființat și s-a dezvoltat într-o bună conviețuire cu oamenii științei și ai culturii, cu „spiritualitatea”, ca să spun lucrurilor pe nume. Faptul se datorește lui Eduard Pamfil, „spiritului său”, care a făcut să adune în jurul său „oameni de spirit”. Voi menționa mai departe în ce sens a continuat să funcționeze acest cerc (de discuții „interdisciplinare” în terminologia colegilor de la Iași). Dar precizez deja la acest nivel faptul că profesorul Pamfil a fost tentat el însuși de „exerciții într-ale culturii”. Faptul că a fost un apreciat chitarist îl știe toată lumea, iar în ultimii zece ani ai vieții era președintele de onoare al concursului național anual de chitară de la Brașov. Faptul că a scris poezii este de asemenea cunoscut, a publicat încă înainte de război și apoi încă două volume, în perioada sa timișoreană secundă. În mod deosebit, a fost un eseist de excepție, un om al culturii ce a făcut să pulseze din nou, în veacul nostru, după câteva secole de la apogeul francez, „maxima”, în toată splendoarea sa (faptul l-a reeditat încă Cioran, dar în cu totul alt registru). Și în plus, preocupările sale general antropologice l-au condus la o originală concepție „triontică”. Despre toate acestea, un lector interesat ar putea

afla multe lucruri deosebite în cartea lui Ion Nicolae Anghel, intitulată „Cartea cu Pamfil”. Precum și în volumul în curs de apariție, intitulat „Jocul de-a geniul” (Ed. Facla, 1997), care conține mărturii despre profesor, precum și eseuri de-ale sale, volum ce l-am pregătit împreună cu Doru Ogodescu. (Formularea „Jocul de-a geniul” îi aparține lui Pamfil, ca titlu al unui scurt eseu. Pe bună dreptate, Doru Ogodescu a socotit că e cea mai potrivită denumire pentru acest volum evocator.) Dacă odată se vor găsi sponsori, se va publica eventual și „Idearul” său, cel puțin fragmentar, text ce conține realmente gânduri („pense-uri” în sensul lui Pascal și „maxime”), material notat timp de o viață și redactat prin dialog cu Doru Ogodescu și Vasile Nuță.

Deci, la Timișoara, noi, psihiatrii, ne desfășuram activitatea medicală psihiatrică, cea de toate zilele, cea pragmatică, sub o cupolă unde mișunau spiriduși a nenumărate „jocuri spirituale”, prin care maestrul nostru făcea ca atmosfera să fie respirabilă și să fim învăluiți de orizonturi multicolore.

În paralel cu cele menționate mai sus, în perioada de după 1970 s-au realizat în arealul Timișoarei o serie de programe având ca obiectiv resocializarea bolnavului psihic. În România apăruseră mai multe reglementări normative ce permițeau organizarea unor activități în direcția menținerii pacienților în comunitate, a evitării sau scurtării internărilor. Acestea erau redactate la un nivel de avangardă pentru acea perioadă. După peste 20 de ani, la 7 ani de la schimbarea de

regim politic, nu avem în România nimic în plus în domeniu. Ba mai mult, acele reglementări și prescripții normative nu sunt în prezent realizate efectiv nici într-o cincime din zonele țării.

În Timișoara a luat ființă, în 1975, Centrul (Laboratorul) de Sănătate Mentală (L.S.M.), coordonat de doamna doctor Rodica Novac, care răspunde și de Staționarul de zi. La acest L.S.M. au fost angajate asistente sociale (patru au funcționat pe atunci, acum avem doar două sau una, după noile reglementări de reduceri de personal), psihologi (patru într-o vreme, acum doar doi), un sociolog (în prezent nu mai este). Dintre psihologii de pe atunci a mai rămas doar Andrei Dumitrescu, expert în fenomenologie și psihodiagnostic, care s-a exersat mulți ani în psihoterapia de orientare analitică, iar în prezent a asimilat și psihodrama Moreno cu Giani Boria. Alți psihologi au plecat. De exemplu Alin Munteanu, în prezent activ în Bavaria, ca specialist în psihoterapie Jung. (Când era la noi, Alin era zănat și copilăros, în Germania s-a așezat pe treabă și a devenit performant; cum adică?)... Apoi Szilard Hissom, venit din Tg. Mureș, autospecializându-se în psihodiagnosticul Rorschach, în Trainingul Autogen Schultz și deschizând experiența grupurilor Balint (și el viețuiește acum în Germania). Sau psiholoaga Dobrozenski, având cam tot aceleași preocupări (din nou, în Germania). Dintre cei de la început a rămas până la sfârșit psiholoaga Cornelia Tomi, străduindu-se a introduce cât mai multe probe proiective (inclusiv Rorschach), iar în ultimii ani preocupându-se de „terapia corporală” și de instruirea tinerilor. Dintre asistentele

sociale doar d-na Mioara Radcov avea parcursă acea excelentă școală românească în domeniu, desființată apoi sub Ceaușescu, cu argumentul că rezolvarea problemelor sociale nu e de competența unor specialiști, ea fiind o sarcină a întregului popor! (Când lucram la Păclișa am cunoscut o asistentă socială de formație clasică, pe d-na Pop. Lucra în Ministerul Sănătății nu știu în ce funcție și ne vizita deseori, nu știu prea bine pentru ce! Ea ne-a povestit detalii privitoare la seriozitatea școlii ce forma acești specialiști. Programul includea și exerciții de zâmbet, cât mai natural posibil.) După psihologi și asistenți sociali menționez acum kinetoterapeuții, sau altfel spus profesorii de sport (jocuri sportive, educație fizică, kinetoterapie). L.S.M. și Clinica funcționează una lângă alta și își folosesc împreună specialiștii. Am decis împreună la un moment dat ca o încăpere mai mare să poarte eticheta „sală de sport”. Normativele permiteau angajarea a doi profesori pe sală. Am angajat trei. Florin Mitrică, activ și dominator, era mereu în față, considerând că poate rezolva totul și că de fapt asta și face. Alexandru Dindelegan, mai introvertit, lucra cu seriozitate, în sală, dimineața la „înviorarea” la care participau pacienții, și pe terenul unde se desfășurau jocurile sportive. Lulu Giurgiu, om cu sufletul cald, priceput și activ, om fundamental pentru suflul colectiv al echipei noastre, pe care-l iubesc toți pacienții, este și azi printre noi, cei doi precedenți părăsindu-ne. La fel și Liviu Herac, săritor și descurcăreț, venit de la Gătaia, fără de care ne-am simți în nesiguranță. Pe terenul pe care l-am înjghebat în spatele clinicii se juca volei și

baschet, mini-fotbal, tenis și badminton. Ziua începea cu învierea. Jocurile sportive se desfășurau mai ales după-amiază, cu participarea comună a pacienților și personalului activ, în calitate de jucători, cât și de spectatori. „Personalul” însemna: medici ai clinicii, secundari (rezidenți), studenți, asistente medicale și sociale, infirmiere, registratori medicali. Deci, echipe mixte, nu doar din punct de vedere al sexului, ci și al statutului. Ajunseseră la un moment dat celebre jocurile de volei de luni după-amiază, când era de gardă doctorul Iulian Contrea (în prezent în Franța). Meciurile erau animate; îmi amintesc cum, odată, intrând în grabă și „neîncălzit” pe teren, la prima mișcare bruscă mi s-a produs o ruptură musculară în tricepsul stâng de a trebuit să umblu o bună bucată de vreme cu ciorap ghipsat. Se juca și mini-fotbal, cu echipe masculine și feminine. În sală aveau loc partidele de tenis de masă. Juca și profesorul Pamfil, și doctorul Ogodescu, și statisticiana Carmen Nani (toți deosebit de pricepuți în acest sport); între ei, precum și, evident, cu bolnavii. Cei care părăseau clinica veneau frecvent ulterior ca să participe la partide sau să „chibițeze”. Reprezenta și aceasta o formă de „dispensarizare”, de contact uman, de la egal la egal, între pacienți, foști pacienți, angajați într-ale îngrijirii bolnavilor și instanța medical-terapeutică. Niciodată nu s-a întâmplat niciun incident și relațiile nu au degenerat. După ieșirea din zona sportivă, fiecare își relua în mod firesc poziția sa, statutul și rolul său social, circumstanțial și constant. (La Spitalul Jebel, deose-

bit de activi în aceste programe sportive comune cu pacienții, mai ales la volei, erau directorul economic și contabilă șefă.)

Am amintit de activitățile sportive deoarece ele au constituit un aspect destul de important al programelor noastre de resocializare, cu fațete pe care nu le-am întâlnit în alte părți, cu ocazia peregrinărilor mele în lumea psihiatrică din Europa. Astfel, de vreme ce programe asemănătoare se desfășurau și la Jebel, Gătaia, Lugoj – NPI, nu știu cui i-a venit în minte să organizeze concursuri între aceste unități. Zis și făcut. Suntem între anii '70 și '80. Concursurile au prins viață și s-au menținut, dacă nu greșesc, vreo 10 ani. Două momente ale anului erau, mereu, cu grijă pregătite: cupa de primăvară și cupa de toamnă! Ca la o mică olimpiadă, confruntarea avea loc la mai multe sporturi: volei, fotbal (o perioadă a funcționat și mini-fotbal feminin), badminton, tenis de masă (masculin și feminin), șah... Întâlnirile aveau loc de fiecare dată în alt centru. Desigur, concursurile implicau probleme organizatorice, între care deplasarea și întoarcerea echipelor, hrana, medicația. Dar câțiva ani ne-am descurcat. S-a constituit un regulament și un punctaj la diverse probe, pentru a se putea stabili cine este câștigătorul ediției respective. Echipele trebuiau să fie formate, global vorbind, în majoritate din pacienți. Deoarece ambițiile s-au încins progresiv, au apărut diverse probleme controversate. De exemplu, echipa Clinicii Timișoara a inclus pe lângă pacienții internați în spital și pacienți de la Staționarul de zi, care activau la ergoterapia ambulatorie. Ba chiar pacienți recent externați sau care se aflau în

dispensarizare. În replică, cu ocazia nu mai știu cărei ediții, Spitalul Jebel a recurs la altă strategie: cu o săptămână înainte de concurs, a făcut internări masive ale unor persoane pricepute la jocurile respective. Dezbătută a fost și participarea studenților din ultimii ani de medicină. Până la urmă, Spitalul Gătaia a recurs o dată la internarea temporară a câtorva studenți, buni sportivi. Echipa spitalului de neuropsihiatrie Lugoj s-a unit cu cea de la secția „psihiatrie adulți” a Spitalului municipal, unde Radu Cătănici juca volei cu multă pasiune. Oricum, aceste întâlniri constituiau un eveniment pentru noi toți. Și, uneori, și pentru opinia publică, dacă puteam implica în suficientă măsură și mass-media, reușind să le popularizăm. Un fost pacient ce lucra la Fabrica de Sticlă din Tomești s-a prezentat într-o bună zi cu o reală cupă făcută din cristal roșu. Pe ea se putea citi de către oricine „Cupa Dr. Lăzărescu”. Așa încât am putut apoi preda câștigătorilor o cupă, ce era menținută în centrul respectiv până la ediția următoare. Spre regretul meu, trebuie să notez că odată m-am înscris în echipa Clinicii la proba de badminton și am pierdut în fața reprezentantului Gătăii, deși concursul se ținea atunci la Timișoara, iar pacienții mei mă susțineau frenetic. Participând la multe astfel de întâlniri sportive, la un moment dat m-a frapat un lucru: pacienții pe care-i tratam și ale căror tulburări psihice le cunoșteam bine (schizofrenie de exemplu) se comportau pe teren cu totul altfel. Puteau realiza o comunicare interpersonală și grupală cu totul deosebită. Îmi amintesc de un pacient din Reșița, căruia îi ziceam Gică. Era dominat de un



delir paranoid, cu halucinații și multe alte simptome specifice bolii. Pe lângă neuroleptice, pe atunci (înainte de '80), mai practicam în unele cazuri trenante, tratamentul cu come de insulină. Fiind pasionat de sport și participând zilnic la jocul de fotbal, l-am inclus în echipa noastră. Meciurile au avut loc la Jebel. De cum a intrat pe teren, a uitat complet de urmăritori și voci, a jucat excelent și a înscris un gol. De a doua zi și-a reluat tratamentul obișnuit. Am aflat apoi că, la Reșița, a ajuns să dea o mână de ajutor centrului de sănătate mentală, jucând tenis de masă cu pacienții în ideea „socioterapiei”.

În 1994, la Copenhaga, la Congresul Asociației Mondiale de Psihiatrie (WPA), ținut în colaborare cu Asociația Europeană de Psihiatrie (AEP), eram programat în prima zi dimineața, imediat după deschidere, să prezint o comunicare privitoare la programele de reabilitare (resocializare) din România. Am amintit de aceste întruniri sportive realizate cu echipe comune pacienți-nepacienți, ce avuseseră loc pe vremuri la noi. A fost aspectul care a atras cel mai mult atenția, după cum a rezultat din întrebările oficiale și neoficiale ce mi s-au pus. Ce păcat că totul a murit!

Tot prin acele vremuri – e vorba de anii '75-'80 – am început și dezvoltat programe de dans cu pacienții (expresia de „dans-terapie” mi se pare un barbarism; ulterior, după '80 s-a vorbit de „discoteca pacienților”, însă nici această expresie nu mi se pare potrivită). Am întâlnit un om minunat, pe Carmen Nani, care a fost și este registratoare medicală la L.S.M. Carmen avea și are un suflet deschis, iubitor de oameni

și mai ales de pacienți. Iar când zâmbește, împlânzește și cucerește pe oricine. Deci, am instalat un magnetofon cu muzică de dans, am mai antrenat și pe alții – câțiva medici secundari –, am invitat pacienți internați sau recent externați în sala de la etajul I al Clinicii, am dat drumul la muzică... și i-am invitat la dans. Schizofrenii, deliranții, chiar depresivii ușor remiși, toți de vârstă mai tânără, au răspuns pozitiv. Poate se rușinau să refuze o invitație la dans a medicului și a unei alte persoane cu funcții oficiale în spital și cu semnificație, resimțită în destinul lor. Imediat, au început să danseze și între ei. Programul s-a desfășurat la început în fiecare marți după-amiaza. Locul s-a mutat cu timpul într-o sală din curte, mai mare, destinată a fi un fel de club al pacienților. Numărul celor care reveneau la aceste întâlniri de dans – cu ceai și fursecuri la început – a crescut mereu. Se pretindea o ținută civilizată, erau pauze pentru discuții, dialog, unii se prezentau altora. O parte din participanții la activitățile sportive veneau și marțea la dans. Unii stăteau doar pe margine și priveau. Totuși, nu erau apatici. Aveau un program, făceau cunoștință între ei ș.a.m.d. După 1980, profesorul de sport Mitrică a introdus în sală boxe și jocuri de lumini. Ba mai cânta și el la chitară. În cele din urmă, ca multe din programele de resocializare pe care le-am menționat și le voi mai aminti, și acesta s-a stins. Lent, dar sigur. Încercarea actuală de a-l reactualiza nu a avut niciun succes. Astfel încât am renunțat.

Acum, câteva cuvinte despre Staționarul de zi. El avea și are oficial 50 de locuri (nu paturi, fiind vorba de pacienți

semiambulatori). Aici își găseau locul persoane psihotice mai ales, internate în prealabil în Clinică ori alt spital. Și încă, cazuri în fază de evaluare diagnostică, după care putea urma internarea sau tratamentul ambulator. Precum și cazuri psihotice dispensarizate care, la primul semn de recădere, veneau pentru a-și regla tratamentul, evitând internarea în spital.

Ce poate face oare omul ce petrece cam jumătate din zi la acest staționar? S-au organizat diverse programe. Despre cele sportive și de dans am vorbit deja. Apoi, discuții psihoterapeutice în grup, după metoda Battegay. În plus, doamna doctor Rodica Novac, susținută și de alții, a introdus aportul „colaboratorilor externi”, adică persoane ce din diverse motive – prietenie cu cei din echipa psihiatrică, foști pacienți sau rude ale acestora, curiozitate și generozitate – acceptau să vină periodic și să realizeze programe ocupaționale, socio-culturale, cu bolnavii.

Să începem cu „teatrul”. Într-o anumită perioadă, cel puțin două doamne, actrițe de prestigiu, veneau și organizau săptămânal un mic spectacol, centrat în special pe miniscenete și declamări. În acest cadru, deseori, era prezent un talentat cântător la chitară. Regizorul oficial al Teatrului Național din Timișoara, domnul Ieremia, a sprijinit aceste activități, după cum a contribuit și la realizarea unor programe socio-culturale la Spitalul din Jebel.

Apoi, doamna Goian, pictorița, un nume cunoscut în domeniul ei, mai ales prin portretele făcute multor regizori de teatru – deci domeniile se întretaies. A fost toată viața dăruită

ființelor sensibile și celor handicapate. Mulți ani a lucrat cu copii și tineri, normali și anormali, propunându-le să realizeze ceva plastic-colorat, înmuindu-și degetele în culori și acționând asupra unei coli albe, rezultatul fiind apoi discutat în grup. Într-o altă perioadă a încercat să realizeze „structurarea realității” la psihotici dezorganizați mental, propunându-le să reproducă pictural cât mai fidel ceea ce văd, ca natură moartă, riguros aranjată, sau chiar reproducerea unui tablou ce reprezenta așa ceva. A trecut după aceea la prezentări, folosind volume de artă și diapozitive, expuneri ale creației marilor artiști plastici, urmate de discuții, și dezbateri. Încă sper că doamna Goian, care și în prezent vine săptămânal la Staționarul de zi, se va așterne pe scris și va prezenta experiența pe care a acumulat-o, benefică pentru atât de multă lume (activitate neremunerată în niciun fel) și căreia nu i-am găsit echivalent niciunde pe meridianele lumii.

Mai aveau loc și concerte de muzică la vioară și dezbateri pe teme muzicale, expuneri și comentarii pe teme istorice. Nimeni nu era obligat să participe la astfel de activități. Ele erau oferite celor internați la Staționarul de zi, dar puteau participa și cei internați în clinică.

În aceeași vreme (suntem după 1975) a luat ființă Compartimentul de Ergoterapie Ambulatorie din Timișoara. Inițiatorul și inima vie a acestuia a fost doctorul Viorel Ardeleanu. Pe atunci avea și un cuvânt de spus la Direcția Sanitară Timiș, ceea ce i-a permis să fie mai eficient. Există o legislație ce făcea posibilă înființarea în instituțiile medicale

(nu neapărat de psihiatrie și de peste 20 de ani mă tot gândesc de ce în niciun alt sector al medicinei nimeni nu a dorit să beneficieze de această lege) a trei tipuri de terapie prin activitate productivă. O formă se referă la pacienții internați timp îndelungat și cărora le sunt benefice programele de activitate socio-terapeutică. Se putea – și se pot – aloca fonduri pentru ca aceștia să îndeplinească diverse activități (modelaj, cusut, croitorie etc.); produsele nu se vând, dar rostul terapeutic este remarcabil. A doua formă se referă la pacienții ce sunt internați pentru lung timp în spitale (bolnavi cu tuberculoză, schizofreni, deficienți motorii). Pentru aceștia se pot organiza ateliere speciale, unde se produc bunuri comercializabile. Din venit, 30% urmează să fie atribuit direct pacientului producător, iar restul utilizat pentru ameliorarea condițiilor sale de existență intra-spitalicească. După cum am mai amintit, această formă a fost dezvoltată cu grijă și seriozitate la spitale ca Șipote (Iași), Târnăveni (Mureș), Jebel și Gătaia (Timiș) și la Spitalul de Neuropsihiatrie Infantilă din Lugoj, unde s-a realizat prin grija doctorului Lucian Borbil și a altora un compartiment de producere a covoarelor persane. Programul era minuțios și științific pus la punct. Doctorul Borbil vizitase țările scandinave și poate de acolo, poate din proprie inițiativă, a realizat programul respectiv. În ateliere activau deficienți mentali gravi, „imbecili” în limbajul tradițional. Ei beneficiau de o instrucție minuțioasă și îndelungată pentru a învăța să diferențieze materialul, lâna, culorile. Urmau alte luni în care învățau să facă noduri, altele ca să

reproducă pe modele imagini simple, până ce ajungeau să realizeze frumoase covoare, căutate de o lume întreagă. Drama consta în faptul că, odată ajunși la 16 ani, prin lege, trebuiau să părăsească instituția. Unde să se ducă? Ce să facă? Nimeni nu a putut rezolva de-a lungul deceniilor această problemă și ea nu e rezolvată nici astăzi.

Cea de-a treia formă prevedea (și prevede, deoarece actul normativ respectiv nu a fost anulat) activități productive și remunerate pentru pacienții ce locuiesc în comunitate. Organizarea sa a început în Timișoara în 1978, în aceeași curte în care funcționau Staționarul de zi și LSM-ul. Deci, în vecinătatea Clinicii. În doi ani s-au pus pe picioare cinci ateliere: cartonaj, asamblare de aparate electrice, tâmplărie, croitorie, artizanat. Primele două activități au fost realizate în colaborare cu întreprinderi. Acestea ne furnizau de exemplu carton din care se realizau cutiile-ambalaj sau subansamble de contoare, pe care pacienții le montau sub supravegherea unor instructori. Tâmplăria avea un atelier în care lucrau 5-7 pacienți pe lângă un tâmplar calificat, realizând jucării din lemn, mobilier pentru grădinițe și altele. Croitoria s-a dezvoltat cel mai mult și a fost atelierul cel mai solicitat și constant, ajungându-se să se lucreze în două ture. Comenzile veneau de la spitalele din județ, constând în pijamale, halate, lenjerie de pat. Atelierul de artizanat a realizat sub conducerea d-nei Mătășaru lucruri minunate, de la cordoane și poșete rafinate, făcute din deșeuri de piele (de la Fabrica de mănuși) la mărtișoare, păpuși și panouri decorative. Un timp am avut la

dispoziție și o grădină, lângă terenul de sport, unde se cultivau roșii și diverse legume, dar după 1990 proprietarul și-a revendicat terenul. Activitatea atelierelor presupunea o infrastructură organizatorică (achiziționări, transport, desfacere, operațiuni contabile), domeniu în care Spitalul Județean ne-a ajutat tot timpul. Pacienții primeau 70% din valoarea încasată a muncii lor, ceea ce constituia un venit remarcabil pe lângă pensie (unii din ei nu o aveau nici pe aceasta). Treptat, compartimentul de ergoterapie s-a extins în încăperi aflate pe o străduță din apropiere („Intrarea Reșița”), iar în prezent toate atelierile se află acolo, printre diverse magazine, ateliere sau locuințe. Deci, în plină comunitate.

Apropierea fizică între diversele servicii psihiatrice din Timișoara a permis și o destul de bună colaborare între terapeuți. Unii pacienți beneficiau de serviciul de ergoterapie încă din perioada internării în clinică. Sau erau internați la Staționarul de zi cu intenția ca, alături de programele de resocializare, să se obișnuiască și cu activitatea ergoterapeutică. Treptat, cei 50-70 de pacienți (majoritatea schizofreni și deliranți) ce activau la ergoterapie (dintre care un nucleu de aproximativ 40 de persoane în mod constant) au realizat, împreună cu personalul, un fel de comunitate. E drept că de ei se ocupa și o asistentă medicală, ce avea grijă de tratamentul medicamentos, psihologii noștri, un timp un sociolog (care a încercat și programe de psihoterapie de grup) și asistentele sociale, ce se preocupau de problemele locative, familiale și altele (asistența juridică era asigurată de Florin Gâldău).

În prezent, niciunul din acești specialiști nu mai activează într-o sprijinirea acestui compartiment. Activitatea la sectorul de ergoterapie ambulatorie nu a constat doar din muncă, tratament și asistență socială. Se organizau și programe socio-terapice, sportive, jocuri de societate, muzică, vizite la muzee sau la grădina zoologică. Se legau prietenii. Evenimente importante aveau loc de Crăciun și cu ocazia excursiei anuale. De Crăciun, tot grupul se deplasa la restaurantul Dalas și lua o masă festivă. Se țineau și discursuri, se cânta (odată chiar a fost o orchestră), se dansa, (bineînțeles, personalul împreună cu pacienții), se făceau fotografii. După 1990, mesele festive s-au ținut și de Paști. Întâmplarea cea mai mult așteptată era însă excursia. Ea avea loc vara. Se închiria un autobuz, se făcea un traseu de două, trei zile și pacienții împreună cu personalul, uneori cu membrii de familie ai acestora, plecau. Mi-aduc aminte de una din primele, efectuată la Băile Herculane. Pe drum ne-am oprit de câteva ori. Un schizofren care stătuse douăzeci de ani închis în casă și apoi, venind la ergoterapie, nu a vorbit până atunci cu nimeni, a început spontan să cânte și să danseze. La Herculane am fost cazați la unul din cele mai luxoase hoteluri. Chelnerii ne-au servit ireproșabil. Pe furiș, schizofrenii își scoteau sticluțele cu haloperidol și puneau picăturile în pahare. A doua zi am făcut plimbări, plajă și baie la strandul din stațiune. La întoarcere, cu Tijă, pacienții l-au sprijinit pe unul din instructorii ce se cam întrecuse cu băutura. Am făcut fotografii. Și acum mă uit cu interes și duioșie la aceste amintiri.



Banii pentru evenimentele menționate proveneau din acei 30% din venit, ce nu se atribuia direct pacienților. Doctorul Ardeleanu a constatat cu timpul și un alt fenomen: participanților la ergoterapie le creștea stima de sine. Ei își anunțau vecinii și cunoștințele că s-au angajat și lucrează. Le-am făcut și o legitimație tip, cu fotografie, și cu inscripția „angajat la ergoterapie”, adăugând mai multe parafe și ștampile. De fapt, obiectivul nostru consta în încadrarea efectivă în muncă. Și, în destul de multe cazuri, am și reușit. După unul sau doi ani de activitate în acest cadru, simptomatologia fiind stabilizată și relaționarea socială bună, asistentele sociale începeau să caute pentru ei un loc de muncă. Ne înțelegeam bine și cu comisia de expertiză a capacității de muncă, în special cu doctorul Liviu Boroș; și prin intermediul acestora, cu Oficiul forțelor de muncă. Pacientul era familiarizat psihologic cu noul loc de muncă, viitorii săi colegi fiind și ei pregătiți psihologic, astfel s-a reușit replasarea în activitate a multora. În 1988 am făcut și studiu asupra capacității de muncă la schizofreni, a pierderii și recâștigării acesteia. Am identificat atunci 40 de cazuri care, după trecerea prin ergoterapie și reangajare, s-au menținut cel puțin doi ani în activitatea socialmente standardizată. Au existat desigur și eșecuri, precum și eșecuri ale integrării în ergoterapie. Am publicat acest studiu în „European Journal of Psychiatry” în anul 1991. După 1990, noile condiții ale pieții muncii, concurența și șomajul au făcut ca problemele să se pună altfel. Ergoterapia ambulatorie din Timișoara își continuă însă activitatea.

Pe lângă cele prezentate deja, mai menționez un proiect ce a fost reluat de mai multe ori și din diverse incidente. E vorba de „cluburile” psihiatrice. Astfel de cluburi au fost organizate pentru tinerii psihotici (predominant schizofreni) și pentru persoane de vârstă a treia, predominant singure. Ultima modalitate am încercat-o o singură dată, împreună cu doamna doctor Domnica Nebunu și doamna doctor Iolanda Puie, însă a durat doar câțiva ani. Dincolo de activitățile ce aveau loc în spațiul clinicii, după remisiune și externare bătrânii se invitau reciproc acasă sau prin alte locuri. Clubul pentru tinerii psihotici a avut o bună funcționare în perioada '80-'85, apoi '91-'94, fiind supervizat de doctorița Iolanda Puie, de la L.S.M., cu sprijinul doctorului Ioan Olteanu de la Spitalul din Jebel. Persoanele inimoase, care animau atmosfera, erau Carmen Nani și Lulu Giurgiu. În prezent, de peste un an, funcționează de asemenea un astfel de club, pentru activitatea căruia se străduie și un tânăr rezident. Pe de altă parte, Asociația de autoajutor a rudelor și a bolnavilor psihici pe nume „Armonia” – cu sediul provizoriu în zona atelierelor de ergoterapie – a fost organizat și ca un club pentru tineri.

Mai menționez aici activitatea desfășurată de psihiatri în întreprinderi. A fost o acțiune de tipul psihiatriei comunitare, care cred că și-a avut, la vremea respectivă, rostul ei. Programele au început în anul 1978. Ideea era ca un medic din Spitalul Jebel, Gătaia sau din LSM, să meargă o dată pe săptămână într-o întreprindere și acolo, împreună cu medicul generalist al instituției, să acorde asistență psihiatrică, să

depisteze cazuri în fază incipientă, să se îngrijească de soarta foștilor bolnavi și să fie la dispoziția tuturor celor ce treceau printr-o criză sufletească. Acțiunea, în forma ei amplă, a durat până în 1990. La un moment dat 17 psihiatri vizitau săptămânal 24 de întreprinderi ale Timișoarei. Totuși, și această activitate a scăzut în amploare, între altele și datorită transformărilor ce s-au produs în economie. În prezent mai sunt patru psihiatri, din Jebel și Gătaia, care mai fac astfel de vizite. În 1992, la o întrunire de psihiatrie comunitară la Amsterdam am prezentat o scurtă sinteză a acestui program, stârnind interesul participanților.

După modelul celor ce se petrecea la Timișoara, psihiatrii din Lugoj au început și ei să facă vizite similare. Mai mult chiar, la un moment dat, regretatul doctor Radu Cătănici a pornit-o cu mașina proprie prin satele din jur, după ce și-a anunțat în prealabil colegii de programul psihiatric făcut prin deplasarea în comunitate.

În încheiere, voi aminti câteva aspecte ale resocializării, ce s-au realizat în Spitalul Jebel (deosebit de interesante au fost și cele făcute la Gătaia, însă nu mă pot extinde). Ajungând aici, nu pot să nu precizez faptul că pentru noi, pentru mine și colegii din zonă, „resocializarea” înseamnă sprijinirea pacientului pentru a duce o viață cât mai independentă și complexă în afara spitalului, în comunitate. Subliniez acest lucru, deoarece, la București, doctorul Aurel Romilă și-a manifestat de mult, dinainte de 1980, interesul pentru „resocializare”, fiind primul în România care a sprijinit formarea unei Asociații

de „autoajutor” a rudelor pacienților psihici. El a pus însă accentul pe „resocializarea realizată în spital”. A înființat chiar un pavilion ce se numea și se numește „Reso”. Și știu exact că avea intenția să-l amplifice, la dimensiunea unui Institut Național. Faptul că în spital pacientul are nevoie de programe stimulative, de ergoterapie, kinetoterapie, psihoterapie, este firesc. Cred însă că și mai firesc este ca aceste programe să se realizeze și după externare, în comunitate, cât mai aproape de locul curent de habitat al persoanei, în staționare de zi și compartimente de socioergoterapie aflate în afara zidurilor spitalului. Doctorul Eliot Sorel, în prezent președinte al Asociației Mondiale de Psihiatrie Socială, care a vizitat în repetate rânduri România, susținându-l pe doctorul Romilă, nu mi-a răspuns niciodată, în cadrul multiplelor întâlniri, de ce nu-i recomandă cea de-a doua formulă.

Și acum Jebelul. Profesorul Pamfil a lansat la un moment dat ideea că ar fi de dorit ca Spitalul de Psihiatrie să fie un fel de micro-cosmos uman, un sătuc sau un orășel, cu diverse instituții, inclusiv biserică (în prezent funcționează o minunată sală-biserică la Gătaia și o alta la Jebel, ceva mai puțin finisată și rafinată). Dezvoltarea psihiatriei zonale s-a făcut însă nu în direcția baricadării față de lume, ci spre deschiderea porților spitalelor către aceasta.

Faptul că s-a acceptat ca psihiatrii din Clinică, Jebel și Gătaia să-și urmărească și să-și dispensarizeze pacienții în ambulator, putând face și consultații pentru populație, iar cei din ambulator aveau libertatea să-și urmărească și trateze

pacienții internați în Staționarul de zi și Clinică – faptul că psihiatrii din Jebel și Gătaia se deplasau în întreprinderi, că la un moment dat, o dată pe săptămână, ofereau consultații psihiatrice în patru orașele ale județului (Deta, Jimbolia, Sânnicolau Mare, Buziaș), toate acestea creșteau fluența dintre staționar și ambulator. Era vorba acum însă de o altă idee. Și anume, de deschiderea instituției psihiatrice, recte a spitalului, spre comunitate. Prin anii '70 am văzut un documentar francez despre un spital din sudul Franței, de la Albi. Cu ocazia unei sărbători locale, membrii localității se întâlneau cu pensionarii spitalului de psihiatrie și petreceau o zi sau mai multe împreună. Mi s-a părut însă prea puțin. Împreună cu doctorul Florin Gâldău și cu alții (oricum cu sprijinul doctorului Ștefan Stössel și mai târziu al doctorului Nicolae Enășescu, în perioada directoratului acestuia la Jebel – și, indirect, al lui Doru Ogodescu) am pus la cale și am realizat alt plan. Jebelul este o comună mică, aflată la aproximativ 20 km de Timișoara, având în jur de 5000 de locuitori. Spitalul, care la înființare avea 600 paturi, are o importanță deosebită pentru această comunitate umană, cel puțin din punctul de vedere al ocupării forței de muncă. În plus, comuna nu avea un centru civic prea activ. Ne-am gândit, doctorul Gâldău și cu mine, să facem din spital un al doilea centru civic al comunei, o a doua agora, într-un sens foarte larg. La dispoziție ne stăteau spectacolele, sportive și artistice.

Echipa de fotbal a comunei activa în campionatul județean, însă nu avea un teren adecvat. A fost amenajat unul în

centrul spitalului, omologat de comisia de specialitate. Aici se antrenau, de trei ori pe săptămână, membrii echipei locale, alături de care erau, ca sprijin, suporterii comunei (și pacienții din curiozitate). Iar tot la două săptămâni, duminica înainte de masă, aveau aici loc confruntările oficiale dintre echipele de juniori și seniori ai localității cu cele din alte orașe județene, cum ar fi Lugoj, Timișoara, Deta, Jimbolia, Comloșu Mare. Antrenamentele și meciurile s-au desfășurat fără întrerupere între 1976-1991. La ele participau, desigur, suporterii locali. Deci, comuna venea în spital, și nu invers (intrarea era liberă). Participau și suporterii ce însoțeau echipa în deplasare. Pacienții asistau la spectacol împreună cu rudele și toate persoanele ce veneau duminica în vizită. De obicei susțineau echipa locală. Totul s-a desfășurat în limitele unei sportivități, ce a făcut ca în repetate rânduri terenul din Spitalul Jebel să obțină premiul de „fair play”.

Un alt aspect îl constituiau spectacolele artistice. În fosta cazarmă de la Jebel rămăseseră destule săli fără o destinație precisă. Un pacient internat, cu înclinații constructive și plastice, și-a exprimat intenția ca unul din aceste spații să-l structureze ca o sală de spectacol. Împreună cu alții, între 1981-1983, a pus la punct o sală de spectacole, în această sală au avut loc diverse manifestări artistice ce au reunit pacienți internați, personal, membri ai comunei Jebel, ai comunelor învecinate și persoane venite special din Timișoara pentru eveniment. Au fost spectacole folclorice, precum și de alte tipuri. Sala a ars în 1983. Directorul Lae Enășescu s-a străduit și

a pus la punct o alta, mai mare, unde au avut loc de asemenea spectacole, precum și întâlniri științifice.

Bunele relații între unii psihiatri și unele persoane marcante în domeniul muzicii au favorizat de asemenea manifestările de la Jebel. Celebra – în prezent – formație „Pro muzica” a organizat aici spectacole de muzică și lumină, atrăgând în interiorul spitalului multă populație (așa cum a făcut pentru Gătaia formația „Phoenix”). În sfârșit, mai amintesc că în 1984, cu ocazia „rugii” tradiționale a comunei (în Banat ruga este sărbătoarea ce are loc cu ocazia hramului bisericii, așa cum în alte locuri e nedeea) a avut loc pe stadionul din interiorul spitalului Jebel un eveniment hipic, cu participarea a 20 de cai și călăreți, în aplauzele comunității locale și zonale. Cine știe, poate că Florin Gâldău, care a fost sufletul manifestărilor amintite, amintindu-și de Doru Ogodescu se va așterne pe scris și ne va relata pe larg aceste întâmplări.

Cele menționate mai sus au fost inițiative, unele destul de persistente, care au încercat să spargă barierele dintre staționarul de psihiatrie și viața din comunitate. Poate tocmai datorită faptului că nu erau expresia unor programe foarte temeinic și științific elaborate (și nici centralizate), ele nu au supraviețuit în timp. Totuși, mărturia mea de om este aceea că multe din cele ce s-au petrecut pe aceste meleaguri, și despre care doctorul Ogodescu ar fi vrut să scrie, au fost pline de umanism și în consens cu orientarea comunitară a psihiatriei. Dacă nu chiar devansând, pe ici pe colo, spiritul acelei vremi. Ulterior, stilul de viață general și cel al pacienților s-a

schimbat. Multe din programele de pe atunci s-au stins și au prins viață altele. Timpul se scurge, noi îl facem să curgă spre șes și spre mare, pacienții noștri se căsătoresc și apoi ne invită la botez, programele, la rândul lor, se nasc, se amplifică, mor sau produc copii... și cine știe câte se mai întâmplă. Vorba lui Heraclit: „Eonul (=timpul) este un copil care se joacă, mutând mereu pietrele de joc; este domnia unui copil” (Fragm. 52 Diels-Krantz, în traducerea lui Ion Banu).





## **DEPRIMĂRI ȘI FRĂMÂNTĂRI PSIHIATRICE ȘI UMANE. CUMPĂNA ANILOR '90**

De pe la începuturile deceniului '80, totul se încețoșă de la o zi la alta, văzând cu ochii. „Ce simți?” mă întrebă într-o zi Sucubus. „Că mă dizolv!” Avansam lent, progresiv, inductabil înspre negură. De când? De cinci, zece, cincisprezece ani sau cine mai știe de când, dintr-o vreme în care nu ne-om fi născut noi și Europa, sau omenirea, vorba lui Cioran! Un timp fuse-serăm, o parte din noi, cuprinși de avânturi nebunatică, chiar realizând câte ceva, fapt de care nu ne-a fost și nu ne este rușine. Acum, în tăcere aparentă, supraviețuim. Măcar din anumite puncte de vedere eram lăsați în pace, considerați ca inofensivi pe termen scurt. Sau bine controlați.

Profesorul Pamfil s-a pensionat înainte de 1980. A continuat să locuiască în Clinică, până la decesul său din 1994. Doctorul Ștefan Stössel, ce i-a urmat șef de disciplină în calitate de conferențiar, a părăsit definitiv țara în 1982, optând pentru Germania, unde trăia sora sa și unde – mi s-a spus, dar nu am verificat – avea ceva recompensă asigurată după cumplitele sale chinuri din adolescență, de la Buchenwald. Doctorul Stössel a fost un personaj cu totul remarcabil, inteligent, cu o intuiție de invidiat, cu un imaginar fertil, nu arareori angajat efectiv într-o bine, cu rezultate ce se

pot constata și azi. Prin fire nu era un om al ordonărilor sistematice și al literaturii parcurse exhaustiv, al disciplinei în cercetare și acțiune. Îi plăcea improvizația și jocul, a cultivat uneori chiar arbitrariul. Pentru oricine l-a cunoscut va fi foarte greu să răspundă prin „da” sau „nu” la calificarea sa într-un sens sau altul. Totuși, este de notorietate publică faptul că a sosit în Timișoara împreună cu „primul val” al studenților și membrilor comunității universitare medicale a noii Facultăți de Medicină, înființată prin decret de Primul-ministru al vremii, dr. Petru Groza. (Familia acestuia a făcut ulterior și o donație Facultății pe baza căreia s-a amenajat actuala sală a senatului.) Părinții lui Ștefan Stössel au fost, din câte știu de la el, proprietari de întreprindere în Baia Mare. Liceul l-a făcut la Oradea. Până când regimul horthisto-nazist i-a deportat familia la Buchenwald, unde părinții au murit. O asemenea istorie de viață trăită în adolescență, odată ce lagărul a fost eliberat de Armata Roșie, justifică până la un punct opțiunea sa inițială de extremă stângă și înregimentarea în grupul de șoc ce funda în jurul anilor '50 Institutul de Medicină din Timișoara. Profesorul Predescu, ce și-a început studiile medicale la Timișoara, dar și le-a continuat apoi din anul trei la Moscova și Leningrad (unde a terminat și doctoratul, fiind ulterior timp de aproximativ 20 de ani „șeful” psihiatriei din România), la o întâlnire comună, unde s-a băut și s-a cântat mai mult, i-a reproșat că, student fiind, în anul doi, era în același timp lector la marxism-leninism, nepurtându-se chiar culant față de colegi. Nu am verificat această informație cam

nebulosă și făcută în condiții speciale. Îmi amintesc însă un fapt din perioada studenției mele timișorene. În 1955 a izbucnit revolta din Ungaria și trupele sovietice s-au deplasat în masă acolo (pe mine m-a trezit huruitul tancurilor într-o noapte, deoarece locuiam lângă o cazarmă sovietică). În Timișoara au avut loc oarece mișcări studențești, soldate cu rețineri și interogatorii ale studenților, inclusiv cu desființarea organizației UTC, urmând să se constituie alta. Atunci cel puțin, sincer sau nu, Ștefan Stössel a fost tranșant. Ne-a spus (sper să-mi amintesc cât de cât corect, iar dacă greșesc, cine își amintește mai bine să mă corecteze): „Tovarăși studenți, dacă în clipa aceasta ni se comunică faptul că trupe imperialiste au fost parașutate în munții din preajma Băilor Herculane, cine se înscrie voluntar să ne îndreptăm spre ele pentru a apăra patria noastră socialistă?!” Repet, dacă nu reproduc exact, îmi cer anticipat scuze. Dar sensul discursului acesta era. Ulterior, de-a lungul anilor, în interiorul profesiei, a avut parte și de colaborări bune și de tensiuni. Era deschis noului și s-a dăruit cu generozitate multor inițiative, sprijinindu-le perseverent. El este cel căruia i se datorează în mare măsură înființarea spitalelor Jebel și Gătaia și multe din cele realizate în acestea. Deci, complexitatea existenței unui om nu poate fi prinsă într-un ac de gămălie ca un fluture în insectar. După ce a plecat, ne-a vizitat în câteva rânduri. Și din câte știu, a rămas în relații bune sau amiabile cu toți cei cu care a conviețuit mai mult timp în Timișoara.

Plecând în 1982 din țară, doctorul Ștefan Stössel mi-a făcut, la prima vedere, un serviciu indirect, deschizându-mi mai repede calea de acces în ierarhia universitară. Am preluat deci conducerea Disciplinei de Psihiatrie. De urgență, toți colegii am redactat un curs de psihiatrie pentru studenți (nu exista niciunul în România de peste 30 de ani). În 1983 s-a scos la concurs postul de conferențiar la Disciplina de Psihiatrie, la Institutul de Medicină din Timișoara, împreună cu altele necesare și vacante. În total șapte. Desigur, acest anunț de concurs a fost publicat în buletinele oficiale al vremii. M-am înscris, depunând întreaga documentație pretinsă. În final s-au ținut însă doar cinci concursuri, cele de la psihiatrie și fiziopatologie dispărând enigmatic. Fără explicații și fără comentarii. Ulterior, am aflat că pentru Medicina Timișoara se aprobaseră la Minister doar 5 posturi și nu 7, cât fuseseră publicate. Cine a decis oare cine să intre sau nu, între aceste 5 poziții? Nu am aflat. Fără comentarii! Perioada anilor '80-'90 am trăit-o la Timișoara în atmosfera unei penibile degradări spirituale și morale ce cuprinsese întreaga țară. Nu mai eram „echipa” anilor '60... Unii plecaseră, alții muriseră, alții tăceau, total sau pe jumătate, alții se luptau – fiecare în stilul lui propriu – cu morile de vânt. Din perspectivă psihiatrică, toate programele noastre de avangardă, compatibile și comparabile cu ceea ce se petrecea în lume la timpul respectiv, programe începute în anii '70, s-au deteriorat lent și ferm. Explicația pentru mine era clară. O știam de pe atunci și am prezentat-o ulterior, după 1990, la nenumărate congrese internaționale, nefiind însă

receptat cu înțelegere. Echipa noastră terapeutică s-a uzat, a diminuat, a tins spre dispariție. Și niciun nou imbold nu a fost prezent. Dimpotrivă. Îmi amintesc că la o reuniune a Asociației Mondiale de Psihiatrie Socială, ce a avut loc la Roma în 1992, am prezentat un fel de grafic, improvizat pe loc (dar pe care l-am reluat ulterior, reproducându-l cu orice ocazie). El se referea la anii în care a fost stopată, prin decizie de la centru, formarea și afirmarea în România a specialiștilor ce aveau legătură sau tangență cu psihiatria:

- a) 1968 – desființarea școlilor (tradiționale și foarte bune) de asistente sociale;
- b) 1974 – desființarea școlilor de formare a asistentelor („nurselor”), care sprijină nemijlocit activitatea practică a medicilor, cu formarea postliceală de 3 ani (după care a urmat o școală de 2 ani, ce a fost și ea desființată în 1984);
- c) 1978 – desființarea formării în psihologie;
- d) 1983 – oprirea-blocarea formării în specialitatea psihiatrie a medicilor (de fapt blocarea formării în orice specialitate medicală).

De atunci și până în 1990, România nu a putut să-și formeze specialiști în niciun domeniu.

La acest nivel nu mai sunt de luat în discuție doar consecințele negative ale unui sistem ideologic, așa cum a fost cel comunist, ci particularitățile locale, impuse prin dictatura lui Ceaușescu. Ca să fim expliciti: – din 1983 nu s-a mai format niciun specialist (într-ale medicinei) în România; – nu s-a mai

realizat nicio promovare prin concurs într-o funcție didactică de predare (conferențiar, profesor de orice specialitate, nu doar în medicină); – nu s-au mai acceptat înscrieri la doctorat, urmate de procesul firesc al finalizării acestora. Cât despre participările la manifestările științifice internaționale, acestea au devenit extrem de dificile. Aș mai adăuga faptul că, din 1985, orice lucrare științifică ce ar fi urmat să fie prezentată la o manifestare de specialitate internațională sau să fie publicată în diversele forme acceptate de comunitatea științifică internațională trebuia să treacă prin multiple filtre, care să prevină divulgarea secretului științific de stat. Am fost invitat să particip, prin scrierea unui capitol anume, la Tratatul European de Psihiatrie, pe care-l preconiza și edita profesorul Antonio Seva din Spania (Saragosa). Ca unic reprezentant al României, am scris capitolul respectiv, iar rectorul de atunci al Institutului nostru de Medicină, profesorul Mihai Dragomirescu, a avut amabilitatea să semneze și să parafeze fiecare pagină, inclusiv cu ștampila Institutului, garantând astfel că textul meu despre aspectele psihosociale ale schizofreniei nu divulga secrete de stat. Totuși, astfel asigurat, materialul respectiv trimis prin poștă a ajuns în Spania de abia după 6 luni. Redactorul spaniol mi-a scris apoi (după publicarea Tratatului) că nu a mai întâlnit un asemenea fenomen în colaborarea sa internațională. Deci, în perioada deceniului '80, toate programele noastre ascendente de psihiatrie comunitară s-au anemiat și multe s-au stins. Absența unor noi generații în formare ne lăsa, pe noi, veteranii, într-o poziție de izolare și

semiautism. Ce mai puteam spera profesional? Desigur, nu am încetat efortul de a ne informa, de a fi în rând cu comunitatea internațională, de a studia pertinent fenomenele psihopatologice, de a face ceva pentru populație. Însă șansa era tot mai redusă. Drumul meu la Congresul Mondial de la Atena, din 1989, despre care voi povesti puțin mai departe, a fost susținut moral și de faptul că în Europa schimbările începuseră să se afirme tot mai clar. Și deci, speram noi cu toții, ele vor urma în mod firesc și în România.

Excurs semi-psihiatric despre viața personală. *Există un episod de viață din această perioadă de neignorat pentru mine, deoarece a afectat profund viața noastră, a mea și a lui Sucubus. Și care poate fi și o mărturie semnificativă despre această vreme. Suntem în 1984. După cum am mai menționat, în România din 1983 nu s-a mai ținut oficial niciun concurs pentru a se ocupa un post de conferențiar sau de profesor în învățământul universitar. Sucubus terminase filosofia la București în 1964, având șansa de a beneficia încă de unii profesori de calitate și de un program de formare serios. În urma unei atitudini de dezaprobare a comportamentului brutal și subuman al unui coleg (fiu al unei persoane importante), fără nicio explicație, nu a fost acceptată la repartizare. Adică de la repartizarea generală, pe țară, cea în conformitate cu mediile, ea fiind șefă de promoție. Conform propunerilor avansate de câțiva*



*profesori universitari, urma să rămână la Facultatea de Filosofie ca și cadru didactic. I s-a oferit totuși, după ce au fost repartizați până și cei care nu și-au susținut Licența, un post la Petroșani. Ulterior a ajuns în Timișoara, unde a lucrat ca asistent universitar la diverse institute de învățământ superior, rămânând în final la Medicină. Aici, în 1974, a ocupat prin concurs un post de predare ca șef de lucrări. După cum se știe de către toți cei care au trăit în această epocă, în învățământul superior se preda în primul an filosofie, iar în anii următori socialism științific și economie politică. Poate ideea ca studenții să aibă șansa ca, în cursul studiilor universitare, să profite de expuneri și seminarii din aria teoretică a filosofiei nu este în sine rea. Un intelectual e îmbogățit dacă i se oferă și asimilează o astfel de perspectivă. Acest fapt nu anulează însă nevoia ca statutul filosofiei să fie respectat. Ar fi eventual preferabil ca, la diverse universități, să se predea (facultativ) unele cursuri din anumite „discipline filosofice”, specifice domeniului în cauză. De exemplu, pentru matematicieni – filosofia matematicii, pentru umaniști – teoria valorilor, pentru mediciști – unele aspecte de filosofie antropologică și biologică. A preda însă „în general” filosofie în anul întâi al universităților este ceva straniu, dacă nu monstruos. Un absolvent care în universitate a studiat filosofia timp de 5 ani se vede pus într-o situație stupidă: toată filosofia să fie concentrată în câteva cursuri! De ce?*

*Pentru ce? Cui folosește? Oricum, asta era situația. La Medicina din Timișoara era deja o „titulară” a domeniului, ce activa (pe multe planuri) din anii de glorie '50, de pe timpul când se preda în general „marxism-leninism”, și care a acceptat în cele din urmă să aibă o asistentă, absolventă oficială a unei Universități de Filosofie. Ba chiar ca aceasta să promoveze, astfel încât să predea și ea un curs, apărând astfel expuneri paralele (deci comparabile). Și încă, în această situație, să mai fie încadrată o nouă asistentă, tot absolventă de Filosofie! Practic nu erau norme decât pentru două persoane. Acest demers s-a realizat însă în anii în care titulara se apropia de pensie, pregătindu-se o succesiune. (Pentru a puncta specificul istoric al acestor vremi, menționez că și soțul titularii era profesor universitar la Politehnică. Subliniez că totdeauna am fost foarte bine primiți în casa lor. Divulg faptul că am aflat direct de la el lucruri ce ar putea fi menționate în cartea recordurilor; spre exemplu, actualul profesor, în anii mișcărilor profund transformatoare din România, din jurul anilor 1950, fiind student încă, ajunsese decanul Facultății de Electrotehnică, ținând ședințe și dirijând activitatea profesorilor săi.) Oricum pensionarea se apropie inevitabil, prin vârstă, și în cele din urmă s-a și produs. În acest moment, brusc, titulara o informează pe Sucubus că a vorbit la telefon cu Gustav Erdey, ce de mulți ani ocupa un post de activist la Comitetul Județean PCR, responsabil fiind cu probleme*

de învățământ, medicină și cultură, ca să-și grăbească oficializarea „doctoratului” realizat la Școala de Partid „Ștefan Gheorghiu” din București, pentru a putea prelua conducerea predării filosofiei la Medicină. Gustav Erdey terminase „Sorbona” – cum se spunea instituției respective la Timișoara. Adică Institutul Pedagogic de 3 ani, în domeniul biologiei (specialitatea Zoologie). După aceea, ca revoluționar de profesie, a ocupat funcții în aparatul de partid. A avut, ce-i drept, o ședere de aproape doi ani la „Ștefan Gheorghiu”, timp în care, acolo, în același timp ținea cursuri celor din provincie și își pregătea „doctoratul”. Pe care l-a și susținut. Astfel încât, în momentul pensionării titulare, a și venit să predea în locul ei filosofia la Medicină (unde, nota bene, nu existau norme decât pentru două posturi, restul urmând a fi completate cu alte materii și în alte institute). Pentru ca nu după mult timp să fie „numit” conferențiar. Repet, într-o perioadă în care în România nu se mai desfășura niciun concurs pentru post de profesor sau conferențiar. Fără explicații și fără comentarii.

Respect prea mult filosofia pentru ca însuși acest fapt, ca simplu fapt, să nu-mi fi fost indiferent. Dar în joc se afla și soarta unor oameni, ce astfel rămâneau fără „norme”, fără slujbă definitivă, urmând să-și caute ore de predare și seminarii, locuri de muncă pe aiurea. Sucubus a căutat explicații la Institut, fără a le primi. Și nici la Centrul Universitar de Partid (condus de un activist

*fără studii superioare). Iar prim-secretarul PCR al județului de atunci, pe numele de familie Pacoste (care era familiarizat cu problemele învățământului superior, deoarece mulți ani fusese secretar al comitetului de partid al Centrului Universitar București), la audiență, a ascultat trei propoziții și apoi, cu pseudopolitețe, a răspuns: „Vă mulțumesc, așa a rămas”. Supralicitând (pentru a înțelege „cum e posibil?”), l-am întrebat pe un fost prim-secretar aflat în pensie de boală. Acesta a informat-o pe Sucubus că nu e nimic de făcut, Comitetul Județean PCR de mult timp dorea să scape de Erdey și, în sfârșit, găsise o soluție. Iar Rectorul de atunci al Institutului de Medicină a susținut sus și tare în fața lui Sucubus că totul e legal, că așa trebuie să se procedeze, deci să se supună și „să nu mai calce pe la Rectorat” (căci „el a mâncat destul pâine neagră” – fiind fiu de preot – „în timp ce alții ca ea au mâncat pâine albă”. Sic!).*

*Când a ieșit din Institut, după această discuție, o așteptam, împreună cu Semi Novac. Era palidă. De furie și scârbă. Ce rost are ca un om, oricum chinuit de boli trupești, să facă efortul continuu de a se menține activ într-o lume ce pune atâta preț pe filosofie!?...*

*Drept urmare, dând curs și făcând publice suferințele biologice existente de o bună bucată de timp, Sucubus s-a pensionat. „Ai spirit de boieroaică”, i-a spus Constantin Noica în autobuzul spre Păltiniș, cam peste un an, dacă îți permiți, filosoafă fiind, să trăiești ca*

*pensionară”. (Noica era fiu de boier și puțin știu că imediat după 1945 s-a dus să se ocupe de moșia ce-i revenea, astfel încât, într-un an, din herghelia de zeci de cai au mai rămas doar trei.) Boieroaică... neboieroaică... Cine poate oare percepe și resimți în mod direct și la dimensiuni reale durerea ce se adună în ani și ani de izolare; sau sentimentul ce se adâncește abisal că drumul pe care ai pornit s-a frânt, că rostul, fie el și doar didactic într-ale filosofiei, nu se mai poate petrece... Că trec orele, zilele, săptămânile, lunile, anii... fără a mai avea șansa să dialoghezi aproape cu nimeni. Ce ar fi zis oare Jaspers, psihiatrul metamorfozat ulterior în filosof existențialist, despre o astfel de „situație limită”?!...*

*Deci, să nu-l uităm pe Gustav Erdey și lumea sa.*

După 1980, continuase câțiva ani Cercul de discuții interdisciplinare de la Clinica Psihiatrică, despre care am pomenit, centrat asupra științelor umane, hermeneuticii etc. După ce, în 1982, am preluat conducerea Disciplinei de psihiatrie, mi-a rămas mai puțin timp pentru astfel de îndeletniciri, astfel încât aceste întâlniri s-au stins prin anii '84. Tradiția însă nu moare ușor. A apărut, la Clinică, un nou nucleu de dezbateri interdisciplinare, la care participau în continuare profesorul Pamfil și cu mine. Acesta a fost inițiat și coordonat de doctorul Florin Gâldău. Tradiția cercului de „bionică” și a celui de „hermeneutică” se articula acum cu o nouă formulă. Doctorul Florin Gâldău, pe lângă formația sa de psihiatru, o avea și pe cea de

jurist. El a mediat aceste întâlniri, ce s-au ținut o vreme la Clinica Psihiatrică de pe str. I. Văcărescu și ulterior, periodic și oficial, la Casa Universitarilor de pe str. Paris, cu acordul și sprijinul directorului acesteia, domnul Secu. Inedită, poate chiar ciudată, era componența cercului. Din el făceau parte în afară de medici psihiatri (din Clinică, Jebel, Gătaia) și medici legiști (profesorul Traian Crișan, doctorul Milan Dressler), juriști în diverse ipostaze: procurori, judecători, avocați. Și încă, sociologi, psihologi, asistenți sociali, medici generalști, precum și alte persoane interesante. Întâlnirile aveau loc cel puțin o dată pe lună. Exista o tematică anunțată în prealabil, se expuneau teze, doctrine, sinteze informative, se prezentau cazuri în perspectiva analizei lor pluridisciplinare, rezultate ale unor studii și cercetări personale etcetera. Aspectul cu totul deosebit al acestor întâlniri consta în faptul că persoane ce în mod obișnuit nu doar că nu se întâlneau pentru dezbateri comune, ci din principiu se opuneau unii altora, ca de exemplu procurorul și avocatul, se aflau acum împreună, comentând probleme de interes comun. Ba, erau prezenți și reprezentanți ai ordinii publice, șefi ai miliției, reprezentanții oficiali ai penitenciarului. Au participat personalități de seamă, oameni de prestigiu în profesia lor. Pe lângă profesorul Pamfil, se menționau profesorul Constantin Stegăroiu și doctorul în drept Ion Țenchea. Acesta din urmă, la ai săi peste 80 de ani, era deosebit de activ. Avocații Secoșan, Popa și mulți alții s-au afirmat în acest cerc, acceptând rigoarea dezbaterii dialectice. Temele aduse în discuție erau variate și unele apropiate de

proiecte și programe de acțiune pragmatice. La un moment dat, am preconizat ca deținuții ce aveau la dosar decizia comisiei psihiatrico-juridice de „discernământ diminuat” să fie, la externarea din penitenciar, preluați de un sistem de asistență socială, pentru asigurarea unei evoluții existențiale ulterioare pozitive. Conducerea penitenciarului a fost, în principiu, de acord. Asistentele noastre sociale – doamna Mioara Radcov, doamna Ani Dică, doamna Florica Linu – s-au angajat în acțiune, însă rezultate pozitive semnificative nu am avut. Istoria cercului de dezbateri interdisciplinare amintit mai sus s-ar cere scrisă și publicată. Nu intră în proiectul acestor memorii așa ceva. Menționez doar că instituția cultural-universitară pe care am amintit-o a fost singura, după cunoștințele mele, care a programat și realizat în 1989 o sesiune oficială de comunicări științifice privitoare la împlinirea a 200 de ani de la „Revoluția Franceză”, întrunirea oficială – sesiunea – a avut loc, dezbaterile au fost aprinse. Profesorul Pamfil perora împotriva însăși ideii de revoluție. Oricum, am discutat până seara târziu. Următoarea întâlnire a cercului era programată pentru 16 Decembrie 1989. Zi în care la Timișoara au început evenimente teribile.

În 1983 participasem, cu peripețiile de rigoare, pe care le voi relata, la cel de-al VII-lea Congres Mondial de psihiatrie, ce se ținea la Viena. În 1989 m-am pregătit să particip la cel de-al VIII-lea, care se ținea la Atena. Timp de aproape 2 ani, pe lângă faptul de a aduna bani și de a-i transforma în valută, m-am angajat în ritualul oficial pretins și implicat de o

asemenea temerară acțiune. Am obținut o invitație oficială de la organizatori, de fapt chiar de la președintele de pe atunci al Asociației Mondiale, Costa Stefanis. Mi s-a confirmat înscrierea a două lucrări în programul științific al Congresului. M-am lansat în obținerea avizelor. Acestea trebuiau, pe atunci, să fie emise în urma unor ședințe de analiză a cazului în speță, de la următoarele instanțe: conducerea catedrei, comitetul de partid al Facultății și cel al Institutului, Biroul Senatului Institutului, comitetul de partid pe centrul universitar Timiș, comitetul de partid al unităților sanitare al județului, Direcția sanitară a județului, comitetul de partid a județului, prin persoana primului-secretar, Ministerul Sănătății, Ministerul Învățământului, Consiliul național al cercetării științifice cu semnătura personală a Elenei Ceaușescu. Le-am obținut pe toate, în afara ultimelor două. De la învățământ nu mi s-a acordat aprobarea din principiu, deoarece congresul avea loc în octombrie, deci în perioada anului universitar, iar absența timp de câteva zile era interzisă printr-un fel de decret sau circulară. Contând pe faptul că orice lege are și excepții, m-am înscris în audiență la șeful pentru astfel de probleme de la Ministerul Învățământului, celebrul tovarăș Bondrea, binecunoscut multor generații nu numai prin acțiunile sale oficiale hiperconforme cu politica partidului și securității, ci și prin notoria sa coruptibilitate. Eu m-am prezentat fără să „cotizez”. Am fost ascultat câteva minute de „tovarășul” Bondrea și apoi mi s-a comunicat că solicitarea mea este respinsă. La fel, nu am obținut avizul celebrei Elena din București. În concluzie,



m-am prezentat cu toate avizele pozitive și negative la serviciul pașapoarte al județului Timiș. Și, conform uzanței, am fost invitat să completez un formular de turist, ce mi-a fost aprobat imediat. Viza de la Ambasada Greciei am primit-o pe loc, dată fiind invitația personală pe care o aveam de la Președintele Asociației Mondiale de Psihiatrie, profesorul Costa Stefanis din Atena. Anxietatea nu m-a părăsit însă până la plecarea avionului. Sucubus, precum și unii colegi, m-au sfătuit să nu spun bucureștenilor că plec. Era posibil – perfect posibil – ca pe aeroport să mi se confiște textul comunicărilor și imaginile „posterului” ce-l pregătisem. Nu aveam pe ele semnătura care să confirme faptul că nu conțin secrete de stat (un coleg din Timișoara, doctorul Rada, specialist în chirurgie vasculară, a fost realmente oprit pe aeroportul Otopeni, deoarece, plecând la un congres științific, avea la el diapozitive cu imagini anatomo-patologice din vase sanguine degenerate. Până s-a lămurit că acestea nu conțin secrete de stat, congresul se terminase). Așa încât am stat ascuns și tăcut la București, la Mile, soțul regretatei Voislava Stoianovici, cea care a tradus în românește din sârbă extraordinara carte „Dervișul și moartea” a lui Selimovici. În sfârșit, m-am strecurat anonim și cenușiu prin aeroport, spre avionul ce urma să mă ducă la Atena. Acolo i-am reîntâlnit pe mai marii psihiatriei ai acestei lumi (fiind iarăși singurul participant din zona acestui paradoxal pustiu-fertil valah), petrecând zile cu totul deosebite în raport cu ce era pe atunci în țară în plan intelectual, științific, cultural, spiritual. La întoarcere am

aterizat pe un aeroport și într-o preajmă de o întunecime cumplită, față de ceea ce lăsasem cu câteva ore în urmă.

Sosit în țară, m-am străduit din răputeri să finalizez proiectul unei cărți de „Psihopatologie clinică”, care constituia pariul meu profesional, intelectual și moral cu profesorul Eberhard Gabriel din Viena. La începutul lunii decembrie 1989, am făcut un drum până la Păltiniș, unde, trecând inițial pe la Relu Cioran, am comemorat de unul singur amintirea lui Constantin Noica. Legătura cu acest intelectual adânc și plin de umor, desfășurată evident într-un registru din afara profesiei mele de psihiatru, a fost unul din factorii ce ne-au susținut spiritualicește, pe mine și pe Sucubus – precum și pe mulți alții – în perioada anilor '70-'80. Fie-i țărâna ușoară și memoria binecuvântată, odihnească-se în pace, acolo, în munte, la Schitul din Păltiniș, departe de frământările zilnice ale muritorilor.

Abia întors la Timișoara, peste nu multe zile a izbucnit aici Revoluția. Ca orice timișorean, am fost implicat direct și indirect în evenimente. Totul s-a declanșat destul de brusc, în sensul că în săptămânile și zilele precedente „spiritul străzii”, deci ceea ce eu trăiam zi de zi, nu prevedea clar că ceva se pregătește a se întâmpla la Timișoara. Poate, în aceeași perioadă, am fost și eu cam detașat de ambianță. Sâmbătă, 16.12.1989, eram la Reșița, cu diverse probleme psihiatrico-administrative. Și ajungând acasă târziu, m-am culcat imediat. A doua zi, duminică, 17.12.1989, am mers pentru contravizită la clinică. De gardă era doctorul Ovidiu Nicoară. Mi-a povestit despre evenimente ieșite din comun, despre oameni revolțați

manifestând în stradă, reprimări cu gloanțe (vreo doi răniți trecuseră și pe la Clinica Psihiatrică) și multe alte noutăți.

Am plecat spre centrul orașului, iar în jurul Pieței Maria am văzut ciudate formațiuni de „scutieri” apărând mijlocul gol al drumului de populația ce stătea pe margini. Un pic mai departe, unde se întinde podul de peste Bega, am observat un autobuz răsturnat în apă. Am făcut o vizită unor prieteni ce locuiau în apropiere. Aici am aflat amănunte despre cele întâmplate. În plus, se discuta cu o anumită nonșalanță despre faptul: că „ce ar fi dacă am avea un nou președinte?!” M-am întors acasă, unde, întâmplător, erau la noi mai multe rude, între care și tatăl meu. Spre seară am primit un telefon de la un vechi prieten și acum vecin, Cariu Csunderlik. Îmi spunea că în Piața Operei a fost un masacru, „un Tien an Men timișorean”. Imediat m-am îmbrăcat și am plecat din nou spre centru. Pe drum am văzut grupuri ce spărgeau vitrine și incendiau magazine. Apropiindu-mă de Catedrală, totul devenise în jur pustiu. La un moment dat am observat întins pe trotuar un om mort. Aplecându-mă, am constatat că era de nerecunoscut, capul fiindu-i explodat. Am vrut să-i caut în buzunar actele de identitate. Formațiunea militară din preajma Catedralei nu era însă departe, așa că m-au somat și m-au întrebat ce caut în zonă. Am mințit, spunând că locuiesc pe acolo. M-au lăsat în pace. Întorcându-mă spre casă, am văzut mai multe magazine și chioșcuri arzând. În acea seară și noapte am dat telefoane, Sucubus și cu mine, în câteva orașe din țară (București, Arad, Cluj, Lugoj), spunând, pe scurt,

situația (deduc de aici că centrala telefonică din Calea Șagului nu întrerupsese legătura cu restul țării). Despre zilele ce au urmat nu are rost să vorbesc mai mult în acest context de amintiri psihiatrice. Țin totuși să precizez următoarele: Marți, 18.12.1989, revenind după-amiază la Clinică, am văzut la cele două capete ale străzii Văcărescu tancuri. Clinica noastră e plasată în apropiere de Fabrica ELBA. Am aflat că în acea zi au avut loc – și încă mai aveau loc – discuții între cei din întreprindere, care protestau, și conducerea de partid și de stat. Cel puțin două persoane (femei) fuseseră împușcate mortal, nu se știa din ce motiv (se pare că veneau în mod firesc spre lucru). Stând pe balconul camerei de gardă, împreună cu colegii și personalul, și apoi ieșind în fața clinicii am constatat următoarele: se formase un dispozitiv ce își avea centrul cam în dreptul Policlinicii de lângă clinica noastră. În prima linie, în direcția ELBA, erau câteva șiruri de oameni îmbrăcați în militari, cu arma încărcată și în poziție de tragere. În spatele lor, la aproximativ 15-20 m se afla un șir de persoane îmbrăcate în uniforme de milițieni, tot cu armele în poziție de tragere îndreptate în direcția primului eșalon. Iar în spatele acestora, cam în dreptul Clinicii Psihiatrice, era un grup de 3-4 persoane îmbrăcate în haine de piele și blugi, cu puști mitraliere, îndreptate în direcția celor îmbrăcați în militari și milițieni. Partea cea mai interesantă, ce am constatat-o cu toții, în decursul celor câtorva ore cât acest dispozitiv a funcționat, a fost aceea că „ultimul eșalon” – cei îmbrăcați în haine de piele și blugi – se schimbau la interval de aproximativ 30 de

minute. Veneau alții în diverse mașini: ARO, taximetre, mașini particulare. Din ele coborau persoane ce-i înlocuiau pe cei din ultimul grup. Aceștia se îmbrăcau și plecau. Spre seară, întreg dispozitivul, inclusiv tancurile, s-au retras, fără să se mai fi petrecut niciun eveniment.

În sfârșit, Ceaușescu a căzut și la București. A urmat ceea ce a urmat, precum și anii ciudați pe ce i-am trăit noi și bolnavii. Singura mea intenție este ca în continuare să menționez câteva din aspectele evenimentelor psihiatrice ulterioare.

În Timișoara, după 22.12.1989, la fel ca în București, a început să se tragă din nou și să moară oameni. Toți vorbeau despre „teroriști” (după cum știm cu toții, nici până azi nu cunoaștem niciunul dintre aceștia, deși cei ce au câștigat alegerile în 1996 ne-au promis că vor face lumină și vor da cărțile pe față). Oricum în zona unde locuiesc (Calea Șagului), dat fiind poate că e plasată în apropierea unei cazarme militare, s-au tras focuri de armă până în jurul Anului Nou. La 1 ianuarie 1990, la ora zece, aud prin somn sunând telefonul. La celălalt capăt era doctorul Marian Popa din București, care îmi spunea, cu mult entuziasm, că, de vreme ce revoluția a învins, este firesc ca psihiatrii să se reorganizeze într-o nouă Asociație. Și mi-a citit timp de cam 20 de minute proiectul unui statut pentru o nouă asociație psihiatrică. A amintit de participarea la această inițiativă a doctorului Mironțov. Am convenit să rediscutăm după-amiază. Eventual și cu doctorul Mironțov, ținând cont și de observațiile ce le-am putut face în acest context.

Pe doctorul Popa îl cunoșteam de câțiva ani. Era psihiatru și lucra la Ministerul Sănătății, unde era bine cotate și apreciat. El m-a ajutat efectiv, fără rezerve, să obțin aprobarea serviciului de relații externe în câteva din încercările mele de participare la congrese internaționale, cuvântul său contând destul de greu acolo. În plus, la una din conferințele de psihiatrie socială organizate la Timișoara, cea din 1979, a trimis o lucrare privitoare la Alexandru Lăpușeanu, lucrare ce avea un subtext virulent subversiv față de regimul la putere (până la urmă, la cererea sa, lucrarea nu a mai fost citită în plen).

Îl cunoșteam și pe doctorul Valerian Mironțov. Acesta, prin căsătorie înrudindu-se cu familia pictorului Țuculescu, a adoptat și numele acesta, numindu-se deci Mironțov-Țuculescu. Pentru ca în final să rămână doar la cel de Țuculescu. Știam că fusese un timp director la un spital de lângă București (Bălăceanca) și că lucrase aproximativ 10 ani în Minister, fiind responsabil cu problemele psihiatriei. Doctorul Mironțov participa și la unele întruniri științifice din București și realizase un doctorat pe tema evoluției schizofreniei, folosind bibliografia și conceptele literaturii sovietice, la modă în acea vreme (poate și pentru că știa foarte bine limba rusă). Făcea dese vizite metodologice pe la spitalele din țară, dată fiind calitatea ce o avea la Minister. Am aflat de la colegi că era deosebit de pedant. Se interesa peste tot de lista de alimentație, asista la scoaterea alimentelor dimineața din magazie, verifica foile de observație controlând concordanța între evoluție și medicație. Mai avea o preocupare constantă,

ce prefigura poate atitudinea sa ulterioară de „psihiatru liber”, insistând asupra scoaterii gratiilor de la geamurile saloanelor spitalelor de psihiatrie. Ceea ce unele spitale au și făcut până ce câțiva pacienți s-au sinucis prin defenestrare. Faptul care nu concorda cu concepția mea și a colegilor mei apropiați era că nu se interesa destul de mult, în cadrul vizitelor sale, de eventualele programe de psihoterapie, de stimulare și resocializare, de amplificare a capacității de relaționare socială a pacienților. Și nici de ritmul dezvoltării sectorului semiambulatoriu și comunitar. Acest lucru era straniu, deoarece tocmai în acea perioadă au apărut actele normative ce permiteau și înființarea de Laboratoare (Centre) de Sănătate Mentală, staționare de zi, ateliere protejate (și presupun – eu nu cunosc amănunte – că doctorul Mironțov și participase la redactarea acestor materiale). M-am întrebat ulterior câte astfel de instituții s-au înființat până în 1981, când a plecat de la Minister? Am constatat că puține. Deși în zona noastră geografică problemele menționate mai sus nu l-au interesat, nu neg posibilitatea de a o fi făcut în alte părți ale țării, izbindu-se eventual de rezistențe locale. Odată, în 1978, a venit în vizită metodologică în județul Hunedoara; din partea Timișoarei am plecat să-l întâlnesc la spitalul din Zam. Am asistat puțin la inspecția prin pavilioane, la analiza listei alimentare, la critica existenței gratiilor de la etaj... și apoi m-am retras în casa de vis a doctorului Ianoș Fogoroși. A doua zi am plecat împreună spre Deva. Pe drum am discutat și despre penuria de literatură psihiatrică din România. I-am povestit

cum la cinci propuneri bine argumentate de publicare a unor monografii, la Editura Medicală (despre alcoolism, nevroze, schizofrenie etc.), mi s-a răspuns stereotip cu aceeași formulă: „Nu e necesar să apară o astfel de carte în România, deoarece problema este complet prezentată în Tratatul de Psihiatrie redactat de profesorul Vasile Predescu”. Doctorul Mironțov s-a revoltat și mi-a propus pe loc, franc, să vin în București, activând în psihiatria practică, dar și la Minister, pentru a contribui la o schimbare în bine. Nu am optat pentru propunerea făcută. Ulterior am aflat că și-a dat demisia din minister, preluând un post la Policlinica Sahia.

Deci, la 1.01.1990, pe fondul focurilor de armă ce încă se trăgeau în Timișoara, spre seară m-a sunat din nou doctorul Popa, recitindu-mi textul de dimineață, într-o formă mai condensată și cizelată. Am vorbit la telefon ulterior și cu doctorul Mironțov. În cele auzite, buna intenție era evidentă, totuși multe lucruri rămâneau neclare. Fapt firesc într-un dialog telefonic. Am reținut însă din acea primă zi o idee, și anume că noua Asociație psihiatrică ar trebui să-și formuleze ca scop și reabilitarea psihiatrilor oprimați de vechiul regim. Mi se părea natural, deși nu esențial. Am întrebat, cine? Mi s-a răspuns: profesorul Pamfil, doctorul Mironțov, doctorul Romilă și mulți alții. Imediat mi-a venit în minte că profesorul Pamfil fusese reabilitat, încheindu-și cariera prin pensionare, doctorul Aurel Romilă reintrase în PCR (printr-o cerere adresată personal tovarășei Elena Ceaușescu), și era reîncadrat în activitate la Spitalul Central din București, redevenind cadru didactic; iar



Valerian Mironțov Țuculescu, după ce și-a dat demisia de la Minister, lucra la Policlinica Sahia, care era cea a Ministerului de Interne, deci a nomenclurii (în plus, informațiile pe care le aveam indicau că aici avea un salariu mai mare decât la Minister). Pe ceilalți nu-i cunoșteam pe atunci. Nu am comentat problema la telefon, însă am cerut un timp de gândire și un proiect de program scris. L-am primit curând. El cuprindea, în acea primă formă, multe idei generoase și unele proiecte practice prezentate puțin cam dezordonat, fapt explicabil în graba evenimentelor. Mi-au atras atenția două aspecte. Se afirma mai mult sau mai puțin explicit (explicit după convorbiri telefonice ulterioare) că centrele psihiatrice universitare nu contează sau joacă un rol cu totul minor în noua Asociație. Ceea ce, ca universitar, credeam că nu e bine. În al doilea rând, se stipula că orice nou membru urmează să depună la intrarea în Asociație un jurământ. Iar pentru merite deosebite se prevedeau diverse grade de insigne, având ca simbol vulturul, soarele răsărind etc. Aceste aspecte nu mi-au plăcut deloc. Ceva sugera sau aducea a societate secretă, posibil a fi inclusă în altele superioare. Mă gândeam la masonerie. Nu aveam și nu am nimic împotriva acesteia. Am fost și sunt convins însă că o Asociație profesională nu trebuie să fie absorbită de alte structuri, ci să-și păstreze independența. Cele două aspecte menționate mai sus, față de care mi-am exprimat dezacordul (dar la care organizatorii se pare că țineau mult pe atunci), au făcut ca în săptămânile următoare să mă îndepărtez de acest grup de inițiativă.

În februarie 1990 am înființat Asociația Psihiatrică Timișoara. Aceasta a publicat o perioadă de timp și o mică revistă de informare și dezbateri sub titlul „PŃsiche”. Tot prin ea s-au organizat ulterior și congresele internaționale de la Timișoara. În martie s-a constituit Asociația Psihiatrică Română (APR), al cărei președinte am fost ales. În luna mai, beneficiind și de sprijinul moral al doctorului Ion Vianu, s-a înființat Asociația Psihiatrilor Liberi (APL), avându-l ca președinte pe doctorul Mironțov, flancat de doctorul Popa din Minister, doctorul Romilă din Central și doctorul Ionescu de la Nifon. APL era formată inițial din puțini psihiatri (aproximativ treizeci) și din multe persoane ce activau în alte domenii publice, mai ales ziariști. În lunile și anii care au urmat, APL a devenit foarte activă, mai ales în plan politic. Și s-a manifestat intens în mass-media pe tema abuzurilor psihiatrico-politice din România.

Eu rămăsesem în APR. În 1990 am scris o „Scrisoare deschisă” ministrului Sănătății de pe atunci – doctorul Bogdan Marinescu – subliniind pe scurt carențele psihiatriei românești și solicitând ca Ministerul să acorde psihiatriei aceeași importanță ce i se acordă în marea majoritate a țărilor lumii. Nu am primit niciun răspuns și din tot ce a urmat nu rezultă ca ea să fi fost băgată în seamă. La fel ca „scrisorile deschise” trimise ulterior, succesiv, celorlalți miniștri ai Sănătății (în afara faptului că ultimul ministru m-a numit șeful Comisiei de Psihiatrie a Ministerului). În perioada 1990-1993, cât timp am fost președinte al APR, nu cred că am reușit să fac prea multe lucruri, deși m-am străduit. Voi menționa totuși câteva aspecte ale experienței mele din acea perioadă.

Am considerat ca o datorie a mea în funcția pe care o aveam să vizitez cât mai multe instituții psihiatrice din România. În mare, cam știam la ce să mă aștept. Cunoșteam faptul că în întreg secolul XX – cu excepția Staționarului din Tulcea – în România nu se concepuse și nu se clădise nicio instituție cu destinație specială pentru psihiatrie (Spitalele Socola – Iași și Central – București erau concepute și începute în secolul trecut). Faptul că între cele două războaie mondiale nu se făcuse nimic în această direcție se explică la prima vedere prin aceea că în cadrul specialității de „neuropsihiatrie” au dominat neurologii, ca de exemplu Marinescu, și apoi elevii săi, Sager și Kreindler. Dar oare de ce nu au dominat psihiatrii? Sau, cel puțin, de ce nu au impus psihiatriei rangul pe care îl avea în țările din jur? Nu știu și nu pot să înțeleg. Cert e că la mijlocul veacului, România avea aproape același fond de staționare psihiatrice ca la începutul său. De asemenea, știam că programul de creștere a numărului de paturi în psihiatrie începuse după 1955. Iar în raport cu mentalitatea internațională de atunci – dublată de tendința la diferențieri tranșante a regimului – noile spitale psihiatrice s-au înființat în afara orașelor. Mai cunoșteam însă și că ulterior, după 1970, s-au înființat în aproape fiecare capitală de județ sau oraș mai important secții de psihiatrie ale spitalelor unificate, fapt ce era consonant cu orientarea internațională și care nu trebuie neglijat în evaluarea situației de ansamblu a psihiatriei românești contemporane. Și, de asemenea, ne era tuturor cunoscut că se înființaseră de către Ministerul Muncii „Cămine-spital

pentru bolnavi neuro-psihici cronici irecuperabili”, separat pentru adulți și copii. Ele funcționau fără asistență psihiatrică calificată, în afara oricărei mentalități stimulatorii a funcțiilor psihice și recuperatorii în perspectivă socială (cu mici excepții, ca de exemplu la Lugoj, unde instituția era plasată în același spațiu cu spitalul NPI, iar directorul Lucian Borbil era un om luminat). Respectivele „cămine spital” sunt cele care după 1990 au fost filmate de reporterii din Occident, făcând un trist renume nu doar țării în ansamblu, ci și psihiatriei noastre. Peregrinările psihiatrice din acea perioadă mi-au amplificat substanțial cunoștințele despre instituțiile de profil din România (fără a putea concura însă cu cele deținute de către prietenul meu Cicerone Postelnicu, din Iași). E interesant de constatat varietatea de soluții ce au fost găsite. Unele spitale se organizaseră în foste cazarme, ceea ce știam din Timiș, căci Jebelul și Gătaia au luat ființă în spații militare rămase vacante după plecarea Armatei Roșii. Fenomenul era însă general. Tot într-o fostă cazarmă funcționa (și funcționează, fapt valabil pentru tot ce voi menționa în continuare) și celebrul spital de la Poiana Mare din Dolj, Spitalul Tulgheș din apropierea orașului Miercurea Ciuc în județul Harghita sau spitalul Șipote de lângă Iași. În Muntenia, la Dealul Mare, spitalul e amenajat în clădirile unei foste școli militare. Clădiri care pe vremuri adăposteau școli sau cămine au devenit spitale de psihiatrie și la Săpoca în Buzău. Am amintit că principalele clădiri din Păclیșa erau construite ca adăpost pentru copiii greci și coreeni. Apoi, sunt căminele pentru muncitori de pe lângă

mine părăsite, la Ojasca – Buzău sau Nucet, Ștei în Bihor. Și mănăstiri au intrat în această orbită, ca de exemplu Agafton în Bucovina sau Nifon în Buzău. E drept, în acest din urmă loc soții Ionescu, oameni extrem de activi, au reușit construirea în incintă a unui pavilion nou și modern, plurifuncțional. De altfel, și în alte locuri s-au făcut unele completări, s-au adăugat pavilioane nou construite. Însă respectivele inițiative nu schimbă situația de fapt în esența ei. Adică lipsa unor instituții psihiatrice concepute și construite ca având drept obiectiv nemijlocit tratarea bolnavilor psihici. Voi aminti acum conacele și castelele. Blocurile de la Păclișa erau construite în parcul unui conac ce acum servea ca sediul administrației (în Țara Hațegului mai erau două conace-castele transformate în cămine-spital și școli speciale). La Zam, în județul Hunedoara, în fostul conac-castel erau adăpostiți bolnavii. Când i-am vizitat pe soții Kecskeméti la Cadea, am constatat că baza spitalului de NPI era tot un conac-castel. La fel și la Căpâlnaș, în județul Arad, precum și în județul Gorj. Ca să nu mai vorbesc de Sanatoriul de Nevroze de la Săvârșin, plasat chiar în castelul reședință de vară a exregelui României Mihai I. Situația cea mai extraordinară am întâlnit-o la Botoșani. Aici, Spitalul de Psihiatrie ocupă jumătate din închisoarea locală. La un moment dat se luase de la centru măsura de a se reduce numărul de locuri din penitenciare (pentru că infracțiunile scădeau, evident, în această țară ceaușistă!). Astfel încât la Botoșani, jumătate din clădiri disponibilizându-se, în ele s-a instalat psihiatria. Când am vizitat eu instituția, se putea

constata la o extremitate a spitalului un zid înalt, dublat de sârmă ghimpată și păzit de santinele. Dincolo de perete era pușcăria. Așa a rămas și azi.

Secțiile de psihiatrie din orașe – în afara celor construite la începutul secolului, ca la Cluj și Lugoj – au avut două variante: sau au fost încorporate în noua clădire a spitalului (ca la Hunedoara sau Piatra Neamț), fapt ce nu permite activități specifice psihiatriei (ca de exemplu socioterapie, kinetoterapie, învoire etc.); sau au fost instalate în locul altor secții ce s-au mutat în clădirile nou construite. Clinica noastră din Timișoara și în prezent funcționează în locul fostei clinici de nefrologie a profesorului Constantin Zosin. Aceasta, la rândul ei, funcționase în fostul sanatoriu particular al doctorului Hacichian. Stăm acum și ne gândim: dacă fiul lui Hacichian, care e medic activ în Germania, vine și-și revendică clădirea, unde ne vom muta?!

Din tot ce relatez rezultă clar că psihiatria nu a fost gândită ca o disciplină medicală egală cu celelalte, ba aflată în vârful ierarhiei, ca în țări precum SUA, Japonia, Marea Britanie, Germania, ci ca una periferică. Și acesta atât între cele două războaie mondiale, cât și după 1950. Oare în România actuală continuă să se gândească astfel? Cel puțin după 1990, nu se poate spune că Ministerul nu a fost informat. N-a reacționat însă deloc. Orientarea din următorii ani încotro se va îndrepta?!

Aș vrea să închei acest comentariu cu o problemă ce m-a izbit pe atunci, în județul Buzău. Orașul nu avea staționar de

psihiatrie pentru adulți. E drept, nu departe se află Spitalul Săpoca, cu secție pentru copii și adulți. Ultima nu oferea niciun program psiho-social pentru pacienți, mai mult, o parte din ei – mai cronici? mai agitați? – erau închiși peste zi într-o încăpere încuiată cu lacăt. Într-un fel, tot de Săpoca depindea un alt staționar, aflat mai în sus, la Ojasca. Aici era un spațiu imens, iar pacienții beneficiau nu doar de o anumită libertate de mișcare, ci și de ergoterapie. Și mai sus se află Nifon-ul unde, după cum am amintit, soții Ionescu construiseră un pavilion ultramodern, spre care erau îndrumați unii dintre străinii ce voiau să viziteze câte o instituție psihiatrică din România. L-am întrebat pe doctorul Ionescu ce cazuistică internează? De toate, mi-a răspuns, și nevroze, și psihoze, mai ales schizofreni. Dar schizofrenii se internau și la Ojasca și la Săpoca. Iar doctorul Ionescu conducea în același timp Laboratorul de Sănătate Mentală din Buzău, girând și dispensarizările. M-am întrebat pe ce criterii unii schizofreni sunt internați mai jos, alții la mijloc, și alții sus?! Unele persoane din zonă mi-au sugerat câteva criterii. Personal nu am niciun răspuns cert. Dar mă întreb dacă acum, în 1997, totul funcționează oare la fel?

O problemă care după 1990 a fost în centrul opiniei publice din țară a fost cea a abuzurilor psihiatrice. La început nu mi-am dat seama în ce viespar intrasem. Problema abuzurilor psihiatrico-politice ne era cunoscută, din cauza vâlvei internaționale stârnite de cazurile din URSS. Personal

cunoscusem cazul unui muncitor din Reșița ce, nemulțumit fiind, se tapetase cu sloganuri antipartinice și antistatale de tot felul. Se legase cu un lanț de un stâlp lângă poarta de ieșire a muncitorilor și înghițise cheia lacătului. A fost adus la Clinică fără a protesta. După câteva zile de discuții acceptate de subiectul în cauză, neconstatându-se nimic patologic, a fost externat (pe atunci nu conduceam eu Clinica din Timișoara). Alt caz avea însă o istorie diferită. Era un pacient cu o tulburare afectivă periodică, cu faze depresive și maniacale, având și o ușoară tentă paranoică. Cu ocazia unei recăderi maniacale s-a făcut om sandwich cu lozinci împotriva mai marilor puterii și a pornit să se plimbe pe Corso la o oră de vârf. A fost adus la Clinică. Recăderea maniacală a fost tratată. Un alt bipolar, tot într-o fază maniacală, s-a dezbrăcat în pielea goală și a început să arunce cu pietre în geamurile comitetului județean de partid. Era după 5 ani de internări repetate cu faze depresive și maniacale, însă fără astfel de manifestări. A fost și el internat și tratat conform Decretului 313, până la remisiunea episodului, când s-a externat. Acum era însă vorba de altceva. Și anume, dacă înțelegeam eu bine, de faptul că oameni „normali”, care se opuneau regimului comunisto-ceaușist, în loc să fie supuși rigorilor legii (în măsura în care o încălcau), erau trimiși psihiatrilor. Iar unii psihiatri ar fi pus diagnostice de boală mentală acestor protestatari sănătoși psihic, i-ar fi internat și tratat abuziv. Se mai adaugă faptul că, în mod firesc, în urma unui asemenea tratament, dintre ei o parte au rămas poate cu unele sechele psihice, deși inițial erau



doar opozanți ai regimului, din convingere. Cel puțin așa am crezut eu la început că se pune problema.

Ceea ce m-a derutat a fost implicarea masivă a mass-media și mai ales a presei în această chestiune, precum și opiniile contradictorii (uneori în mod clar false, nu știu dacă deliberat sau nu, rău intenționate) ce se vehiculau. Sunt fiu de jurist. Tatăl meu a fost avocat. Fiind pe lista celor ce urmau să fie deportați „la canal”, avea pregătit un rucsac și un traiectoriu savant studiat de fugă pe acoperișuri în momentul în care ar fi venit să-l aresteze. Nu are rost să povestesc aici cum a scăpat. Dar cunosc în detaliu nenumăratele abuzuri ce se făcuseră în justiție. Or, comparativ, despre abuzurile din justiție presa nu dezbătea aproape nimic. Oricum, disproporționat de puțin. Astfel încât un lector străin al presei românești putea rămâne cu impresia că, după securitate, monștrii cei mai de seamă din România fuseseră psihiatrii.

Campionii oficiali ai acestei dezbateri erau „psihiatrii liberi” și în primul rând doctorul Valerian Mironțov (mai apoi doar Țuculescu). Precum și Ion Vianu, care venea acum destul de des din Elveția în România. El se angajase de mult în lupta pentru demascarea abuzurilor psihiatrice în cadrul mișcării „Inițiativa Geneva”, fiind activ mai ales în ceea ce privește cele din Uniunea Sovietică. Nu știu de ce nu și pe cele din alte țări?! În 1983, la Congresul Mondial de Psihiatrie de la Viena, la intrare era un grup cu placarde care denunțau abuzurile psihiatrice din Africa de Sud. În Belgia și Olanda am asistat la răspândirea de pliante și manifeste pe aceeași temă, vizând

psihiatria din țările respective. La ultimul Congres Mondial de la Madrid, din 1996, la deschidere, manifestau în fața Palatului Congresului persoane (bolnavi?) ce se opuneau abuzurilor psihiatrice din Spania! Dar acum era, pare-se, rândul României. Mă derutau declarațiile lui Vianu publicate de presă: uneori afirma că au fost multe abuzuri, alteori că foarte multe (mii și mii), apoi că au fost relativ puține, ulterior că au fost mai multe decât în Uniunea Sovietică (nu știu dacă afirmațiile i-au aparținut realmente sau i-au fost atribuite de reporteri). Citesc într-un ziar că în România, în anul 1953, s-a înființat un spital la Gătaia, pentru ca acolo să fie pseudo-încarcerati „deținuți de conștiință”, oameni ce se opuneau invaziei regimului comunist. Dar în 1953 Gătaia era o cazarmă sovietică de tancuri și tancurile au rămas acolo până în anul 1960, Spitalul de Psihiatrie înființându-se în iarna anului 1966. Sau în prestigioasa revistă „Memoria” apare o hartă (care a circulat în toată Europa) cu lagărele „deținuților de conștiință” (deci cei făcuți nebuni arbitrar sau cu scop politic de către psihiatri și claustrați pe termen lung, ca în lagăre de concentrare sau închisorile speciale, pentru a nu se mai opune regimului). Ori pe această hartă figura (pe lângă Jebel și Gătaia!) și Timișoara, deci Clinica Psihiatrică condusă de profesorul Eduard Pamfil, fost deținut politic de către comuniști. Clinică ce, până în 1972, a funcționat în „amestec” cu cea neurologică (un salon de psihiatrie, unul de neurologie), pacienții având un regim de mișcare cu totul liber. Așa lagăr mai zic și eu!

Desigur, faptele trebuiau clarificate, însă cu rigoare, probitate științifică și responsabilitate morală. Exemplele de mai sus le-am menționat pentru că vizau o zonă psihiatrică ce o cunoșteam și inexactitatea mă supăra. Cum m-a deranjat de altfel și imposibilitatea dialogului. Într-un număr, prestigiosul săptămânal „22” publică multe materiale despre psihiatrie și „abuzurile” în acest domeniu; într-un articol se afirmă că toți membrii actualei conduceri ai Asociației Psihiatrice Române sunt foști nomenclaturiști și persoane compromise prin abuzurile efectuate în regimul comunist! Fiind președintele acestei Asociații, am cerut drept la replică și am trimis revistei lista cu persoanele din conducere cu un curriculum al fiecăruia. Nu s-a publicat. Am intervenit prin prieteni și cunoștințe familiari cu cei de la conducerea „22”. Nu s-a publicat. Or, mie nu-mi plăcea să afirmi că vrei să instaurezi democrația prin nedemocrație.

Personal nu puteam ști și nici acum nu știu ce s-a întâmplat de fapt în psihiatria din toată țara în acești ani. De aceea, după ce am avut acordul colegilor din București, am dat un anunț în „România Liberă” ca toți cei ce se consideră victime ale abuzurilor psihiatrice să se adreseze la „Spitalul Central” din București, unei comisii, pentru a li se analiza cazul. Problema interesa însă și „Comisia pentru drepturile omului”, ce s-a deschis și ea spre cei ce aveau de revendicat reparații. Parlamentul a intenționat să-și facă o comisie proprie centrată pe această problemă, iar Ministerul Sănătății a constituit oficial o astfel de Comisie, mai ales că apăruse și

un act normativ care oferea despăgubiri victimelor. În analiza cazurilor ce solicitau clarificare au fost implicați succesiv mai mulți psihiatri din București, și anume doctorii Sergiu Diaciov, George Ionescu – ce a fost pentru scurt timp șeful Comisiei Ministerului –, și apoi, doctorul Aurel Romilă. Ultima alegere era bună, deoarece el era vicepreședintele Asociației Psihiatrilor Liberi, implicată cel mai mult în astfel de probleme. Din câte știu, a lucrat ani și ani în respectiva comisie, dacă nu mai lucrează și astăzi. Partea ciudată este că nu am putut afla niciodată rezultatele activității depuse. Adică lista persoanelor considerate că ar fi fost supuse abuzurilor psihiatrice și documentele pe baza cărora s-a formulat această concluzie. Deci, psihiatrii și instituțiile implicate. Ca persoană particulară și poate nici ca șef de clinică (coordonator al unei zone metodologice) sau președinte al APR, să zicem că nu aș fi avut dreptul la așa ceva. Dar între 1992-1996 am fost membru al Comisiei de Psihiatrie a Ministerului Sănătății, iar Comisia respectivă de analizare a „abuzurilor” fusese numită de acest Minister. Astfel încât am solicitat în repetate rânduri, verbal și în scris, ca documentația să fie pusă la dispoziția Comisiei; sau cel puțin mie. Fără succes. Fără explicații și fără comentarii.

Treptat am început să înțeleg de ce opiniile asupra amplitudinii fenomenului oscilau. Nimeni nu se ghida după criteriile științifice sau după un set de criterii operaționale în ceea ce privește abuzul psihiatrico-politic. Astfel, de pildă, este cu totul adevărat și de notorietate publică faptul că atunci când Ceaușescu se ducea în vizită într-o localitate, instituțiile

psihiatrice primeau de la conducerea Direcțiilor sanitare – unde exista angajat oficial un securist, la fel de firesc ca și un contabil – să nu se facă pe acea perioadă nicio externare și să nu se dea nicio învoire. Ba mai mult, anumite „organe” ridicau abuziv pacienți psihici cronici ce figurau pe listele lor și-i aduceau la serviciile psihiatrice cu paturi pentru internare provizorie. Reprezintă toate aceste abuzuri? Desigur. Sunt implicați în ele psihiatrții ce se supuneau comandamentelor respective? Probabil că da, de vreme ce nu și-au dat demisia sau nu au încălcat ordinele (deși ele erau, în cea mai mare parte, încălcate). Din aceste situații decurge o impresionantă cifră a abuzurilor și a celor implicați. Dar problema devine mai complexă atunci când intră în joc internarea obligatorie, făcută împotriva voinței și consimțământului pacientului. Această procedură exista în orice țară din lume. În România ea era stipulată prin Decretul 313 din 1980, (imperfecțiunea de fond a Decretului, în măsura în care considerăm că există, nu poate fi pusă în seama psihiatrilor practicieni, ci a redactorilor respectivului act normativ, printre care s-a numărat și Valerian Mironțov). Decretul prevede, ca peste tot în lume, că o persoană cunoscută ca fiind bolnavă psihic sau prezentând indici evidenți pentru prezumția respectivă, în măsura în care devine periculoasă pentru sine și/sau pentru alții, pe baza unor declarații și a unor consulturi medicale, să fie îndrumată spre psihiatrie. Iar dacă simplul consult psihiatric ambulator nu poate decide situația, urmează să se interneze obligator trei zile, timp ce permite unei comisii formate din trei specialiști să

decidă: e sau nu vorba de un bolnav ce necesită neapărat internare și tratament? Dacă da, el rămâne internat obligator pentru a fi tratat, faptul comunicându-se persoanei, relativilor, procuraturii și altor instanțe (pacientul având drept la apel judecătoresc). Urmează ca pe baza bilanțurilor bilunare să se stabilească momentul posibil al externării. În aplicarea Decretului pot apărea imperfecțiuni și neglijențe în sensul că, deși e vorba realmente de un bolnav psihic, să nu existe toate actele la dosar. Reprezintă această situație un abuz psihiatric? O situație mai delicată este cea în care există o mare suspiciune de boală, diagnosticul neputând fi formulat clar în trei zile. Ce vor face psihiatrii? Vor alege în a elibera pacientul sau a-l menține internat o perioadă de timp, pentru edificare, luându-și astfel responsabilitatea de a comite un abuz. Oricum, conceptul de pericolozitate este unul extrem de complex și greu de definit. (Doctorul Dan Prelipceanu, specialist și om de știință din București care a realizat o teză de doctorat în acest domeniu, poate sta mărturie cât de mult se frământă comunitatea științifică internațională pe marginea unui astfel de subiect.) Pe lângă neglijențe, mai pot fi luate în considerare și incompetențe profesionale. Aceleași probleme se ridică și privitor la expertiza psihiatrico-legală a cazurilor penale și civile. Desigur, astfel de spețe și cazuri nu pot fi puse toate „în aceeași oală”. Și oare există doar abuz psihiatrico-politic? Bătrânul internat cu complicitatea anumitor persoane ce doresc să-i ocupe apartamentul nu este și el supus abuzului? Apoi, internările în regim de urgență a celor cu confuzie

agitată, manie delirantă, schizofrenie paranoidă agresivă, realizate evident spre binele pacientului și al societății, chiar atunci când documentarea depusă la dosar nu este completă pentru încadrarea în Decretul 313, cum ar putea fi oare tratate și interpretate? Mai pot fi menționate și alte imperfecțiuni ale Legii, precum și alte acțiuni, uneori îndrăznețe. Mă refer acum la Spitalul din Ștei (fost Dr. Petru Groza), profilat pe cazuri internate în conformitate cu prevederile articolului 14 din Codul Penal, care stipulează că bolnavul psihic ce comite o infracțiune în condițiile lipsei de discernământ nu este condamnat la închisoare, ci internat într-un spital de psihiatrie „până la vindecare!”... Dar când se „vindecă” oare un oligofren? Cu ocazia unei vizite, am întâlnit realmente aici astfel de cazuri, cum ar fi un imbecil care a furat o găină! Să stea oare toată viața într-un spital? Nici până azi problema nu e reglementată juridic. La Spitalul Dr. Petru Groza se internau și cazuri sub Decretul 313, precum și altele. Doctorul Horia Ardeleanu, cu mult curaj – și încălcând prevederile legale – acorda învoiri pacienților internați obligatoriu, în vederea resocializării. În prezent, pregătește un doctorat pe această temă.

Cele menționate mai sus și multe altele sunt aspecte ce nu pot fi neglijate de o echipă ce analizează, retrospectiv, abuzurile psihiatrico-politice. La fel ca și faptul că unele psihoze evoluează fazic, cu perioade intercritice de bună remisiune. De aceea, aștept cu mult interes să pot consulta dosarele Comisiei despre care am vorbit.

În 1993, la Hamburg, la Congresul Mondial de Psihiatrie Socială, în prima zi, un simpozion a fost dedicat abuzurilor psihiatrico-politice din România. Acolo, Ion Vianu a susținut că România se detașează dintre toate țările foste socialiste din jur, nu doar pentru că s-ar fi făcut mai multe abuzuri, ci și pentru că acestea au fost programatice. A citit un fragment dintr-un discurs al lui Ceaușescu ținut la Reșița, în care se spunea: „Numai un nebun poate crede că orânduirea noastră socialistă poate fi schimbată...”. Am încercat să provoc o discuție asupra definiției abuzurilor psihiatrico-politice, susținând ca formulă de plecare cea menționată deja. Vianu era de altă părere. Abuz psihiatrico-politic este – susținea el – și atunci când internezi pentru tratament obligatoriu un om care realmente este bolnav psihic, activ. Poate dacă aș fi discutat mai mult, aș fi înțeles ce vrea să spună (mă gândesc că se referea la acele întâmplări din timpul „vizitelor” ... ). Dar nu am discutat mai mult. Am reținut acolo părerea sa că, în România, cele mai multe abuzuri de acest gen au avut loc exact în perioada în care doctorul Mironțov Țuculescu răspundea în Minister de psihiatrie. După ce acesta plecase prin demisie în 1981, abuzurile s-ar fi redus mult, datorită acțiunilor întreprinse în plan internațional de Comitetul de Inițiativă Geneva, ce a obligat România să fie mai precaută. Stăteau la aceeași masă, unul lângă altul – Valerian Mironțov-Țuculescu și Ion Vianu. L-am întrebat pe primul cum își explică faptul că, timp de aproximativ zece ani, răspunzând în Ministerul Sănătății de problemele psihiatriei și vizitând întreaga țară, nu și-a dat



seama că aceste abuzuri există într-o asemenea amploare, iar problema a putut fi ameliorată doar prin intervenție „din exterior”, după plecarea sa de la Minister? Nu mi-a răspuns!

Excurs despre fragilitatea persoanei umane. *Ce poate fi mai cumplit decât a face rău unui copil nevinovat? Cu sufletul său profund creștin, Dostoievski a adus în dezbateri cu cruzime problema, atât în Demonii, cât și în Frații Karamazov. Omul a cărui minte nu se dezvoltă sau își pierde mintea e asemenea copiilor. El se cere ocrotit. Și, la fel ca în copil, demnitatea umană trebuie respectată din principiu, cu forța constrângătoare a unui imperativ categoric. A face dintr-un om matur și responsabil un mijloc și a nu-l trata ca pe un scop în sine, a-l înjosi, a-l chinui, a-l tortura, a-l exploata, toate pot fi considerate ca acte condamnabile moral. Dar și mai condamnat este a te purta astfel cu un copil sau cu un nebun. Dată fiind neputința acestora, faptul de a-i neglija, de a-i lăsa în voia soartei, în plata Domnului, faptul de a-i părăsi, în loc de a face tot ce-ți stă în putință pentru a-i sprijini, astfel încât încetul cu încetul, pe cât posibil, să se apropie cât mai mult de noi, cei maturi, puternici și responsabili, e o atitudine reprobabilă, din punct de vedere moral fundamental.*

*Gândurile de mai sus și multe alte similare pot trece prin mintea oricui. Dar ele sunt doar începutul unui lanț problematic, ce odată declanșat, progresează. Dacă*

*pentru copii se poate, de bine de rău, trasa o limită între vârsta infanto-juvenilă și cea adultă, o limită care e de fapt un teritoriu ce e parcurs mai repede sau mai încet și poate nu concomitent în toate sectoarele psihismului, mai dificil se pune problema diferențierii între normalitate, anormalitate și boală psihică propriu-zisă, situație în care omul „nu mai judecă”, își „pierde mințile” și „o ia razna”. Fiecare persoană are în viața ei perioade de slăbiciune, de criză, de existență la limită sau în exces. Dar pentru majoritatea oamenilor, acestea nu-i scot din rândul „normalilor responsabili”. Sunt apoi persoane mai fragile, hipersensibile, hiperemotive sau predispuse spre anxietate, spre tristețe, persoane mai puțin abile, mai puțin energice ce se retrag în spatele unora mai puternici, se maschează în umbra unui statut sau rol social; sau preferă discreția, evită prea deasa manifestare printre alții. Ființe vulnerabile, dar nu neapărat anormale sau patologice. După cum există și persoane stridente, necontrolate și explozive, persoane rigide și cutremurător de inflexibile sau hipersuspicioase, hiperexpresive sau care tind mereu să-i manipuleze pe alții, oameni dominatori și sadici, escroci și perversi, bizari, pierduți în abstracții sau abulici fără opinie și voință. Sunt oare toți acești oameni anormali, etichetabili ca bolnavi mentali? Sunt oare toți de plasat sub incidența unei anumite nevoi suplimentare de protecție și tratament? Nu se cer, oare, făcute judecări diferențiatore? Și apoi, există oameni cu*

*diverse suferințe psihice, nevrotici anxioși și fobici, obsesivi și isterici. Precum și psihotici schizofreni și paranoizi, maniacali și paranoici, autiști și depresivi. Unii dintre aceștia din urmă de multe ori se neglijează, se retrag, nu se mai îngrijesc, nu se mai alimentează, sunt în pragul morții. Ce putem face? În măsura în care sunt realmente bolnavi și putem realmente să-i tratăm, să-i ameliorăm și să-i facem bine, să nu o facem oare în cazul în care refuză să fie tratați? Una din recomandările insistente în psihiatria internațională a ultimilor ani este de a nu se aplica tratamente bolnavilor psihici decât cu consimțământul lor, după ce li s-a explicat boala și efectele tratamentului. Dar dacă el nici nu te ascultă? Dar dacă el tocmai aceasta dorește, conform convingerii sale delirante: „să moară”? Să îl lăsăm așa? Respectul pentru persoana umană e pus la încercare. Și iarăși, poate și mai strident, el e pus la încercare când bolnavul mental, să spunem maniacal-paranoid, gonește drogat la volan cu 150 km/oră prin mijlocul orașului sau când un schizofren halucinant, pentru a se apăra de dușmanii săi imaginari, dinamitează o casă locuită... Și noi, ca medici, întâlnindu-i la timp, până nu s-a întâmplat nicio nenorocire și propunându-le un tratament, ei îl refuză? Ce facem cu respectul față de persoana umană, față de libertatea personală de a se trata sau nu?! O colegă mi-a povestit că la Congresul European de Psihiatrie de la Londra din 1996 a ascultat într-o sesiune cuvântarea*

*unei femei al cărei soț fusese ucis de un schizofren care, identificat și diagnosticat fiind ca atare, nu a fost tratat pentru că a refuzat tratamentul. Și atunci, cum englezii au boala asociațiilor, toți cei ce se aflau într-o situație similară au constituit o „Asociație a rudelor victimelor celor uciși de bolnavii psihici, diagnosticați, dar netratați pentru că au refuzat tratamentul”!*

*Când aceste probleme sunt desfășurate în amploarea și nuanțele lor, când suntem în fața situațiilor limită, nu mai putem să nu ne angajăm cu o judecată lucidă, rațională și responsabilă. Pe lângă normele și legile ce există în fiecare țară, trebuie să existe și responsabilitate asumată, chiar cu risc, a celor ce impun tratamentul sau se spală pe mâini. Iar analiza cazurilor problemă de acțiune sau non-acțiune a unor psihiatri nu poate rămâne sub generalitatea formulărilor de principiu sau a sloganurilor. Ea se cere analizată cu competență științifică și cu maxim discernământ etic, cu răbdare pentru fiecare caz în parte, de la caz la caz...*

Și totuși... la Madrid, în 1996, Ion Vianu mi-a spus ceva în sensul... „Mă gândesc la faptul în ce măsură umilirea, atacul sistematic și concentrat asupra demnității omului, asupra stimei sale de sine, nu ar trebui considerat ca un important factor psihopato-genetic?!” Gândită în toată profunzimea și amploarea sa, această idee ar merita poate să vegheze mereu în preconștientul tuturor oamenilor.



## **DESPRE CONGRESE ȘI DESPRE PSIHOPATOLOGIA CONTEMPORANĂ**

Congreșele științifice, fie ele naționale, europene sau mondiale, nu prea sunt ocazii de a afla multe noutăți. Totuși, ele te orientează privitor la centrele de greutate ale cercetării de avangardă. Odată familiarizat cu un domeniu al cunoașterii, cu paradigmele științifice de prim-plan ale științei respective, la congres asigți la spectacolul afirmării și desfășurării unei „științe normale”, în sensul lui Kuhn. Cum se produc mutațiile și importante reorientări în cunoaștere?! Cel puțin în psihiatria zilelor noastre, cred că într-o manieră lentă – din perspectiva vieții unui om – prin infiltrarea și creșterea câte unei idei, prin truda asiduă a mai multor echipe de cercetare bine organizate și conduse, prin confruntări continue și un spirit critic veșnic viu, prin sclipiri scenice trecătoare, prin – din păcate – mulți, mulți bani, prin... Totul seamănă cu un mozaic pulsatoriu, ce mereu se autoreorganizează câte puțin (fără de simetriile caleidoscopului) și al cărui ansamblu cu greu îți poți imagina că-l poate cineva cuprinde. Probabil de aceea se și scurtează durata dintre congresele mondiale de psihiatrie. Între cel de la Viena și cel următor de la Atena au trecut șase ani. Apoi, cel de la Rio de Janeiro a fost programat peste 4 ani. Acum, distanța în timp s-a redus la 3 ani, Congresul Mondial de la Hamburg urmând a avea loc în 1999.

Nu se poate spune însă că participarea la marile congrese ar fi o îndeletnicire plictisitoare, ci mai degrabă invers. Totdeauna dai peste câte un aspect căruia nu i-ai acordat importanța cuvenită, reîntâlnești cunoștințe și îți se prezintă oameni noi, poți susține, dezbătând, propriile puncte de vedere ș.a.m.d. Și apoi sunt fastuoasele cocteiluri de primire, spectacolele și banchetele la care se și dansează (țin minte că prin concurență la dans m-am apropiat de profesorul Juan Mezzich din Pittsburgh, actualul secretar general al Asociației Mondiale de Psihiatrie, în 1989 la Atena, și ne-am jucat apoi pe această temă, a dansului, la Budapesta și Roma, la Rio de Janeiro și Praga). Legate de congrese mai sunt excursiile, cele oficiale și cele pe care îți le rezolvi singur (la ultimul Congres Mondial de la Madrid, fugind într-o după-amiază până la Toledo, de cine dau pe pod?! De Jan Brockington din Birmingham și de Florin Tudose din București, care ne-a făcut și câteva fotografii). Se mai pot adăuga muzeele, expozițiile... o adevărată sărbătoare spirituală.

Desigur, pentru a participa la congrese internaționale trebuie să fii cât de cât informat la zi și să redactezi în manieră respectabilă lucrări științifice. La Cluj avusesem șansa unei bune biblioteci tradiționale, iar la Păclișa și Săvârșin am obținut multe informații psihiatrice deosebit de utile (e drept, pe căi nu tocmai ortodoxe). Nici la Timișoara n-am trăit într-un vid informațional într-ale profesiei. Nu știu cum, dar lucrurile se aranjau într-un fel. Aici am ajuns să lucrez împreună cu

fostul meu coleg de facultate de la Cluj (pe care l-am cunoscut însă ulterior), doctorul Mircea Dehelean. El a fost și este un pasionat colecționar, mai ales în ceea ce privește cărțile și revistele de specialitate. Așa încât, cu o perseverență demnă de invidiat, a realizat o adevărată rețea ce cuprindea aproape întreaga țară. Dacă vreo carte sau revistă psihiatrică intra în România, la Iași sau Craiova, la Constanta, București sau Cluj, Mircea Dehelean făcea ce făcea și o obținea cu împrumut pentru xerografiere. Și acțiunea a continuat-o și după anii '90, având actualmente o bibliotecă al cărei fișier a devenit dificil de organizat, cu câte eforturi pentru el și pentru familia sa?! Prin diverse relații și eforturi personale, primea și primește literatură de specialitate și doctorul Radu Vraști din Jebel. Ba chiar și eu însumi, alături de mulți alți colegi. Astfel încât o bibliotecă subterană a început să crească și crește, crește, aici, de decenii (marea problemă este cea a lecturării acesteia).

Am intrat în hora congreselor internaționale, participând în 1983 la cel de-al VII-lea Congres Mondial de Psihiatrie, ce se ținea la Viena. Mă pregătisem peste un an pentru eveniment din aproape în aproape, ca un „epileptoid”, luptându-mă să obțin aprobări după aprobări, economisind bani și cumpărând valută, negociind cu diverse persoane, fiind ajutat de o colegă (a mea și a lui Sucubus, Brigitte Straub, ce se stabilise în Germania). Pentru ca în ultima zi, vineri – trenul pleca sâmbăta – să aflu prin bunăvoința unui funcționar de la pașapoarte, a cărui mamă fusese internată la noi, că cererea



îmi era respinsă, fapt ce avea să mi se comunice luni. Am reușit, disperat, să iau legătura cu o persoană de la instituția respectivă, pe care nu o cunoșteam direct, dar o văzusem de câteva ori pe la Clinică, interesându-se tot de o rudă de-a sa. Și, bănuind că mă va identifica, i-am cerut să mă sprijine cel puțin în lămurirea situației. Era simplu: cineva din Clinică înaintase un denunț că vreau să rămân în străinătate. Cu dezinteres, domnul Ianculescu – căci despre el e vorba – m-a sprijinit să primesc pașaportul „de turist” pentru Austria (ulterior, după 1990, am aflat că nu era într-o poziție suficient de ortodoxă în sectorul unde lucra și a trebuit să se pensioneze „de boală”). Menționez drumul la Viena doar pentru a sublinia faptul că toate au un început. Poate sunt și alții care au trăit la fel ca mine îngrozitorul sentiment de la cocteilul de primire, când mai toți se bucură de revedere și sporovăiesc, în timp ce tu stai singur fără să ai alături niciun coleg din țară și nicio cunoștință în marea familie a celor peste 5000 de participanți, dintre care o bună parte se aflau acolo, în curtea universității, printre statuile celebre ale profesorilor de odinioară.

Deci, prima dată la Viena am fost părtaș la marele spectacol al unui congres mondial. Profesorul Pamfil îmi dăduse câteva rânduri către profesorul Pichot, ce era pe atunci președinte al Asociației Mondiale și cu care lucrase în 1946-1947 la Paris (unde s-a ținut și primul Congres Mondial în 1950, pe tema „delirului”). L-am întâlnit din prima zi. Și-a amintit bineînțeles de Pamfil și m-a întrebat cu nonșalanță: „de ce nu a venit și el?” (de ce nu a venit Pamfil la Viena?...

De ce nu a participat la Congresul Mondial de la Madrid din 1968, unde avea o invitație specială de la H. Ey și Lopez Ibor, organizatorii congresului, și care au întrebat insistent delegația oficială românească: „unde e Pamfil?”... „Ce ați făcut cu Pamfil?”. Ce să înțeleagă profesorul Pichot de ce nu a venit Pamfil la Viena?).

Congresul mi-a lăsat impresia unei mărețe „fiesta”. Am cunoscut personal psihiatri pe care-i știam din cărți și reviste. Nu de mult tradusesem în românește (un grup de colegi din Timișoara) interviul semistructurat PSE elaborat de profesorii Wing, Cooper și Sartorius. Interviu ce a fost utilizat de Asociația Mondială a Sănătății (O.M.S.) în studiul multicentru asupra schizofreniei. Discutând cu profesorul Cooper, care nu știa că în România instrumentul fusese tradus, la un moment dat mi-a spus: „Recent am fost numit profesor la Nottingham și, deoarece mi-ar face plăcere să discutăm mai mult, iată numărul meu de telefon, așa că, atunci când pleci prin Londra, sună-mă să luăm o cină împreună”. Oamenii aceștia se purtau firesc, ca în lumea lor, cu oricine vorbeau, și nu făceau niciun efort să-și imagineze cum decurgea viața noastră, aici, la noi acasă.

La Congresul Mondial din 1983, mi-am dat seama de câteva lucruri ce nu-mi fuseseră clare până atunci din lecturile fragmentare privitoare la psihiatria contemporană. Și anume, de importanța crescândă a „psihiatriei biologice”. Sau, altfel spus, a interpretării biologice a faptului psihopatologic. Și, corelat acestuia, de marele efort ce se întreprindea pentru

folosirea unui limbaj comun, astfel încât rezultatele cercetărilor din diverse părți ale lumii să fie comparabile. Cunoșteam desigur câteva scale de evaluare. Și iată, tradusesem, noi cei din Timișoara, interviul PSE („Present State Examination”). Dar încă nu-mi dădeam seama de evoluția fermă în direcția „definițiilor operaționale” concepute de Bridgman și propuse pentru științele umane de Hempel, precum și în direcția cuantificării în psihiatrie și în psihopatologie în general. E drept că m-a intrigat raritatea simpozioanelor de psihopatologie, a psihopatologiei de care eram pasionat. Trei sau patru din aproape două sute. Eu căutam psihopatologia clinică și cea fenomenologică. Am reușit să particip doar la un Simpozion despre „psihopatologie și conștiință”, organizat de profesorul Pauleinkopf, împreună cu japonezii. Și să-l cunosc pe Tatossian, a cărui carte „Phenomenologie des psychoses” apăruse nu demult și reprezenta o sinteză importantă. O sinteză a amurgului, mi-am dat mai apoi seama. Tatossian, extrem de amabil, a vrut să-mi facă cunoștință cu Blankenburg, unul dintre „ultimii mohicani” ai acestei orientări. Dar profesorul tocmai plecase (pe Blankenburg îl voi cunoaște mai târziu și va veni apoi la Timișoara în 1994, la unul din congresele noastre).

Congresul de la Viena s-a încheiat cu un ritual fastuos, președinte al WPA fiind ales profesorul Costa Stefanis de la Atena. M-am întors acasă cu sufletul îndoit... și bucuros... și trist.

Apoi au urmat altele.

Al doilea congres internațional important la care am participat a fost cel de la Atena, din 1985. Primisem o invitație specială de la președintele WPA, profesorul Costa Stefanis. Lucrarea îmi era înscrisă în programul științific. Demarasem calvarul obținerii pașaportului și a vizei. Și, până la urmă, am primit, bineînțeles, viza de turist după schema deja amintită. Dar nu aveam bani. Agonisisem 147 de mărci germane. Stăteam cu sufletul îndoit, acasă, pe terasă. A venit Sucubus și mi-a spus: „du-te”. Și m-am dus. Când am ajuns noaptea la Atena, am constatat la hotel că trebuia să plătesc 80 de mărci germane pe noapte (era cea mai ieftină cameră accesibilă participanților la congres). Chinuit de variante posibile (să dorm la un spital de psihiatrie, să merg la ambasadă sau la gară?), m-am dus la deschiderea oficială, la care a participat și primul-ministru Papandreu. Ieșind din sală, am văzut o persoană cunoscută. Era o colegă într-ale psihiatriei din România, căsătorită cu un medic veterinar originar din Grecia, din grupul copiilor ce au crescut și au studiat în România după jalnicul război din această țară, când grupările de stânga, mobilizate de comuniști, nu știau că fuseseră vândute de Churchill lui Stalin, în schimbul României și al altor state (poate că există studii bine documentate referitoare la câte mii de greci – părinți, frați, soți sau copii – au murit și au avut de suferit în cadrul acelei rezistențe din munți, în numele unui ideal). Revenind la cursul povestirii, familia Vasacos – care în România a trăit mai mult în Ardeal și Moldova – în Grecia a stat inițial la Salonic, stabilindu-se apoi la Atena. Beata

Cătălina Vasacos, colega mea mai tânără, din prima clipă m-a invitat să stau la ei. Beata Cătălina are în venele sale sânge polonez, maghiar și român, iar Vasacos, capul familiei, este grec de la munte. Fiul lor, Ștefan, a ajuns (mult timp după întâmplările pe care le povestesc aici) să studieze medicina în România, vorbind la perfecție limba noastră, în mediul căreia a crescut. Am constatat ulterior că este un înfocat patriot grec. Atunci, în 1985, la Atena, am simțit că România și Grecia pot fi apropiate.

Din anumite motive (ce nu merită să fie discutate aici), profesorul Vasile Predescu din București – ce avea o cameră reținută, plătită deci, la Hotelul Hilton – nu a venit la Atena. Eram singurul român prezent, iar grecii țineau mult ca țările din jur să se afirme. Am făcut parte din diverse prezidii importante, am ascultat multe expuneri deosebit de interesante. Am intrat în circuitul simpozioanelor danubiene și am vizitat puțin Atena.

Unul dintre evenimentele cele mai importante pentru mine, petrecut la Congresul de la Atena, a fost cunoștința cu profesorul Peter Berner, șeful și coordonatorul Clinicii Universitare din Viena. Drumul spre impresionatul complex al congreselor, plasat la Faleron, pe marginea mării, putea fi parcurs fie cu taxiul, fie cu metroul, mijloc de locomotie care, pe această porțiune, seamănă sau se confundă cu un tramvai. Mergeam zilnic cu acest tramvai-metrou și s-a întâmplat ca de câteva ori să călătoresc alături de profesorul Berner și să parcurgem pe jos, împreună, drumul până la Sala Congreselor.

Profesorul Peter Berner vorbește excelent franceza (soția sa este din Paris și după pensionare el s-a retras acolo, astfel încât am continuat să-l reîntâlnesc ulterior la reuniunile de psihiatrie francofonă din capitala Franței). Această împrejurare a ameliorat șansa dialogului. Poate din întâmplare, nu cu mult timp în urmă, descoperisem o carte ce sintetiza opiniile sale psihopatologice. Colega noastră, doamna doctor Monica Ienciu, cunoscând perfect germana, făcuse pentru noi o traducere sintetică a lucrării respective. Mai citisem și alte articole și lucrări ale sale, astfel încât aveam ce discuta. Profesorul Berner este o persoană amabilă, sociabilă și politicoasă, deschisă discuțiilor argumentate. Apropierea s-a produs repede, el fiind interesat să asculte opinii despre concepția sa (am dedus – sau mi s-a părut oare? – că nu prea multă lume se interesa de gândurile sale). Pe mine mă preocupau părerile ce le avea deoarece, după H. Ey, nimeni nu mai încercase „o sinteză” în domeniul psihopatologiei (încă nu apăruse ultima lucrare a lui Janzarik, din 1988). E drept că sinteza lui Berner era relativ limitată, referindu-se doar la psihoze, dar deosebit de profundă. Pe marginea ei, profesorul Berner a realizat, împreună cu un grup de psihopatologi din Viena, un sistem de „criterii de diagnostic al psihozelor”. Acesta este în prezent bine cunoscut (a fost publicat și sub egida O.M.S.). Peter Berner merge la esență. Criteriile vieneze de cercetare în psihoze sunt cele mai restrictive dintre toate câte au fost publicate. Privitor la schizofrenie are în vedere în primul rând criteriile bleuleriene, ignorate de ceilalți autori.

Tulburările afective invocă ciclicitatea și un set larg de dispoziții afective, fiind, din acest punct de vedere, mai nuanțate decât ale oricărui autor. Aspectul cel mai interesant este faptul că acordă delirului o poziție cu totul aparte, în raport cu ansamblul psihopatologiei psihozelor. Pe marginea viziunii sale, pe care personal nu o puteam înțelege și accepta, am avut împreună, oficial și intim, nenumărate discuții de atunci, din 1985, până în prezent, la cele peste 20 de reuniuni la care ne-am întâlnit. Până la un punct, Berner argumentează logic faptul că delirul (convingerea într-o idee-temă aberantă și neadevărată, convingere ce nu poate fi modificată prin argumente) se întâlnește în multiple boli variat condiționate etiopatogenetic: organic, endogen, ciclotim-afective, schizomorfe etc. Dar, prin viziunea sa, el cantonează delirul la nivel sindromatic, negându-i posibilul statut de boală independentă și specifică, în sensul clasicei paranoia. Elevul său, Musalek (în prezent, Peter Berner este președintele Secției de Psihopatologie a Asociației Europene de Psihiatrie – A.E.P. –, iar Musalek este secretarul său), a realizat o teză de doctorat ce voia să demonstreze cum „delirul dermatozic” se întâlnește în diverse boli cu etiopatogenii variate. Și ani de-a rândul ne-a prezentat constatările sale la diverse congrese. Poziția lui Peter Berner pare a fi în relativ acout cu atitudinea clinico-psihopatologică a ultimelor decenii, ce minimalizează delirul ca un posibil centru de acumulare a patologiei endogene. S-au ținut și se țin nenumărate congrese privitoare la schizofrenie și la tulburările afective. Dar niciunul dedicat delirului (doar

Röttesol din Oslo acordă încă importanță problemei, iar în Germania, Spitz, din Heidelberg, a scris recent o carte despre delir, dar fără prea multe noutăți). Totuși, clasificările internaționale mențin entitățile psihotic-delirante ca un posibil diagnostic distinct de schizofrenie și tulburările afective.

Patologia delirantă are desigur ceva special. Deși ea se poate manifesta fazic, la fel ca depresia, schizofrenia, mania, esența ei se referă la atitudinea și concepția generală a subiectului față de sine și lume, față de poziția sa în mijlocul lumii umane, printre alții, la sensul existenței sale. De aceea cred că minimalizarea entității nosologice a delirului derivă din precaritatea actuală a psihopatologiei antropologico-fenomenologice, prin dominarea viziunii „bio-psiho-sociale”. S-au putut crea modelări biologice ale stării de anxietate și depresie, s-au putut deduce sau „identifica” zone de perturbare a neurotransmisiei cerebrale în sindroame precum schizofrenia pozitivă, se pot presupune baze organic-cerebrale în schizofrenia negativă și în halucinații. Dar ce bază biologică s-ar putea găsi oare delirului? Știu, pe vremuri se găsisse una, în sistemul pavlovian al lui Ivanov – Smolenski (interpretarea am găsit-o în caietele de psihiatrie litografiate pe vremuri de profesorul Predescu) și conform căreia delirul este „o excitație stagnantă pe cortex”. Se pare însă că specialiștii actuali nu se mulțumesc doar cu atât. Astfel încât delirul, ca boală, rămâne încă ceva dubios și misterios în același timp.

Profesorul Berner este un excelent cunoscător al psihopatologiei clinice tradiționale, clasice și moderne.



Opțiunea sa esențială este însă tot înspre psihiatria biologică, dublată desigur de psihopatologia de inspirație behavioristă și cognitivistă. Față de fenomenologie nu a arătat prea mult interes (de câte ori aduceam vorba de Frank și concepția sa despre logoterapie, dezvoltată la Viena doar cu puțin timp înainte, găsea totdeauna câte un comentariu critic, malițios chiar, până am renunțat).

Cunoștința cu profesorul Berner realizată la Atena și întărită ulterior la congresele danubiene și la altele mi-a facilitat un mai bun acces la „școala psihopatologică” din Viena. Profesorul Berner mi l-a prezentat pe Eberhard Gabriel, de mulți ani președinte al Secției de Psihopatologie a Asociației Mondiale de Psihiatrie. Apoi, pe Musalek. Pe profesorul Katschnig l-am cunoscut singur, tot atunci la Atena. Și din acea vreme ne întâlnim mereu, iar admirația mea pentru munca sa migăloasă în domeniul perspectivei sociale a psihopatologiei și a studierii „calității vieții” la bolnavul psihic nu a încetat niciodată (a venit și el la Timișoara la Congresul Danubian din 1996).

Am plecat de la Atena într-o zi de joi, fără să mai particip la „seara grecească”, ce se desfășura pentru congresmeni, și așteptând cu nerăbdare să plece avionul TAROM și să ni se servească mâncarea. Experiența fusese deosebită. Sucubus avusese dreptate.

La Atena, am mai participat, în 1989, la cel de-al VIII-lea Congres Mondial de Psihiatrie (despre condițiile acestei participări am povestit deja). Între timp, știința psihiatrică

evolua ferm în direcția psihiatriei biologice, a definițiilor operaționale și a scalelor de evaluare. Se discuta și despre psihiatria comunitară. Psihoterapiile practicate înclinau în direcția celor comportamental-cognitive, dar psihopatologia, atât cea clinică, cât și cea fenomenologică, erau în continuare în poziție de cenușăreasă. Desigur, acum cunoșteam destul de multă lume din familia internațională a psihiatrilor, astfel încât, deși fiind tot singurul participant din România, nu m-am mai simțit așa de izolat. Am făcut și multe alte cunoștințe, între care îi menționez pe profesorul Mezzich din Pittsburgh, pe profesoara Marianne Kastrup din Copenhaga, pe profesorul Ban din Nashville, alături de grupul căruia am participat în anii următori la activitățile sistemului CODE, de diagnostic pe calculator. L-am reîntâlnit pe profesorul Eberhard Gabriel și l-am întrebat: „De ce în ultimii ani nu s-a ținut niciun congres internațional și nu s-a publicat nicio carte cu titlul generic: «Psihopatologie clinică»? Răspunsul a venit prompt: „Pentru că acest lucru nu e posibil în prezent.” Și eu am răspuns la fel de prompt: „Ba, cred că e posibil!”

Discuția menționată mai sus a avut loc în ultima zi a congresului. După-amiaza am urcat pe colina din centrul Atenei și, lângă un pahar de „uzo”, am făcut planul unei cărți cu titlul „Psihopatologie clinică”. Întors acasă, mi-am ordonat fișele și am început să schițez capitolele. Tocmai încheiasem această activitate când, în decembrie, la Timișoara a izbucnit revoluția împotriva lui Ceaușescu. Ca urmare, în anii ce au venit, m-am preocupat de multe alte lucruri, fără a neglija însă

ideea. Deja în aprilie 1990, în focul frământărilor de atunci, am organizat la Timișoara o Conferință Națională de Psihopatologie Clinică (la care a participat și profesorul Eiseman din Suedia, invitat al doctorului Radu Vraști). În 1992 am organizat la Timișoara un Congres Internațional de Psihopatologie Clinică, iar în 1994 un al doilea. Tot atunci, în 1994, mi-am publicat cartea „Psihopatologie clinică” (Ed. Helicon). Profesorul Carlo Perris din Suedia, prezent la congres, a luat-o și – italian fiind la origine – susținea că și înțelege câte ceva din textul românesc. În 1995, la Praga, la Congresul Asociației Mondiale de Psihiatrie (WPA) pentru Europa, participând la un simpozion pe tema: „Ce este Psihopatologia Clinică?”, l-am întrebat pe profesorul Musalek – ce tocmai susținuse o comunicare pe acest subiect – dacă poate numi două sau trei cărți publicate în plan internațional pe tema în discuție în ultimii 20 de ani: „Niciuna!”, a fost răspunsul. Uitând, pentru moment – dar nu numai pentru moment – de monumentala lucrare a lui Janzarik apărută în 1988, precum și de Tratatul lui Glazel. Ce să facem!... Acești secretari ai secțiilor de psihopatologie ale Asociației Europene și Mondiale de psihiatrie!...

După 1990 am participat la destul de multe congrese internaționale în Europa. La majoritatea am fost singurul român. Apoi m-am intersectat de câteva ori cu doctorul Constantin Oancea din București. Și el face eforturi deosebite în plan internațional și național întru binele psihiatriei românești (și a și reușit câteva lucruri de excepție). Iar în ultimii ani, prezența românilor s-a înmulțit, spre bucuria mea

și, sper, a tuturor. Colegii mei din Timiș au participat, de asemenea, la multe congrese internaționale, inclusiv în S.U.A. Am luat parte și la cel de-al IX-lea Congres Mondial de Psihiatrie de la Rio de Janeiro și la cel de-al X-lea la Madrid, unde, în sfârșit, numărul psihiatrilor români era substanțial. Direcțiile de studiu prioritare în psihiatrie au rămas în mare aceleași. În raport cu Congresul de la Atena din 1989, se poate constata totuși o ușoară alunecare înspre câteva direcții ce sunt convins că la viitorul congres mondial de la Hamburg din 1999 se vor impune, exprimând o schimbare în felul de abordare și înțelegere a persoanei umane.

În continuare țin să scriu câteva cuvinte și despre congresele internaționale ce au avut loc la Timișoara după 1990.

Faptul că timp de atâția ani nu am putut identifica în plan internațional niciun congres cu tema „Psihopatologie Clinică” m-a ambiționat și, împreună cu colegii, am hotărât să organizăm noi unul, la Timișoara.

Aveam deja, atât eu cât și colegii, destul de multe cunoștințe printre persoanele preocupate de domeniu. Și printre ele, unele cu anumite funcții în asociațiile internaționale. Astfel încât am considerat că putem să contăm pe un anumit sprijin.

Norman Sartorius, pe atunci directorul Diviziei OMS pentru psihiatrie de la Geneva, ne-a sprijinit moral și cu autoritatea sa, așa cum avea să ne sprijine și ulterior. Profesorul Hoffman din Linz și membrii Curatoriumului

Danubian s-au simțit solidari cu noi. Cu unele persoane am vorbit personal pe la diverse congrese, ca de exemplu cu profesorii Boker și Brenner din Berna, cu Widlocher și Allilaire de la Paris. Peter Berner, deși nu a venit la Timișoara, ne-a facilitat multiple contacte. Dar cel mai eficient a fost Eberhard Gabriel. El a mobilizat aproape tot ce era mai important în psihopatologia germană. Și în primul rând școala din Heidelberg, care s-a prezentat la Timișoara cu o delegație de vârf (profesorii Mundt, Kraus, Kick și Spitzer). A venit și profesorul Sass din Aachen, iar prin intermediul doctorului Vraști, profesorul Carlo Perris din Suedia.

Tema congresului era: Principalele direcții de cercetare în psihopatologia clinico-antropologică.

Comitetele științifice internațional și național, precum și cel organizatoric au fost: N. Sartorius (Elveția), P. Berner (Austria), H.D. Brenner (Elveția), E. Gabriel (Austria), H. Katsching (Austria), Marianne Kastrup (Danemarca), M. Musalek (Austria), C. Mundt (Germania), C. Perris (Suedia), B. Pethő (Ungaria), A.C.P. Sims (Anglia), A. Tiganov (Rusia), D. Widlocher (Franța), L. Alexandrescu (București), Pompilia Dehelean (Timișoara), A. Dumitrescu (Timișoara), G. Ionescu (București), C. Oancea (București), A. Romilă (București), R. Vraști (Jebel – Timiș), V. Ardelean, Jeni Cap, Monica Ienciu, Alina Marin, Ovidiu Nicoară, I. Olteanu, D. Ogodescu, Felicia Romoșan (ultimii toți din Timișoara).

Congresul s-a desfășurat, cred, bine. Toți colegii din zonă și din multe centre ne-au sprijinit organizatoric, pentru a obține sponsorizări, și au prezentat lucrări științifice. Au fost câteva defecțiuni tehnice, câteva stângăcii organizatorice. În final, am respirat înșă ușurați și bucuroși. Era, de fapt, primul Congres internațional de psihiatrie organizat în România (și nu un „Congres Național” cu invitați din străinătate). Și primul Congres Internațional de Psihopatologie ce se ținea în Europa, după nu știu câți ani.

Ecourile au fost pozitive, ceea ce ne-a încurajat să-l organizăm pe cel de-al doilea, în 1994. Cu toții am muncit timp de peste un an, am căutat cu disperare sponsorizări și până la urmă le-am obținut, inclusiv de la firme de medicamente. Tematica a fost: „Psihopatologia clinică a psihozelor endogene: sinteze teoretice, metodologii actuale și direcții de cercetare”.

Comitetul științific și organizatoric internațional consta din: N. Sartorius (Geneva), P. Berner (Viena), W. Boker (Berna), E. Gabriel (Viena), M. Musalek (Viena), W. Blankenburg (Marburg), A. Kraus (Heidelberg), C. Perris (Umea), A.C.P. Sims (Londra), A. Tiganov (Moscova), D. Widlocher (Paris).

Comitetul științific și organizatoric național: Pompilia Dehelean, M. Dehelean, A. Dumitrescu, Fl. Gâldău, G. Ionescu, M. Lăzărescu, T. Mircea, C. Oancea, D. Ogodescu, R. Ricman, A. Romilă, R. Vraști, V. Ardeleanu, Jeni Cap, C. Giurgiu, Corina Grunfeld, L. Herac, Monica Ienciu, Viorica Jitărașu, Alina Marin, Carmen Nani, O. Nicoară, I. Olteanu, Felicia Romoșan, Violeta Stan, Cornelia Tomi.

Participau acum și englezii, prin profesorii A.C.P. Sims (din Londra – președintele Colegiului Regal de Psihiatrie al Marii Britanii) și Jan Brockington din Birmingham. Psihopatologia antropologică era mai bine reprezentată, dată fiind prezența lui Blankenburg și Kraus (la ambele congrese, profesorul Tellembach din Heidelberg și-a exprimat în scris regretul că, din cauza vârstei și a bolii, nu poate veni). Ba a participat și un japonez – Yamamoto. Acesta, la banchetul oficial, ne-a cântat un splendid cântec intitulat „Floare de cireș” (pe care îl scrisese și îl compusese peste noapte). A mai fost prezent și un francez – Guilloux. Organizarea era mai bună, sintezele mai interesante. Iar noi ne-am simțit mai încrezători în noi înșine și cu o stimă de sine crescută.

Ceea ce ne-a bucurat a fost că am putut reuni persoane și centre cu preocupări și orientări variate – profesorul Sims este un reputat psihopatolog descriptivist-semiotician, profesorul Brockington lucra excelent în prelucrarea matematică a datelor empirice (ca orice bun englez), fiind un mai vechi colaborator al lui Carlo Perris în studierea psihozelor cicloide. Și iată, se reîntâlneau aici, la Timișoara. Perris se orientase mult înspre concepția (și psihoterapia) cognitivistă. Echipa din Berna (Boker, Brenner) realizau cele mai importante sinteze în marginea teoriei vulnerabilitate/stres. Yamamoto se declara „umanist”, Kraus și Blankenburg erau celebri în domeniul orientării fenomenologice.

Cu ultimul, adică cu profesorul Blankenburg, am petrecut ore minunate la Gătaia. Deoarece avionul spre Viena pleca

doar luni după-amiaza, iar kongresul se încheiase sâmbătă la prânz, împreună cu un grup din cei rămași am plecat duminică la Gătaia. Era o zi luminoasă. Totul era înverzit, soarele strălucea. Am mers împreună în mașină, din echipaj făcând parte și doctorul Cristian Furnică, doctorul Eugen Goagă (ambii buni vorbitori de limbă germană) și psihologul Dumitrescu, cunosător al psihopatologiei fenomenologice. Încurajat de faptul că făceam cu toții dovada unor lecturi fundamentale în domeniu, Blankenburg ne-a povestit despre aproape toți corifeii acestei orientări pe care-i întâlnise. L-am reîntâlnit și luni la prânz. Când sosise pe aeroport, avea o geantă foarte grea. Și cum era mai în vârstă, l-am ajutat să o ducă. S-a dovedit pe parcurs că această geantă era plină de cărți de-ale lui. Și, pe măsură ce discutam, mai scotea câte una pentru a ne-o dăruia. Ce cadou poate fi mai frumos decât ca un autor să-ți dăruiască, sincer, o carte?! Acum, la trei ani de la acel kongres, impresia mea este că psihopatologia antropologică nu a murit. Nu era moartă nici atunci, nu a murit pe parcurs. Mi se pare că sunt semne suficiente că va renaște. Desigur mult mai lucidă, viguroasă, organizată științific. Și frumoasă.

Mă gândesc acum: nu am avut oare și noi momentele noastre de contribuție la acest proces ce se desfășoară în cadrul psihopatologiei și spiritualității Europei?

Psihopatologia antropologică, sunt convins, va polariza preocupările specialiștilor în psihiatrie la acest sfârșit de veac și de mileniu. Dar pe atunci, în 1994, persista, așa cum persistă încă și azi, perspectiva „definițiilor operaționale” și a „scalelor de evaluare”.



„Definițiile operaționale” sunt utile diverselor practici și aplicabile în diverse domenii ale științelor umane. Ele acceptă un anumit grad de convenție, însă pretind ca toți termenii definiției să fie univoc precizați și, la fel, principiile să fie clar explicate și acceptate. Un aspect al realității poate să corespundă mai mult sau mai puțin unei astfel de definiții (după ce el a fost înregistrat după o tehnică, după o metodologie bine precizată). De aceea se cer stipulate criteriile de includere și de excludere. În plus, acest fel de definiții permit și cuantificarea. Ele au fost reluate din această perspectivă și de către psihiatri, în încercarea de a realiza un limbaj comun, la nivel planetar. Încercare ce își are desigur limitele sale. Noua clasificare internațională a bolilor (psihice) ICD-10, adoptată oficial de OMS în 1992 (și la care centrul din Timișoara a contribuit prin acțiuni de cercetare în teren timp de peste 5 ani). se bazează pe astfel de definiții.

Scalele de evaluare încearcă să măsoare, să cuantifice, intensitatea unui fenomen psihopatologic. De exemplu al depresiei. Se face o listă de simptome frecvente în depresie, se notează câteva grade de prezență-intensitate (de exemplu absent, pozitiv ușor, mediu, grav) și pacientul este interogat (uneori și observat) pentru a se obține la fiecare simptom o notă (0-1-2-3). Apoi se face suma tuturor, și media aritmetică, obținându-se o cifră. Dacă repetând procedura, peste o săptămână sau două, cifra scade, înseamnă că tulburarea respectivă se ameliorează. Dacă crește, înseamnă că ea se agravează.

În această lume carteziană cuantificată a psihopatologiei am pătruns treptat, fără a-mi părăsi preocupările pentru psihopatologia tradițională, (clinică, antropologică, fenomenologică). Pentru cea clinică într-un înțeles sintetic și pentru cea fenomenologico-antropologică într-un sens special.

*Excurs despre scalele de evaluare. Primele scale de evaluare le-am învățat prin anii '70, de la doctorul Lucian Pârlog, ce funcționa pe atunci ca psihiatru la Gătaia. Pe Lucian îl știam mai de mult, de pe vremea Săvășinului, unde ne vizitase, vorbindu-ne de rolul biochimiei în psihiatrie. În acele vremi era preocupat de acțiunea Vitaminei C, despre care se spunea că are un rol important în ameliorarea tulburărilor psihice, fapt căruia noi nu prea i-am dat importanță, angajați cum eram în asimilarea diverselor forme de psihodiagnostic și psihoterapie. De asemenea, îmi amintesc că la o reuniune de psihoterapie la Sibiu a cerut să i se permită în mod excepțional o comunicare privitoare la utilitatea Thamesanului în confuzia mentală, pentru „a nu pierde prioritatea internațională a observației”. Și încă, de încercarea sa de doctorat la care a renunțat, deoarece în România nu se puteau procura enzimele necesare pentru studiul propus. Mai amintesc de încercările de tratament pe care le-a făcut cu doze mari de propranolol în schizofrenie, de studierea câmpului psiho-biologic al omului (la o întrunire națională de la Gătaia a prezentat, la fel extraprogram, o*

*expunere despre „comunicarea om-plantă”, pentru ca apoi să fie fascinat de importanța distorsiunii funcționale a nivelului subatomic – a pozitronului – în psihiatrie! În legătură cu toate aceste teme, aproape că nu avea cu cine discuta. Și acum regret că nu a participat și el la întâlnirile pe care le-am avut la Timișoara cu Zamfir, naistul nostru celebru. Acesta era de asemenea pasionat de comunicarea om-plantă (cum cresc florile ce le iubești și se ofilesc cele pe care le neglijezi, cum, atunci când lovești cu toporul într-un copac, se „cutremură” nenumărați alți din jur; cât de sensibile sunt plantele la muzică, poate mai sensibile decât oamenii!...). Iar când am luat cu toții cunoștință de studiile asupra creierului schizofrenului realizate în vivo, prin PET, prin înregistrarea emisiei de pozitroni, mi-am amintit de Lucian.*

*Pe mine de Lucian mă mai leagă ceva. Mama sa, doamna Maria Pârlog, o îndepărtată rudă prin alianță, specialistă fiind în limbi clasice, a acceptat să ne predea greaca veche unui mic grup ce ne întâlneam joia după-amiază la Clinica de pe strada Văcărescu; grup din care au rămas fideli ideii Viorel și Gabi Colțescu, precum și Ilona Bârzescu. Timp de trei ani, cât au persistat aceste lecții, împreună cu Sucubus ne-am apropiat tot mai mult de doamna Pârlog, om cu fin simț al culturii, atașată de tot ceea ce înseamnă literatură de calitate și limbaj intelectual. Se cutremura la expresii precum „scriitură”... Seamănă cu „târâtură”, dragii mei! Bine că în prezent*

*ignoră invazia de barbarisme și exprimări înfiorătoare, ce contorsionează limba română.*

*Deci, Lucian era preocupat de perspectiva biologică a psihiatriei și cultiva scalele de evaluare. Corelația este directă. Respectivele scale au fost pretinse de la început de firmele de medicamente, pentru a evalua cuantificat rezultatele tratamentelor. Ulterior, ele s-au extins la multe domenii ce nu mai vizează doar psihopatologia, articulându-se uneori cu problematica criteriilor de diagnostic și a definițiilor operaționale. În prezent există și se dezvoltă scale de evaluare a unor caracteristici psihologice cum ar fi „stima de sine”, „dependența interpersonală”, cele care abordează problematica structurii personalității, a evenimentelor de viață, a rețelei de suport social, a dizabilităților și handicapurilor în roluri sociale, a calității vieții și a viziunii asupra lumii. La noi, în Clinica Psihiatrică din Timișoara, destul de multe scale de evaluare și interviuri structurate au căpătat formă românească, prin eforturile dezinteresate ale doctorului Ovidiu Nicoară.*

*Am avut acces la cunoașterea unei mari varietăți de scale de evaluare, atât eu, cât și colegii mei din Timișoara, prin intermediul doctorului Radu Vraști. Înainte de a se forma în psihiatrie, a lucrat cercetător în alt domeniu al medicinei. Apoi, cu o deosebită tenacitate, energie, talent și efort, s-a informat și s-a format, afirmându-se în plan internațional din ce în ce mai mult.*

*În prezent este director al Spitalului Jebel, unde a încercat – și a reușit parțial – să introducă o altă mentalitate și un stil de activitate consonant cu cel din țările occidentale. Din unele puncte de vedere acesta este diferit de cel constituit autohton, și ale cărui valențe pozitive eu nu le pot nega, având însă și unele deficiențe, cum ar fi improvizatia, lipsa de vigoare și de persistență. Bine ar fi dacă cele două stiluri ar fi compatibile și s-ar afirma împreună. După știința și părerea mea, doctorul Radu Vraști este la ora actuală cel mai competent și performant psihiatru cercetător din România, obținând grant-uri internaționale, realizând la Jebel un centru colaborativ OMS în studierea alcoolismului, publicând constant în reviste de mare prestigiu și angajându-se ca redactor al unor cărți de mare actualitate, la realizarea cărora a implicat cunosători de vârf din plan internațional, facilitând astfel apariția în România a unor cărți model, semnificative pentru o publicație actuală psihiatrică de standard internațional. Este și un om generos, căci și-a sprijinit colegii să se informeze și să participe la congrese internaționale. Cu timpul, accentuează asupra câtorva principii. Menționez: a) cine vrea să se formeze trebuie să facă mari sacrificii și să dovedească tenacitate, perseverență și constanță în muncă; b) cercetarea adevărată se face pe bani, ea costă mult. Poate că asupra acestor principii merită să mediteze multă lume în România actuală.*

Psihiatria, așa cum s-a conturat ea în ultimul timp, „obiectivantă”, riguroasă, cantitativă și impersonală, într-un cuvânt, aflată într-o perfectă tradiție carteziană, am acceptat-o și mi-am însușit-o parțial, deși orientările mele au fost și sunt în altă direcție. Și nu doar pentru a fi în rând cu lumea din jur și nici numai din motive didactice (pentru a o putea înfățișa tinerilor), ci și din curiozitate. Voiam să văd, de-a lungul vieții mele, încotro se va merge, până la ce limită omul, persoana umană conștientă, poate fi considerată și analizată din perspectiva unui organism reglabil. Încă înainte de 1990 se prefigurau semne că lucrurile nu stau pe loc. Iscoditoarea minte omenească nu are pace. A apărut astfel teoria vulnerabilitate/stres, la început cu privire la schizofrenie și apoi generalizându-se. Pe această cale, se căuta a se introduce în ecuație „vulnerabilitatea terenului”. Or, la om, „terenul” este însăși persoana, cu întreaga ei biografie și structură caracterială, cu stilul său de viață, cu capacitățile sale. Și, astfel, în perspectiva diacronă a început să se reia și să se dezvolte teoria ciclurilor vieții, a dezvoltării umane în etape, cu perioade de stabilitate și cu altele de „criză”. Continuându-l pe Erickson, Levinson reactualizează pe Jung și discută ciclurile vieții la vârsta adultă. Se dezvoltă apoi psihopatologia dezvoltamentală prin Rutter și alții. Aceștia analizează cum se structurează biografic, la vârsta infantojuvenilă, persoanele vulnerabile și cele non-vulnerabile, prin mecanisme uneori ascunse cu efect deseori la distanță în timp. Sau acționează lent, cumulativ. Oricum, teoria vulnerabilitate/stres a adus în

discuție și în câmpul psihopatologiei ideea determinismului neliniar al lui Prigogine, apoi cea a catastrofelor și a haosului. Profesorul Ciompi de la Berna se preocupă de problemele respective, metodic. Dar aminteam că și la Timișoara asupra lor atrăsese atenția Doru Ogodescu și continuă să preocupe colegi precum Tiberiu Mircea, Ioan Olteanu, Vasile Nuță și alții. Din aceeași perspectivă biografică fac parte studiile tot mai nuanțate asupra evenimentelor de viață petrecute de-a lungul timpului sau recent (relevabile printr-o matrice, ca de exemplu cea din fișa 2, poziția 23 din AMDP, sau printr-o scală de evaluare de tipul celei a lui Zimmerman). S-a adus în lumină faptul că o persoană devine cu atât mai vulnerabilă cu cât îi scade, circumstanțial, rețeaua de suport social, iar capacitățile, abilitățile sale de a face față stresului (capacității de „copinig cu stresul”) se reduc. Și încă, dacă stilul său de viață nu e sanogenetic, dacă nu are suficiente „satisfacții de viață”.

Aspectele și problemele menționate mai sus, apărute deseori ca studii fragmentare sau în corelații parțiale, tind să refacă chiar din perspectiva psihopatologiei ce se vrea riguros-cantitativă, imaginea unei persoane ce-și trăiește existența în marginea riscului psihopatologic. Doar că acum suntem mult mai atenți la nuanțe, la detalii, căutăm să înregistrăm și să corelăm cât mai multe aspecte, nelăsându-ne doar în seama intuiției. În plus, nu mai putem aborda simplist ecuația individ (persoană) – lume (chiar dacă ne referim la „lumea umană”). În jurul fiecărei persoane ființează, dimensionând-o ca o aureolă, un univers uman proximal, o rețea umană de „gradul I”,

iar subiectul intră continuu în diverse interrelații. El se relaționează, realizează legături interpersonale complexe, ce au o anumită evoluție în timp, ca niște „cicluri de viață învăluitoare”, ce se metamorfozează de-a lungul ciclului existențial cronologic. Astfel ar fi, de exemplu, ciclul familial. Copilul se naște și crește în propria-i familie, în relații și legături interpersonale complexe și dinamice; progresiv, el ajunge la o anumită independență, își realizează propria-i familie, având soție, copii, socri, nepoți, uneori o amantă. Relațiile dintre soți pot, la un moment dat, să se deterioreze, după care să se amelioreze sau să se ajungă la divorț. Și la fel se petrec lucrurile în ciclul instructiv-profesional. Copilul, tânărul, se află în interrelații zilnice și în anumite legături dinamice cu colegii, cu profesorii, iar, la vârsta adultă, cu partenerii de muncă, cu superiorii și alte persoane de la serviciu. Se poate avea în vedere și un ciclu locativ gospodăresc, care se referă la realizarea propriei locuințe și la relațiile cu vecinii. Precum și alte cicluri sociale extrafamiliale și extraprofesionale. Uneori, problemele sau crizele ce se petrec într-unul din astfel de cicluri paralele (de exemplu la serviciu) sunt compensate de buna funcționare a altuia, bunăoară de ciclul familial. Alteori, unei persoane i se pot petrece concomitent evenimente nefavorabile în toate ciclurile paralele. Evident, el devine atunci mai vulnerabil. Dintre „ciclurile de viață paralele” cel mai important pare a fi cel familial, problemă ce o studiază, cu insistență și pertinentă, în ultimii ani, colegul meu Tiberiu Mircea.



Suntem departe de psihopatologia antropologic-fenomenologică. Care însă și ea nu mai poate să se afirme ca în urmă cu 30-40 de ani. Și poate se va ajunge cât de cât la o convergență.

Despre toate aspectele de mai sus și încă despre altele s-a discutat la cele două Congrese Internaționale de Psihopatologie Clinică de la Timișoara. Ele sunt de asemenea prezentate și comentate în cartea cu titlul „Psihopatologie Clinică”, lucrare ce reprezintă răspunsul meu la opinia profesorului Gabriel, formulată atunci, în 1989, la Congresul mondial de la Atena.

Pentru a încheia capitolul, voi mai invoca două congrese. Cel Danubian, ținut la Timișoara în aprilie 1996, și cel de la Geneva, unde am participat recent, tocmai în perioada scrierii acestor amintiri.

Am început să particip la Simpozioanele Danubiene ce se țin la interval de doi ani, din 1986. În 1985, la Congresul de la Atena pe care l-am menționat, m-a căutat doctorul Norman Sartorius, pe atunci director al Diviziei OMS pentru psihiatrie, și mi-a făcut cunoștință cu profesorul Kulenovic din Zagreb. Următoarea, cea de-a 12-a ediție a simpozioanelor, urma să se țină în anul următor în Iugoslavia, la Sombor, iar organizatorii fuseseră intrigați de faptul că România se arăta a fi singura țară danubiană ce nu participase la nicio ediție, deși fusese constant solicitată. M-au invitat să particip, alături de profesorul Predescu, fiecare țară având doi reprezentanți în

Curatoriumul Simpozioanelor. Și am participat. Cum nici la Sombor profesorul Predescu nu a venit, mi s-a cerut să indic o altă persoană din România și l-am recomandat pe profesorul Milea din București (care, însă, nici el nu a participat la niciuna din următoarele ediții din Austria – Bad Ischl, Ungaria – Budapesta, Germania – Regensburg, Cehia – Praga și nici măcar la cea din România de la Timișoara). Simpozioanele, de fapt congresele danubiene, reunesc psihiatri din toate țările riverane Dunării. Ele au fost inițiate cu mulți ani în urmă de doi oameni curajoși: profesorul Vencovsky din Pilsen și profesorul Hoff din Viena, ultimul urmat de profesorul Hoffman din Linz, care este și în prezent sufletul întâlnirilor și al Asociației. Ele au reprezentat de-a lungul câtorva decenii unica șansă majoră de întâlnire periodică a psihiatrilor din cele două părți ale Europei, împărțite. Vestul era reprezentat oficial de Austria și Germania. Cu timpul, s-a înființat și o revistă, „Psihiatria Danubiana”, ce apare la Zagreb și a reprezentat (și reprezintă încă) o bună șansă pentru psihiatrii din est de a-și publica lucrările în plan internațional.

Decizia privitoare la organizarea celei de-a 17-a ediții în România, la Timișoara, în 1996, s-a luat la reuniunea Curatoriumului de la Regensburg în 1992, unde a trebuit să mă lupt aproape o oră cu reprezentanții Croației, ce-și disputau și ei onoarea de a găzdui congresul. Până la urmă, am reușit să am câștig de cauză, nu atât datorită argumentului că până acum simpozionul nu se ținuse niciodată în România, ci mai mult prin sprijinul acordat de profesorul Gustav Hoffman, ce în

aceiași an participase la Congresul Internațional de Psihopatologie Clinică de la Timișoara.

La început, am fost bucuros și mândru de ispravă. Dar pe măsură ce se apropia termenul, îngrijorarea creștea. Știam că, în conformitate cu tradiția Asociației (în 1994, la Praga, Curatoriumul s-a transformat în Asociația Psihiatrică a țărilor din centrul și estul Europei sau Asociația Danubiană), toți reprezentanții oficiali ai țărilor membre urmau să participe pe cheltuiela organizatorilor. Dar în 1986, la Sombor erau șapte țări, pe când în 1996, 14. Schimbările politice nu au dus la excluderea noilor state ce deveniseră „nedanubiene”. În loc de Cehoslovacia, acum se prezentau Cehia și Slovacia, în loc de Iugoslavia, Slovenia, Croația și Iugoslavia. Pe lângă Ucraina, așteptam să fie primită și Moldova, iar Rusia își păstrase locul, fiind acceptată și Polonia. Și mai trebuiau adăugați la lista celor cu gratuități și alte persoane oficiale. De fapt, Asociația nu mai era acum strict danubiană, ci o complementară a Asociației Europene de Psihiatrie (AEP) ce reunește țările Uniunii Comunității Europene și își are sediul la Strasbourg. Un alt motiv de preocupare îl constituia numărul mare de participanți ce se anunțau. În 1984, la Praga, în afară de cehi și slovaci nu au fost mai mult de 30 de participanți din alte țări. Acum se anunțau peste 100. În joc se afla și prestigiul țării (mai ales că știam cât interes avuseseră până acum pentru întrunirile danubiene celelalte centre din România). În toamna anului 1995, la Congresul WPA pentru Europa de la Praga s-au reunit și membrii Curatoriumului. Aproape toți și-au exprimat

public neîncrederea în posibilitatea României de a organiza civilizat congresul. La scurt timp am primit chiar o hârtie oficială, ce preciza că „toate deficiențele ce vor avea loc și eventualul eșec va fi considerat în întregime ca fiind imputabile organizatorilor”. Partenerii noștri danubieni nu doar că nu aveau încredere, ci aproape hotărâseră că Simpozionul de la Timișoara va fi o catastrofă. Vedeam roșu. Într-o după-amiază însorită am dezbătut chestiunea ore în șir la via de lângă Lugoj a colegului nostru Dan Druț. Mai erau prezenți doctorii Radu Vraști și Ioan Olteanu. Eram cu atât mai furios cu cât știam nivelul realmente scăzut al întâlnirii din '94 de la Praga. Aceasta s-a ținut într-un spital aflat în afara orașului, într-o sală în care niciodată nu se aflau mai mult de 40 de persoane, manifestarea nefiind băgată în seamă nici de medicii instituției respective, iar la prânz mâncam într-o cantină alături de bolnavi. Înțelegeam deci până la un punct îngrijorarea președintelui Hoffman. Totuși, dacă lumea se aștepta ca la Timișoara Simpozionul Danubian să aibă un rang și mai redus, atunci însemna că Asociația nici nu-și mai are vreun rost, iar reuniunea de la Timișoara, cea de-a 17-a, va fi și ultima. „Aici, pe panta aceasta vom săpa o groapă și vom înmormânta pe veci psihiatria danubiană!”, a strigat unul dintre noi.

Pornind la drum cu îndârjire, ne-am apucat de treabă. Poate că amănuntele organizării și desfășurării congresului interesează pe foarte puțină lume. Totuși, cred că ele sunt semnificative pentru două lucruri. În primul rând, pentru cum

nu se organizează un congres internațional în zilele noastre în lume. Iar în al doilea rând, pentru mine – și nu numai – pentru că am constatat că pe lumea noastră chinută se mai poate descoperi ceva frumos: solidaritatea dintre oameni.

Ne întâlneam în fiecare miercuri, în față având un caiet cu problemele ce trebuiau rezolvate: loc de desfășurare, aparatul necesar, problema posterelor, a transporturilor, corespondenței, anunțuri și tipărituri, program, cazare, tranșă, cocktail de primire, banchet, excursie pe Dunăre, comunicările științifice și multe altele. Ultimul capitol, de departe cel mai important, se referea la sponsori, întrunirile aveau loc în „biblioteca” Clinicii ce servea și de secretariat. În față, lângă fax, stătea Jenica, secretara mea, foc viu și autoîntreținut ce întotdeauna s-a dăruit fără limite pentru o cauză comunitară generoasă, arzând până la cenușă, suferind cu sufletul său pătimăș și spiritul său invizibil ori de câte ori constată în jur indolență, indiferență, meschinărie („dacă Jenica cea ideală nu ar fi, nimic nu are cum să fie”). Alături de ea stătea Laura, cealaltă secretară a noastră, întotdeauna bună și conștiincioasă. Și mai departe Ica, asistenta șefă, Clara, fizioterapeuta (care la nevoie știe să „tragă”). Uneori, Carmen (care oricum, în final, a fost ca totdeauna prezentă și activă). Enumerarea acestui oval magic o fac după criteriile de plasare geometrică. La celălalt pol, lângă mine, în stânga, stătea Monica (doctor Ienciu), sufletul oficial și real al congresului, principala persoană de legătură în plan intern și internațional pentru toate cele trei congrese ce le-am organizat la Timișoara

și pe care o cunoaște în prezent spuma Europei psihiatrice, ba chiar și o parte din America. Felicia (doctor Romoșan), deși plasată în alt loc al sălii, a fost mereu alături de ea, de noi toți, la bine și la rău. Și la fel Pompilia (doctor Dehelean), care a sprijinit mereu programul cu sfaturile și acțiunile ei înțelepte. Mircea (profesorul Dehelean) a fost persoana numărul unu în redactarea programului științific (de fapt, toți medicii Clinicii erau implicați și, într-un moment sau altul, au avut câte o contribuție esențială, de la doctorul Ovidiu Nicoară la doctorița Alina Marin sau doctorița Anca Cârstea, și la fel au sprijinit acțiunea medicii din ambulator, precum și doctorul Tiberiu Mircea și doctorița Violeta Stan de la NPI). În dreapta mea stătea pe locul său fix Nelu (doctorul Olteanu), reprezentantul principal al Jebelului, calm, plin de ingeniozitate în idei organizatorice și de eficiență în realizarea lor (nu întâmplător teza sa de doctorat a studiat în mare măsură rețelele sociale); în partea stângă se mai aflau: Piri (doctorul Ciocani), ce reprezenta discret, dar eficient Gătaia. Apoi, mai aproape de „polul” Jenica, erau Liviu (Herac) și Lulu (Giurgiu), kinetoterapeuții noștri, ce au făcut minuni prin dăruirea lor generoasă și pricepută. Din umbră, neprezent, dar ca de obicei generos și eficient, acționa Doru (doctorul Ogodescu). Sprijin am mai primit din partea colegilor din Lugoj, mai ales prin doctorul Dan Druț, al celor din Arad, Zam, Deva, Hunedoara, Oradea, ba chiar și din București (de exemplu doctorul Florin Tudose și alții).

Enumerarea de mai sus nu are intenția unui proces-verbal, ci evocă un grup solidar de oameni, majoritatea reunindu-se săptămânal și declanșând o mișcare ce, la fel ca în imaginația lui Descartes, s-a transformat treptat într-un vârtej ce s-a extins progresiv, făcând să se realizeze ceea ce nimeni nu credea că este posibil. Nici Curatoriumul Danubian, nici noi înșine, la început. În expansiunea vârtejului s-au antrenat progresiv mulți. Muzeul Banatului ne-a oferit, fără bani, sălile sale, pentru cocktail-ul de primire, iar Corul Anastasis, specializat în muzică bizantină și veche românească, s-a oferit să susțină un concert la deschidere. Organistul Franz Metz, celebru în toată lumea și originar de pe meleagurile noastre, a fost de acord să vină special din Germania în România și să susțină un concert pentru congresmeni, la Catedrala din Piața Unirii. Instituțiile locale, de la Prefectură la Primărie și până la Universitățile de Medicină și cea de Științe Agricole, ne-au susținut concret, deși erau conduse de lideri politici de diverse culori (amintesc pe doctorul Dan Poenaru – PDSR, profesorul Ștefan Drăgulescu – PNȚCD, profesorul Virgil Feier și profesorul Otiman – PAC, Viorel Coifan – PNL). Colega noastră într-ale psihiatriei, senatoarea Elena Preda a facilitat patronajul președinției Senatului și ne-a sprijinit în organizarea excursiei pe Dunăre. Firmele de medicamente, la început prudente, au sfârșit prin a ne susține și ele.

Încetul cu încetul, congresul se închea în țesăturile sale invizibile ce urmau să-l susțină. Menționez încă problema excursiei pe Dunăre. După cum am spus, particip la

simpozioanele danubiene din 1986 și doar atunci, la Sombor, s-a organizat o scurtă excursie pe un braț al Dunării, o zonă ce semăna vag cu Delta. Conform tradiției, în ultima zi, sâmbătă după-amiaza, se organiza o excursie. În 1988, la Bad Ischl ne-am dus în munți. În 1990, la Budapesta, la Szent-György (oraș aflat, ce e drept, pe malul Dunării), în 1992 la Regensburg și în 1994 la Praga excursia a fost lăsată la inspirația fiecăruia. Era timpul, credeam, ca un congres danubian să se încheie cu o alunecare pe principalul fluviu al Europei. Aici intervine Puiu (doctorul Crișan) de la Reșița. Lucrase în zona Dunării și și-a pus în funcție toate motoarele. Am fost de câteva ori împreună la Turnu-Severin, unde directorul Direcției Sanitare, doctorul Jianu, fost student la Timișoara, ne-a sprijinit din plin. Am închiriat o navă de agrement și am fugit la Spitalul din Oravița; iarăși oameni inimoși ce ne-au acordat sprijinul în pregătirea și transportarea mâncării pe vas. Puiu Crișan a făcut zeci de drumuri pe malul Dunării și la Herculane, și-a mobilizat toți colegii, prietenii, cunoștințele și pacienții, astfel încât în ziua și la ora potrivită ne-am imbarcat pe vasul „Mehedinți” și am făcut o minunată excursie, la Cazane. Trimițându-i caseta video pe care a înregistrat-o Lulu, profesorul Hofmann din Linz ne-a mulțumit din suflet.

Deci, Congresul a avut loc. Au participat aproximativ 300 de persoane, dintre care 120 din străinătate (a fost cea mai amplă prezență ce o cunosc la aceste manifestări). Președintele Asociației Mondiale de Psihiatrie, doctorul Norman Sartorius, a participat și el. Comunicările științifice s-au ridicat



la un înalt nivel, fiind traduse în permanență în română. Rezumatul lor era publicat în volum. Curatoriumul Danubian și-a desfășurat lucrările în bune condiții. Am făcut fotografii. La banchet s-a dansat până în zori. Prezența psihiatrilor din străinătate a depășit cu mult aria danubiană, având invitați din Franța, Belgia, Olanda, Marea Britanie, S.U.A. Excursia pe Dunăre s-a încheiat cu muzică, veselie și dans.

Nu ne-am mai întors deci la via lui Druț. Simpozioanele danubiene puteau continua.

Am făcut prezentarea de mai sus în primul rând, așa cum am menționat deja, pentru a arăta cum nu se organizează un congres internațional. Dacă te angajezi într-o asemenea sarcină, asiguri sursele de finanțare și faci un contract cu o firmă specializată, iar aceasta, în limita fondurilor, îl structurează mai amplu sau mai modest (la ultimul congres de la Geneva nu a fost niciun concert, niciun banchet, nicio excursie colectivă, ce să mai vorbim de invitații acasă – căci la Timișoara a fost vorba și de așa ceva).

Dar, la noi? Desigur, organizarea ne-a costat mult efort uman, mult timp. Eram bucuroși de reușită. Resimțeam în plus încă ceva: congresul nostru fusese parcă mai cald, mai uman. Și la fel, am trăit sentimentul adânc al solidarității. Vorba lui Camus: „Je me revolte, donc nous sommes!”

Pe vremuri, adică în anii '60, '70, '80 se țineau multe reuniuni psihiatrice în România. Ele se intitulau, în conformitate cu un anumit nomenclator al U.S.S.M.-ului (Uniunea Societăților Științelor Medicale), mese rotunde,

simpozioane, consfătuiri, conferințe sau congrese. Prin anii '70 se țineau uneori chiar câte 7-8 astfel de reuniuni pe an, în diverse localități. Era un fel de du-te-vino semituristic. Cu toții se întâlneau, povesteau, mâncau, beau și dansau și o luam de la început. La fiecare din aceste reuniuni, în program se înscriau cam aceiași autori, în diverse combinații de ordine. Oricum, rezulta că toți se pricep la toate. Căci reuniunile aveau totuși o anumită temă, referindu-se la alcoolism sau la psihoze schizofrene, personalități psihopate sau nevroze. La un moment dat s-a constituit o anumită tradiție. La București, vara – în iunie sau iulie – aveau loc anual consfătuiri sub genericul „Actualități în psihopatologie” (ele s-au ținut regulat timp de 10 ani, însă foarte rar a fost vorba realmente de psihopatologie, iar din 1985 nu s-au mai ținut). La Sibiu căpătaseră tradiție întâlnirile de psihoterapie, dar ele au încetat după plecarea lui Stelian Bălănescu, fiind reluate la Gătaia, sub patronajul lui Radu Ricman. Oradea a organizat mai multe întruniri pe tema generică a „psihiatriei antropologice”, persistând continuu o ambiguitate în sensul deschiderii și spre aspectele transculturale ale psihiatriei. La Iași se țineau de obicei întruniri comemorative (ocaziile se găseau mereu), dar și unele reuniuni tematice, mai ales în direcția interdisciplinarității. Iașul psihiatric a fost singurul centru ce a redactat volume bine realizate grafic, cu tipărirea lucrărilor prezentate, astfel încât, peste o vreme, cine va studia istoria psihiatriei românești din perioada pe care o comentez va avea la dispoziție în primul rând textele respective și, dacă nu va

face un efort suplimentar, va concluziona doar pe marginea lor. Tradiția publicistă a psihiatriei ieșene, inițiată de Petre Brânzei, a fost continuată până în zilele noastre de Tadeusz Pirozynski, fapt remarcabil și lăudabil. La întâlnirile pe care le avea psihiatria din Iași se prezenta cu un număr impresionant de lucrări incluse în program (zece, douăzeci); când lucrările se desfășurau efectiv, se prezentau însă în rezumat, câte două, trei. Istoria poate consemna pleiada de manifestări menționate în detaliu. Mă gândesc însă că dacă ar veni un reprezentant de la British Journal of Psychiatry sau de la Acta Psychiatrica Scandinavica, ce ar putea filtra într-o publicare, spre lauda României, din suita respectivă de titluri și texte?! În încheierea listei ce inventariază polarizarea diverselor centre pe teme psihiatrice menționez și Timișoara, unde doctorul Stössel s-a străduit să organizeze – împreună cu colaboratorii – trei reuniuni de „Psihiatrie Socială” (Eliot Sorel, președintele actual al Asociației Mondiale de Psihiatrie Socială, s-a arătat mirat de faptul că așa ceva a existat în România din vremea comunismului. Sunt convins că nici în prezent nu receptează reala preocupare pentru psihiatria socială ce am avut-o noi aici, atunci, în acei ani).

După 1985, întâlnirile psihiatrice din România s-au rărit, aproape că au dispărut (cu excepția celor de psihoterapie de la Gătaia și a unor manifestări din Iași). După 1990, ele au rămas rare și încă nu sunt semne de revigorare semnificativă. Totuși, nu pot să nu menționez cele două întâlniri ce au avut loc la Cluj în 1992 și 1994, pe teme de psihiatrie socială și

comunitară. Acestea au stat la baza creării Asociației Române de Psihiatrie Socială. Asociația a fost parțial implicată în cele două întruniri de la Oradea din 1995 și 1996, organizate de grupul de psihiatri locali, în fruntea cărora s-a impus doctorul Gavril Cornuțiu. Recent, în perioada în care scriu, am aflat că s-a înființat și o Asociație de Psiho-neuro-endocrinologie, ce a ținut o reuniune în București. Din păcate, Asociația Spitalelor de Psihiatrie, ce s-a constituit în 1993 la Oradea, dă semne de letargie și nu se manifestă în niciun fel. În schimb, tinerii rezidenți în psihiatrie s-au reunit într-o asociație proprie, la Cluj, în 1996, și au programat un congres la Timișoara în luna octombrie a acestui an, animator fiind președintele în funcțiune, doctorul Ovidiu Sturz. În sfârșit, nu pot să nu revin la cea mai activă și eficientă Asociație Psihiatrică ce funcționează în prezent în România, și anume Liga pentru Sănătate Mentală, condusă de d-na doctor Bogdana Tudorache. Liga este cea care a organizat Congresul Internațional din 1992, despre care am pomenit în primele pagini ale povestirii. În cadrul Ligii, tânărul și școlitul doctor Radu Teodorescu face tot ce poate, de dimineața până noaptea, alături de câțiva colegi, să întrețină viu spiritul revistelor ce le publică, pentru binele psihiatriei țării noastre.

În perioada în care notarea amintirilor mele psihiatrice, aici de față, se apropia de sfârșit, am mai participat la un Congres Internațional la Geneva, în luna aprilie a.c. E vorba de tradiționalul Congres al Asociației Mondiale de Psihiatrie

(WPA), ce se ține la interval de doi ani. Precedentul se ținuse, în 1995, la Praga și am de acolo frumoase amintiri, mai ales plimbarea cu vaporul pe Vltava. Praga forfotea pe atunci de oameni, mai ales de tineri, ce confiscau străzile, înălțimile și piețele. Și apoi, unde în lume ai putea să trăiești la aceeași profunzime audierea Recviemului lui Mozart decât în una din splendidele biserici baroce ale acestui oraș!...

Acum și aici, la Geneva, nu mai aveam sentimentul singurătății ca la Viena în 1983. Cunoșteam deja multe personalități ale psihiatriei internaționale, din diverse țări, aflate în variate poziții ierarhice sau de competență. Și erau de asemenea colegi din țară. Printre ei, vechiul meu „tovarăș de drum”, Florin Tudose din București, parcă tot mai mare în dimensiuni, cu aceleași mustăți „pe pală”, consumând fără încetare minunatele înghețate Nestle ce ne erau oferite, adunând toate prospectele, revistele, cărțile și informațiile accesibile (Doamne, cum le va duce oare până acasă?) și comentând cu bonomie cum, la sosire, pe aeroport, în această hipercivilizată Elveție, i s-au furat actele, inclusiv pașaportul și biletul de avion. Pe Florin și Cătălina Tudose mi i-a recomandat Vica și Traian Lohan odată, pe o terasă însorită la Predeal, pe când erau încă secundari, spunându-mi: „Sunt copii foarte buni”. Privind cu atenție în jur, în 1990, când am fost ales președinte al APR, am socotit că nu găsesc în București pe nimeni mai potrivit să sprijine activitatea Asociației, în calitate de secretar, decât pe Florin. Câțiva ani ne-am luptat împreună cu morile de vânt ministeriale, cu fortărețele orgoliilor

personale, cu haosul gândurilor vehiculate și lipsa de spirit corporatist. Florin a rămas un om activ în multe planuri, frecventează tot mai variate congrese de psihiatrie, are cunoștințe peste tot, publică în diverse domenii, are bune legături cu mari edituri și reviste, și-a încropit o independență psihiatrică la Spitalul Municipal și prezintă comunicări despre „psihiatria de legătură”. Cătălina a înființat o Asociație Alzheimer. Dă Doamne ca vorbele ursitoarelor să se împlinească cu bine, aducându-și prinosul de bogăție și generozitate în psihiatria noastră.

La Geneva, corelând cele ce le-am ascultat, văzut și înțeles în urmă cu un an la Congresul Mondial de la Madrid, am început să pricep că, față de psihiatria anterioară anului 1990, ceva important se schimbă. De fapt, Congresul de la Geneva s-a încheiat cu o expunere privitor la „Consecințele evoluției cercetării și practicii asupra identității psihiatrilor”.

Regândind cele ce s-au petrecut și au fost sistematizate prin congresele psihiatrice din ultimii ani, remarc o preocupare constant crescândă față de manifestarea bolnavului psihic în societate. Și față de „calitatea vieții” acestuia. Desigur, interesul pentru psihiatria biologică, pentru genetică și neurotransmițători, pentru definiții operaționale și evaluări cantitative continuă. Dar parcă se infiltrează subteran și alte probleme. De exemplu chestiunea: contează oare doar faptul ca psihiatrul să acționeze astfel încât pacientul să devină îndemn de simptome? adică vindecăt clinic?!; sau contează și faptul de a te interesa „cine” este el sau cum poate fi el în

lumea umană în care se va întoarce și va continua să existe. Mișcarea psihiatrică orientată spre comunitate, psihiatria comunitară, evoluează deja de mulți ani. Ea a stat la baza luptei împotriva instituționalismului, pentru menținerea cât mai mult a pacientului în societate, chiar cu sprijinul unor echipe de intervenție în teren și prin implicarea cât mai multor persoane ale societății civile. Dar, ce performanțe în rolurile sociale poate avea pacientul psihiatric remis? Cum se simte el subiectiv, cum își trăiește viața zi cu zi, ce rost și sens are în continuare existența sa, ce bucurii și satisfacții de viață poate el să mai resimtă, la ce poate el spera!?

Deja în urmă cu câțiva ani, echipele Asociației Mondiale de Psihiatrie, care au lansat o nouă perspectivă privitoare la diagnosticul pe axe, au gândit astfel: Pe prima „axă” se plasează inventarul tuturor bolilor (responsabil de problemă este Lopez Ibor, președinte ales al WPA). Pe o altă axă – a treia – sunt reținute o serie de aspecte ale vieții persoanei, ce s-au petrecut de-a lungul biografiei sau relativ recent și care ar putea contribui la faptul ca individul respectiv să fie mai sensibil – sau altfel spus mai vulnerabil – pentru o tulburare psihică. Situațiile respective sunt sistematizate în așa-zisele coduri „Z” din ICD-10, (redactarea axei a treia a fost sub responsabilitatea doamnei Marianne Kastrup din Copenhaga). Iar pe o altă axă, pe cea de-a doua, sunt evaluate cantitativ nivelul competențelor persoanei în diverse roluri sociale. La baza acestora stau abilitățile pentru realizarea unor acțiuni specific umane păstrate de individul respectiv (pendinte și ele

de eventualele deficiențe ale funcțiilor psihice). Competențele în roluri sociale reprezintă doar unul din aspectele „calității vieții”. Profesorul Katschnig din Viena, cel ce a avut responsabilitatea elaborării celei de a doua axe, se preocupă în ultimii ani insistent de această temă, organizând congrese internaționale anuale. La Geneva, unul din cele mai interesante simpozioane a fost cel referitor la calitatea vieții bolnavului psihic. Katschnig a prezentat un referat privitor la existența depresivilor. Alții s-au referit la schizofreni și nevrotici. Sartorius a subliniat importanța generală a problemei, iar Mezzich a comentat perspectiva culturală și spirituală. Nu a fost ignorată nici dimensiunea materială a problemei. Concluzia dezbaterilor indica faptul că pentru a evalua calitatea vieții unui om atins de o boală sau suferind de un defect – în cazul de față în domeniul psihicului – trebuie să-i cunoaștem biografia, firea, temperamentul, dorințele, așteptările, stilul de viață, caracteristicile nișei ecologice umane în care trăiește împreună cu problemele economico-financiare ce-i stau la dispoziție.

Modul de a gândi pe care-l exemplifică preocupările menționate mai sus se îndepărtează simțitor de psihiatria clinico-azială ce a stat în centrul preocupărilor psihiatrice din secolul nostru. Reorientarea vizează și psihopatologia, care nu-și mai poate permite să se cantoneze la nivelul „clinic”. Se pare că orientarea „antropologică”, în sensul larg al cuvântului, este extrem de actuală pentru psihopatologie, dar necesitând o reorganizare a fundamentelor. Psihopatologia



„cantitativă”, cea a scalelor de evaluare și a criteriilor de diagnostic ce domină încă terenul, pare în prezent dispusă a intra în dialog cu orientarea antropologică și comunitară ce regândește persoana umană în toată amploarea existenței sale în lume, și nu pe felii sau fragmente bine delimitate. Astfel că, oricât de stranii sau confuze ar părea vremile actuale, ele nu sunt lipsite de șansa bunelor sinteze. Epoca mi se pare favorabilă tinerilor deschiși spre cunoaștere, dialog și dezbatere, celor ce au răbdarea și tenacitatea ca, acumulând nu doar informația și tehnologia vremii actuale, să rămână deschiși spre dialogul cu trecutul, cu istoria psihiatriei, a psihopatologiei, a antropologiei, a doctrinelor despre om deci. Și, de ce să nu o spunem, să rămână în fructuos dialog cu filosofia, renăscândă și ea. Deci tinerii cu responsabilitate în același timp profesională, științifică, morală și civică, tineri care să îndrăznească sinteze responsabile. De aceea m-am luptat timp de peste șase ani ca rezidenții ce se orientează spre psihiatrie să se asocieze și să lupte pentru demnitatea destinului lor.

Să sperăm că vom putea rezista (integrându-le) pulsațiilor pluritopice ce atacă – pe bună dreptate, dar excesiv – infatuata hiperordine carteziană și că, alăturându-ne spiritului vremii, vom putea reășeza problemele noastre, ale psihiatriei și ale psihopatologiei, pe un făgaș unde ele să curgă natural și într-un bun sens.

Sunt cu toate rădăcinile mele ancorat în trecut și, în plus, cred din tot sufletul în viitor. Singurul lucru ce nu-mi prea convine sau mă cam deranjează, să spun mai clar, mă nemulțumește, este prezentul.

Bănuiesc că o reorganizare teoretică a bazelor antropologiei – și deci a psihopatologiei – nu va fi posibilă fără o gândire în adâncime a conceptului de destin, așa cum ne invita deja Heidegger în prima jumătate a veacului, în „Sein und Zeit”. Libertatea și creația – inclusiv cea istorică – se realizează efectiv în interiorul liniilor de forță ale destinului. Toată viața problema destinului m-a frământat (faptul l-am menționat în treacăt și atunci când am vorbit despre testul Szondy), iar de ani de zile mă preocupă mereu și obsedant. Cum Heraclit a fost gânditorul meu preferat decenii la rând, nu pot să nu readuc în discuție unul din misterioasele sale fragmente (Frg. 119 Diels Kranz): „Etosul este Daimon pentru om”. Etosul înseamnă obiceiul, cutuma, ceea ce se face, ceea ce se cade a se face, urcând lent și progresiv spre ideea de „lege morală”. Daimon-ul este însă o ființă – ceva de ordinul ființării și nu al lucrului gata făcut și inert –, ceva de rangul ființei chiar, care totuși nu se identifică cu omul, dar îl vizează, venind din alte zone ontice, dinspre transcendență, se înfrățeste cu el și-l obligă la responsabilitate. Ceea ce se cade să facem, „legea morală”, apare nu doar ca immanentă, ci și ca transcendentă pentru bietul sau bunul sau mizerabilul om, înțeles acum ca persoană umană. Am observat de-a lungul vieții că fiecare

persoană are o vârstă proprie – dinainte de a o atinge și de asemenea și după aceea –, vârstă ce susține stilul său de manifestări, așteptările, dorințele, înțelegerile și proiectele sale. Sunt persoane ce dintotdeauna, de la naștere, chiar sunt niște bătrâni morocănoși incurabili; alții sunt copii naivi ce nu-și doresc o viață întreagă decât să-și aibă jucăria preferată. Sunt și oameni aparent maturi, ce afișează o pseudo-închegată decizie de acțiune sau capacitate de performanță eficientă și necomentabilă; apoi, cei ce nu ajung niciodată să fie „cineva”, deși îmbracă nenumărate fețe circumstanțiale; sau persoane cărora nu le pasă de existență, de lume; și nici de ei înșiși, ca existând în lume. Dar mai sunt și adolescenți de o viață, mai mult sau mai puțin naivi, mai mult sau mai puțin entuziaști, angajați și activi, adolescenți pe vecie, care, la fel ca Achile și Alexandru Macedon, se plasează în marginea marilor ecloziuni ale spiritului. Teribili fiind la mânie, ei cad des în boala gingășiei, doresc și devin fericiți, cel puțin pentru o clipă, atunci când li se acordă tandrețe, căldură sufletească necondiționată, zâmbetul cald, arzător, întrebător, senin...

O știință a destinului, o tipologie a oamenilor, a persoanelor conștiente, abordată din perspectiva destinului, a vârstelor destinate, a șanselor posibile prin libertatea drumului de viață (ce mare cuvânt e „libertatea”, ar striga romanticii!), o astfel de știință nu mi se pare imposibilă, după ce am trecut prin furcile caudine ale unei bune jumătăți a veacului nostru.

Excurs despre biserici și catedrale. *Iată, sunt din nou la Geneva, oraș bizar, important și atractiv, dar lipsit de grație și armonie, cu toate că peisajul generos, apa lacului și munții înzăpeziți, colinele și zonele rezidențiale, parcurile și acea faleză a lacului Lehman din jurul podului Mont Blanc, cu platanii săi contorsionați, retezați „a la française” și din care primăvara țâșnesc mlădițe verzui fragede, te pot îmbia la contemplație, după ce s-au isprăvit afacerile sau congresele ce te-au adus aici, alături de oamenii mai mult sau mai puțin modești, sau miliardari ce se revarsă zilnic în acest ciudat colț al Europei, mânați de scopuri ce deseori sunt de nesondat. Ceea ce m-a impresionat acum în cursul plimbării de seară a fost catedrala. O știam oarecum, o vizitasem în 1991, e prezentă în toate ghidurile turistice. Dar... e ceva aparte cu catedrala din Geneva, înghesuită între case vechi și clădiri moderne, cu partea sa romanică, bine păstrată și echilibrată arhitectonic, așa cum se vede clar când întunericul se lasă și savanta iluminare o scoate în relief. Ce-i însă cu turnul alăturat, în stil neogotic?... Ce e cu acea fațadă într-un fel alipită sau în prelungirea clădirii cu aspectul ei neoclasic? Cum de e așa de strâns încorporată catedrala de către alte clădiri, ca o împachetare în case de cetate, astfel încât nu o mai poți sesiza decât din depărtarea lacului și nicicum din iminenta apropiere, fiind invizibilă din partea Primăriei, aflată la doi pași! Pentru cei predispuși la contemplare,*

*faptul apare în primă instanță straniu. Stai apoi și te gândești. Pentru locuitorii acestei urbe a lui Calvin, catedrala nu se cerea admirată din afară, ca o operă de artă. Adevărata contemplare începe și se petrece doar odată ajunși în interiorul ei, în spațiul sacru, indiferent la ornamente. Doar acum și aici devine posibilă contemplarea propriu-zisă, cea fundamentală, întru transcendența ființei, rugându-te, în așteptarea grației divine...*

*Dacă lucrurile stau așa, totuși ele nu stau întru totul astfel. Ocultarea și parțiala ignorare a exteriorului ca ansamblu de contemplat nu presupune neapărat un interior ascetic. Cu un an în urmă, cu ocazia Congresului de la Madrid, vizitând Toledo, am fost (la fel ca oricine trăiește această experiență) fascinat de interiorul catedralei de aici, de bogăția spațiilor inter-cuprinse, de varietatea luminii și operelor de artă ce se întretes și se combină, uimindu-te cu bogăția și splendoarea lor, instituindu-se ca vehiculi estetici pe drumul spre ființa transcendentă. Ba mai mult, la Toledo și la Avila, catedrala nu poate fi contemplată nici din depărtare, ca cea de la Geneva, fiind încorsetată de zidurile și clădirile cetății și nefiind plasată pe o înălțime. Iar în interior, cel vizat de contemplare e tot Dumnezeu!*

*M-am gândit imediat că imaginea sau preconcepția pe care mi-am făcut-o despre firescul de a contempla dinspre exterior Catedrala sau Biserica ar ține de faptul că urbanizarea modernă a construit în mod artificial*

*astfel de spații de perspectivă, prin demolări. Apoi, mi-am amintit că, în multe orașe ale Europei, biserica constituie unul din elementele esențiale ale pieței publice. Și deci că această piață creează totuși spațiul necesar impunerii ei pentru privire și contemplare. Oare nu e așa în orașul de jos de la Cracovia sau la Praga? Uneori, biserica e plasată chiar în centrul pieții, ca la Cluj, Viena sau Brno. Cetățenii vin spre biserică, se întâlnesc în fața ei, discută pe trepte, intră și ies, dezbat ca într-o agoră, având-o în fața ochilor, alături de instituțiile puterii lumești, pe care parcă le ocrotește și le girează.*

*Lucrurile stau astfel nu doar în burguri, ci și în comune și sate. Biserica centrează viața comunității. Toate drumurile, din depărtare sau din localitate, converg spre ea, o au ca reper. În preajma bisericii se află de obicei cimitirul, în jurul ei se țin sărbătorile comunității, se dansează hora în zile de duminică. Iar în unele zone mai deosebite, cum e Maramureșul sau Bucovina, biserica contează evident și prin exteriorul ei, ea marcând în mod esențial toposul divin care se extinde pe o bună arie din jur. E imposibil de închipuit că populația din comunele de pe Valea Izei, din Ieud sau din Bogdan Vodă au fost construite astfel încât să poată cuprinde în interiorul lor, duminica, pe toți credincioșii veniți la slujbă. Desigur, cu veacuri în urmă, la fel ca și acum, mulți stăteau afară, participând totuși din plin la ritual.*

*Dar bisericile sunt plasate și în alte structuri arhitectonice, de exemplu în mănăstiri sau în complexele palatelor regale. Aici ele fac corp comun cu alte spații arhitectonice, fiecare cu semnificația, simbolismul și frumusețea sa, integrându-se organic într-o lume deosebită, lipită și totuși parțial desprinsă de lumea profană. La Cracovia și la Praga există biserici și pe înălțimea ce domină orașul și unde era instalată „puterea umană divină”, ce decide asupra soartei comunității. La Moscova, în interiorul zidurilor Kremlinului, țării au comandat construirea unei puzderii de biserici. Mănăstirile nu sunt nici ele de ignorat! Fie că suntem la Heiligekreutz lângă Viena sau la Escorialul de pe platoul Castiliei, biserica propriu-zisă e încastrată în alte și alte spații, unde existența dăruită sacrului se scurge continuu și nu intermitent, cum ar fi participarea la slujba duminicală. Dacă revenim la catedrale, în măsura în care ele centrează și un episcopat, din nou nenumărate clădiri, sacre și laice, administrative și inițiatice, se derulează și se agregă jur împrejur, ca de exemplu la Salzburg.*

*Pornind de la contemplarea exterioară a unei biserici, eventual pictată și încadrată în tărâmul său natural („în peisajul” său, ca de pildă la Arbore în Bucovina), și trecând la apropierea progresivă de acest topos sacru prin parcurgerea mai lentă sau mai rapidă a zonelor intermediare – mai mult sau mai puțin clădite arhitectonic sau reglementate prin ritualurile ce*

*etapizează apropierea de centrul ce permite contactul cu transcendența –, intrarea în biserică înseamnă depășirea unui prag. Desigur, pragul poate fi trecut cu nonșalanța turistului ce vrea să-și astâmpere curiozitatea, să vadă frumusețea arhitectonică, sculpturală sau picturală a interiorului. El poate fi trecut însă și cu pioșenie, chiar atunci când scopul intrării rămâne cel de a admira frumusețea ce sălășluiește aici, frumusețe ce se instituie ca un vehicul al scurgerii spre infinit a sufletului, a precipitării sale întru transcendență.*

*Științele, inclusiv cele „umane”, privesc realul din-spre exterior, cu scopul pragmatic de a obține cunoștințe utile în vederea rezolvării unor probleme. Contemplarea, de orice natură ar fi ea, ne rupe de fluxul logosului practico-teoretic, deschizând orizontul meditației. Pasul următor îl poate constitui vizarea fundamentelor, prin intuiție și gândire speculativă.*

*Nu se va putea rămâne în continuare în domeniul studierii omului de către psihiatri și psihopatologi la înțelegerea sa carteziană de „automat reglabil” (sau la cea baconiană, de obiect supus experienței). E nevoie de a pătrunde și în interiorul templului-om, intrând în regula jocului ce implică ca în spațiul îngemănat cu sfințenia să te raportezi la transcendență. Bisericile pot fi frumoase și pitorești pe dinafară, dar în interiorul lor, dacă ai intrat cu adevărat, chiar dacă e fantastic de frumos, pierzi*



*pentru un timp legătura cu ceea ce e în jurul tău, te lași purtat de ambianță, spre alte tărâmuri, întru absolut.*

*Desigur, problemele la care s-a făcut aluzie mai sus nu sunt proprii psihiatriei. Dar dacă suntem eventual atinși de pana de înger a psihopatologiei, ar fi poate fructuos să ne lăsăm din când în când și în voia contemplației, a intuiției, a speculației, cercetând fundamentarea unor noi și noi înțelesuri pentru ceea ce numim de obicei „om”. Poate că în viitor, la un asemenea demers, psihopatologia va avea și ea micul ei cuvânt de spus.*

## ÎN LOC DE ÎNCHEIERE SAU EXCURS ASUPRA NOSTALGIEI

Există un film al lui Tarkovski ce nu l-am văzut (am în fața ochilor doar o secvență uluitoare prezentată la o expoziție a filmului la Viena, în 1996), film al cărui titlu m-a fascinat de când am auzit despre el: „Nostalgie”! Am citit la un moment dat că, în sec. XVII, medicii au descris o „boală a nostalgiei”, suferință ce conducea uneori la moarte. Ea era frecventă printre mercenarii suedezi ce se luptau în acel război de 30 de ani la care participase, cu sau fără entuziasm, dar oricum contra unei solde, și René Descartes. La un moment, dat soldatul se așeza pe pământ, refuza să mai lupte, nu mai dormea și nu mai mânca, se gândea mereu acasă, povestea despre gospodăria sa de la țară, despre soție, copiii și vite, stătea nemișcat pe pământul ancestral ce a dat naștere tuturor oamenilor, suportându-i; stătea cu gândul doar la trecut, la tinerețea și copilăria sa. Și murea.

Eu înțeleg perfect că se poate muri de dor. De dorul de casă, de dorul cuiva, de dor după vremi ce le-ai trăit și al căror sens nu-l mai vezi în fața ochilor. Nostalgia și dorul merg mână în mână. Dor și nostalgie...

Ceea ce mă doare până în adâncul sufletului este că de un timp, de câțiva ani, acest cuvânt plin de gingășie a fost

confiscat de mass-media și mai ales de televiziune pentru a desemna o semnificație univocă: cea a „nostalgiei” după regimul comunist. Bănuiesc și pot accepta rațional că există și așa ceva. Dar să degradezi soarta unui cuvânt atât de fin și nuanțat, mi se pare aproape o barbarie.

Eu cel puțin nu mă sfiesc să afirm public că am nostalgia tinereții mele, cu bunele și relele sale, că-i duc dorul. Faptul nu se referă doar la vârstă. Ci și la stilul de desfășurare a studenției mele clujene din jurul anilor '60, cu toate nopțile pierdute, pe cine știe unde, cu cine știe cine, când noi, juni imberbi, puneam la cale frumusețea unei omeniri despre care nu știam prea multe. Și la fel, nostalgia după zburdălnicia vieții mele petrecute la Păclișa, la poalele Retezatului, cu nesfârșitele lecturi și interminabilele peregrinări prin aparenta pustietate a creștelor și lacurilor alpine. Și cum să nu duc dorul Săvârșinului, al unui loc și al unei vremi unde spiritul, cultura și știința antropologică se impuneau ca sens suprem al existenței noastre? Și apoi, Timișoara anilor '60, când pe „Corso” sau la Casa Universitarilor dezbăteau aproape zilnic ce mai apăruse nou în cultură și ne smulgeam cărțile din mână...

Am nostalgia acelei lumi de cumpănă din jurul anilor '60, căci atunci lucrurilor li se spunea pe nume – în cultură cel puțin – oricât de grave ar fi fost semnificațiile. Era vremea literaturii și mai ales a teatrului absurdului. Se formula clar: totul e absurd și lipsit de sens; dacă găsești vreun răspuns la aceste grave întrebări, spune-ni-l și nouă!... Și problema era întoarsă pe toate fețele. Am văzut și am citit multe piese de

Ionesco, care pe atunci ajunsese la modă și în România. Dar cel mai mult m-a impresionat Beckett cu „Așteptându-l pe Godot” (am aflat ulterior că se înțelegea bine cu Cioran). Această literatură nu se născuse în „lagărul comunist”, iar Ionesco a comentat „rinocerizarea” nu la București, ci la Paris. Ca pasionat al teatrului, îmi amintesc de o piesă a lui Saroyan, montată și jucată de Ciulei la Teatrul Bulandra – Izvor. În ultimul act, celebrul regizor și actor deschidea o sticlă de șampanie și o consuma efectiv, meditănd și repetând stereotip până în final: „Nici o bază, nici un fundament”!

Ce s-a întâmplat de atunci și până acum? A descoperit oare această măreață omenire a noastră – nu vorbesc de acest colț de Europă, care suntem noi, românii, ci de Zeitgeist-ul spiritual planetar – vreo bază... vreun fundament?! Vreun criteriu ce să susțină plener sensul unei existențe umane valorice?! Și oare lenea într-ale gândirii fundamentale, cea de a răspunde la problemele esențiale, nu este prețul ce-l plătim prin mizeria vieții de zi cu zi, nu doar aici în Balcani, ci la nivel global?! Desigur, proporțiile se cer respectate. Însă nici problemele nu se cer ocultate.

Eu, noi, generația mea intelectuală a trăit acea perioadă a anilor '60 în mare măsură și prin intermediul filmelor. De la o creație la alta a lui Antonioni, întrebările creșteau. Și la fel prin filmele lui Fellini sau Visconti, ale lui Elia Kazan, Dovjenco, Tarkovski sau Waida! Am revăzut, recent, unul din filmele din acea vreme ale lui Fellini („Ora opt și jumătate”). Către sfârșitul peliculei, „intelectualul” (acesta, la un moment dat,

fusese simbolic spânzurat) readuce în discuție problema decenței tăcerii, problema metaforică a „paginii albe”, ridicată de Rimbaud. Către sfârșitul vieții, Heidegger spunea cam același lucru: „E cazul să vorbim sau să scriem cât mai puțin, doar dacă realmente avem ceva de spus, altfel...”. Parcă și Cioran gândea la fel, în anii săi târzii. Cu toate acestea, în numele culturii, al spiritului, continuăm a fi bombardați pe mii de canale de milioane de opinii. Dar oare, cine a răspuns sau – și mai departe – cine a încercat să demonstreze că problemele nu sunt puse corect și fundamentat în legătură cu chestiunile ridicate de Heidegger? Și cine oare a reușit cumva să ducă până la capăt un discurs argumentat pe tema: „Semnificația culturală a scepticismului”?

Pe vremuri, pe acele vremuri, care stârnesc în mine dor și „nostalgie”, circula o glumă: se întâlnea unul din lumea capitalistă cu altul din cea socialistă. Primul spunea: voi trăiți de fapt în plin idealism, de vreme ce nu vă bateți capul de dimineața până seara cum să faceți rost de bani; deci nu sunteți fixați de probleme materiale. Replica celuilalt era simetrică. În vremile de acum, această glumă evident nu-și mai are sens. Totuși, invazia politicului, altul decât cel pe care-l promova filmele lui Costa Gavras, ne sustrage temporar de la contemplant, meditație, reflexie critică. Țin minte precis că tocmai aceste caracteristici – virtuți sau defecte – erau cele invocate de comunismul în ascensiune împotriva intelectualului, în plus, intelectualul de azi este văduvit și de șansa

entuziasmului. S-a ascuns zeul din preajma omului o vreme. Să-l așteptăm totuși, pregătindu-i sosirea și înfrățirea cu noi.

Monotonia spiritualității ce mi se pare că acoperă în prezent pământul învăluit de un cer cenușiu, iluminat de reflectoare multicolore și violat de sateliți – nu cred că-i poate descuraja decât pe cei nepregătiți temeinic pentru reflexie. Maniera abruptă de punere a problemelor de la mijlocul secolului se va distila desigur într-un nou stil de discurs, mai subtil, ce va găsi poate și o altă formulă de dialog și conviețuire între om și transcendența înțeleasă ca ființă.

De ce pariez pe posibila resuscitare pulsatorie a valorilor? Nu știu. În 1993, la Paris, Emil Cioran mi-a spus în legătură cu Constantin Noica, pe care-l cunoștea de o viață (și al cărui ultim articol publicat era intitulat „Despre fericire”): „Niciodată nu am putut să înțeleg optimismul absurd al prietenului meu de-o viață!”.

28 mai 1997

Zam, pe Mureș, în casa doctorului János Fogoroși

*P.S.* Tensiunea ce a catapultat rândurile cărții de față și poate chiar furia ce a cuprins pe alocuri scrierea ei se datorează și dezinteresului general față de psihiatrie, marginalizării sale, lipsei de curiozitate și comprehensiune față de psihopatologie.

Oameni buni, uitați-vă în jur și în voi înșivă... și stimați psihiatria și pe psihopatologi.



## Cuprins

ÎN LOC DE INTRODUCERE .....	5
CLUJUL DE ALTĂDATĂ ȘI FASCINAȚIA PSIHIATRIEI .....	15
NEASTÂMPĂR. CĂLĂTORIE ÎN TĂRÂMUL DE BASM AL SĂVÂRȘINULUI. PSIHODRAMA. ADÂNCIMI DIAFANE .....	49
CLINICA. JEBELUL. BOEMĂ TIMIȘOREANĂ. PSIHOPATOLOGIE ANTROPOLOGICĂ .....	77
JOCURI SPIRITUALE ȘI RESOCIALIZARE PSIHIATRICĂ .....	115
DEPRIMĂRI ȘI FRĂMÂNTĂRI PSIHIATRICE ȘI UMANE. CUMPĂNA ANILOR '90 .....	145
DESPRE CONGRESE ȘI DESPRE PSIHOPATOLOGIA CONTEMPORANĂ.....	189
ÎN LOC DE ÎNCHEIERE SAU EXCURS ASUPRA NOSTALGIEI.....	241



